Innan det är för sent

– en ESO-antologi om brottsförebyggande arbete för barn och unga

Axel Merkel och Marie Torstensson Levander (red.)

Magnus Dahlstedt, David Ekholm, Pia Enebrink, Martin Grander, Hans Grönqvist, Anna-Karin Ivert, Jenny Madestam, Torsten Santavirta och Per-Olof H Wikström

Rapport till
Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi
2025:7

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

Rapportserien finns på eso.expertgrupp.se.

Omslag: Åtta45
Tryck: Åtta45, Stockholm 2025

ISBN 978-91-525-1409-2 (tryck)
ISBN 978-91-525-1410-8 (pdf)

Förord

I Spielbergfilmen *Minority Report* från 2002 spelar Tom Cruise polis i en framtid där brottsliga gärningar kan förutsägas med närapå fullständig säkerhet. Polisens uppdrag är i filmen att gripa och låsa in mördare innan gärningarna begås. Därmed behöver ingen bli offer för brotten och människor kan röra sig tryggare i samhället. Den som har sett filmen vet att det visserligen finns ett stort mått av dystopi i framtidsskildringen, men tankeexperimentet är intressant. I den verkliga världen finns få saker som är så svåra som att hindra brottslighet innan den uppstår.

Det svenska samhällets problem med grov och organiserad brottslighet är välkänt. Känt är också det faktum att organiserade brottsnätverk använder sig av barn för att utföra olagliga gärningar som försäljning av narkotika och våldsdåd. Tidiga handlingar som innebär att barn hamnar i en kriminell miljö kan avsevärt påverka deras livschanser, vilket inte bara är ett problem för individen utan för hela samhället. Det är viktigt att barn som hamnat snett får hjälp att komma ur brottsligheten och minst lika viktigt med åtgärder för att förhindra att barn börjar med brottslighet.

I den här ESO-antologin har redaktörerna Axel Merkel och Marie Torstensson Levander låtit forskare från olika samhällsvetenskapliga discipliner redogöra för vad som kan utgöra verkningsfulla åtgärder för att förhindra barns brottslighet och lämna rekommendationer om det brottsförebyggande arbetet. De åtta bidragen handlar om moralbildning, brottsförebyggande samverkan, socialpreventiva insatser, skolan, bostadssegregation, idrottsaktiviteter, psykiatri och politiskt ledarskap.

En övergripande slutsats som dras i antologins sammanfattande kapitel är att insatser bör riktas till vuxna i barns närhet och de institutioner som barn möter i sin vardag. Om dessa kontrollinstanser kan identifiera problem tidigt kan kunskapsbaserade insatser

till både barn och föräldrar sättas in i tid. Eftersom barn utvecklar sina sociala förmågor, sin empati och sin självreglering tidigt i livet är det avgörande att stöd finns tillgängligt för föräldrar till barn under tolv års ålder.

Att se på kriminalitet som något som kan förebyggas med insatser riktade mot barn i låg ålder markerar något av ett perspektivskifte från dagens brottsförebyggande politik som i huvudsak är inriktad på att reagera på redan uppkommen brottslighet och att skärpa straffen för den som lagförs. Att hantera befintlig brottslighet är förstås en helt nödvändig uppgift för rättsväsendet, men för att på sikt minska brottsligheten behövs också insatser som motverkar att unga dras in i kriminalitet.

Jag hoppas att den här antologin kan bidra till en fördjupad diskussion om effektivt brottsförebyggande arbete för barn och unga. Arbetet med antologin har letts av Marie Torstensson Levander, ledamot i ESO:s styrelse, och Axel Merkel, utredningssekreterare i ESO. Vid en workshop under arbetet med antologin har författarna gett konstruktiv kritik på varandras bidrag. Som alltid i ESO-sammanhang svarar författarna själva för innehåll, slutsatser och förslag i de olika bidragen.

Stockholm i december 2025

Karolina Ekholm
Ordförande i ESO

Innehåll

Författare **7**

1 Inledning och sammanfattning **9**
Axel Merkel och Marie Torstensson Levander

2 Brott som moraliskt handlande **19**
Per-Olof H Wikström

3 Samverkan i det brottsförebyggande arbetet: mål eller medel? **45**
Marie Torstensson Levander

4 Tidiga sociala insatser för att förebygga att barn och unga hamnar i kriminalitet **57**
Anna-Karin Ivert

5 Utbildning som ett verktyg att förebygga brott bland unga **71**
Hans Grönqvist och Torsten Santavirta

6 Socioekonomisk segregation, otrygghet och brott **91**
Martin Grander

7 Rimliga förväntningar på idrottens brottsförebyggande kraft **111**
David Ekholm och Magnus Dahlstedt

8 Psykisk ohälsa och utveckling av kriminalitet hos unga: samband och brottsförebyggande psykosociala insatser 129

Pia Enebrink

9 Politiska ledare om brottsförebyggande arbete för unga..... 155

Jenny Madestam

Introduction and summary 175

Författare

Magnus Dahlstedt är professor i socialt arbete vid Linköpings universitet.

David Ekholm är biträdande professor i socialt arbete vid Linköpings universitet.

Pia Enebrink är legitimerad psykolog/psykoterapeut, docent i psykologi och forskargruppledare vid Karolinska Institutet.

Martin Grander är docent i urbana studier vid Malmö universitet.

Hans Grönqvist är professor i nationalekonomi vid Linnéuniversitetet och Institutet för näringslivsforskning.

Anna-Karin Ivert är biträdande professor i kriminologi vid Malmö universitet.

Jenny Madestam är docent i statsvetenskap vid Södertörns högskola.

Axel Merkel är fil. doktor i logistik med inriktning mot transportekonomi och utredningssekreterare vid Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi.

Torsten Santavirta är docent i nationalekonomi vid Helsingfors universitet. Han är även affilierad forskare vid Stockholms universitet och Uppsala universitet.

Marie Torstensson Levander är professor i Hälsa & Samhälle med inriktning mot kriminologi vid Malmö Universitet

Per-Olof H Wikström är professor emeritus i kriminologi vid universitetet i Cambridge och även verksam som professor vid Malmö universitet.

1 Inledning och sammanfattning

Axel Merkel och Marie Torstensson Levander

1.1 Bakgrund

Ungdomsbrottslighet har i så gott som alla tider betraktats som ett samhällsproblem, men frågan har sällan legat så högt på den politiska dagordningen som den gör idag. När man tar del av mediernas rapportering om pojkar som – trots att de inte är gamla nog att se en våldsam film på bio utan sällskap av en vuxen – reser beväpnade till andra städer för att utföra mord på uppdrag av kriminella gäng, är det lätt att få intrycket att synnerligen grova våldsbrott är typiska för unga lagöverträdare i Sverige.

Bakom dessa uppmärksammade och exceptionellt våldsamma fall finns en bredare bild av ungas brotts- och riskbeteenden som inte har förändrats lika mycket över tid. I Brottsförebyggande rådets (Brå, 2024) självdeklarationsenkäter visas att ungefär samma andel niondeklassare uppgav att de begått brott 2023 (51,3 procent) som 2015 (50,6 procent).[1] Men även om skolundersökningar inte visar på någon väsentlig ökning av den generella brottsligheten bland unga finns fog för oro när det gäller förändringar över tid i brottstyper och gärningspersonernas ålder. Antalet brottsmisstankar mot barn under 15 år har ökat markant under det senaste decenniet och misstankarna rör inte enbart typiska ungdomsbrott utan inkluderar vapenbrott, rån och övergrepp i rättssak (Brå, 2025).

Regeringen har under den pågående mandatperioden haft en kriminalpolitisk strategi som bland annat gått ut på att ge rättsväsendet mer resurser, bygga ut antalet platser på anstalter och häkten, samt att skärpa straffen ”så att de motsvarar brottens allvar” (Regeringen, 2023 s. 3). Även en tillfällig sänkning av straffbarhetsåldern för vissa grova brott till 13 års ålder har aviserats (Prop.

[1] Officiell kriminalstatistik ger en ofullständig bild av ungas brottslighet eftersom många ungdomsbrott varken upptäcks, anmäls till polisen eller registreras.

2025/26:1), vilket är att gå längre än den sänkning till 14 år som föreslogs av regeringens särskilda utredare (SOU 2025:11). Samtidigt tillkännages det i regeringens strategi för brottsförebyggande arbete att ett uthålligt och effektivt bekämpande av brottslighet bland unga måste involvera hela samhället.

Syftet med den här ESO-antologin är att utifrån forskning belysa vad som kan utgöra verkningsfulla åtgärder för att förebygga ungdomsbrottslighet, att identifiera centrala åtgärdsområden och att lämna rekommendationer om det brottsförebyggande arbetet. Antologin samlar experter från olika discipliner – statsvetenskap, nationalekonomi, sociologi, kriminologi, psykologi och socialt arbete – för att återspegla att ansvaret för att förebygga ungdomsbrottslighet är hela samhällets. Genomgående i antologin är ett fokus på tidiga, *proaktiva* åtgärder som i första hand syftar till att förhindra att brott överhuvudtaget övervägs som ett handlingsalternativ.

1.2 Antologins innehåll

Antologin utgörs, förutom denna inledning, av åtta kapitel fördelade över tre teman. Nedan ges en kort sammanfattning av antologins olika bidrag.

Grunder för utvecklingen av det brottsförebyggande arbetet

I antologins andra kapitel framhåller **Per-Olof Wikström** att det brottsförebyggande arbetet saknar en stark vägledning grundad på en gedigen förståelse av brottslighetens orsaker och tenderar därför att vara ofokuserat och osystematiskt. Han menar att den existerande brottspreventionen i huvudsak är reaktiv, det vill säga inriktad på insatser mot redan brottsbenägna barn och ungdomar och platser där brott sker. Dessa insatser behöver kompletteras med en proaktiv prevention som syftar till att involvera och påverka föräldrar, lärare och andra som kan påverka barn och ungas brottsbenägenhet. Wikström hävdar att brott i grunden är en fråga om moraliskt handlande och att den proaktiva preventionen därför bör inriktas på att motverka förekomsten av miljöer som normaliserar brottshandlingar genom att rättfärdiga, ursäkta, tolerera eller ignor-

era dessa, samt bidra till att barn och ungas förmåga till självkontroll stärks. Barns förmåga till självkontroll föreslås stärkas genom att främja träning i barns naturliga miljöer såsom familj, skola och fritid av sådant som problemlösning, koncentration, tålamod och återhållsamhet. Wikström avslutar med att understryka att samhället behöver utveckla ett starkt kunskapsgrundat nationellt brottsförebyggande program som kan integrera reaktiva och proaktiva ansatser och utgöra ett stöd för uppbyggnaden av den lokala brottspreventionen och dess insatser för att minska barn och ungas brottsbenägenhet och brottsdeltagande.

Har det brottsförebyggande arbetet i Sverige varit överdrivet fokuserat på organisation snarare än innehåll? Det diskuterar **Marie Torstensson Levander** i sitt kapitel som problematiserar och spårar betydelsen av *samverkan* i brottsförebyggande program och styrdokument under de senaste decennierna. Att relevanta aktörer samverkar kan vara ett rationellt och effektivt *medel* för att förebygga brottslighet, men det kan knappast vara eftersträvansvärt *i sig.* I kapitlet ges en beskrivning av brottsförebyggande samverkan som mestadels reaktiv; när ett problem uppstår samlas lokala aktörer för att göra något åt saken. Torstensson Levander skriver att samverkan tillskrivs stor betydelse när man talar om brottsförebyggande arbete, men viktigare än frågan ”med vem?” är ”vad?”. Effektiv samverkan i det brottsförebyggande arbetet kräver en kunskapsunderbyggd, proaktiv strategi och en gemensam förståelse av brottslighetens orsaker samt en idé om hur de samarbetande aktörerna bäst kan bidra till att påverka dessa. Detta kräver i sin tur tillgång till ett kvalificerat kunskapsstöd hos de lokala aktörerna, något som inte är tillräckligt utvecklat idag.

Åtgärdsområden på grupp- och individnivå för att förebygga brottslighet i unga åldrar

Anna-Karin Ivert tar i antologins fjärde kapitel utgångspunkt i det som i Sverige kallas social prevention, det vill säga brottsförebyggande arbete som syftar till att lägga grunden för unga människors prosociala utveckling. I kapitlet ställer Ivert två viktiga frågor. Ska tidiga, proaktiva insatser för att förebygga ungas brottslighet vara breda och riktas till alla familjer eller smalt riktade till de som kan antas vara i störst behov? Och kan samma metoder som används för

att förebygga den generella ungdomsbrottsligheten också vara verksamma för att förebygga grova gängrelaterade våldsbrott bland unga? Med stöd av tidigare forskning kommer Ivert bland annat fram till att insatser som genomförs med hög intensitet under en längre tid tenderar att ge bäst effekt. På frågan om universella kontra riktade insatser svarar Ivert att insatser som särskilt fokuserar på barn som löper högre risk att utveckla ett antisocialt beteende har tydligare effekter. Ivert betonar dock att oavsett inriktning är det *innehållet* i de sociala insatserna som är avgörande för om effekten blir den önskade.

Barn spenderar en stor del av sin tid i skolan, vilket innebär att skolgången har betydelse för att förebygga barns brottslighet. **Hans Grönqvist** och **Torsten Santavirta** skriver i sitt kapitel att det finns flera skäl att tro att utbildningspolitiska reformer kan vara effektiva för att förebygga brottslighet bland barn och unga. Utbildning tenderar att öppna möjligheter till arbeten med högre förvärvsinkomster, vilket gör brottslighet relativt sett mindre attraktivt. Utbildning kan också påverka ungas preferenser för att begå brott genom att göra dem mer framtidsorienterade och riskundvikande. Dessutom, menar författarna, kan skolgången genom sin *inkapaciterande* effekt begränsa de tillfällen barn har att begå brott. Grönqvist och Santavirta presenterar ett urval av forskning om skol- och utbildningspolitiska reformers effekt på brottslighet, med fokus på bidrag som bygger på vad som bedöms vara starka metodologiska ansatser. Sammantaget finner de att det finns god evidens, både i svenska och internationella studier, för att åtgärder som förlänger skolgången, minskar avhopp eller höjer utbildningens kvalitet minskar kriminalitet. Det är dock angeläget, menar författarna, att få mer kunskap om hur specifika skolpolitiska insatser ska utformas för att ge bäst effekt.

En annan miljö som är dominerande i barn och ungas vardagsliv är det egna bostadsområdet. Barns hemkvarter kan vara en plats som upprätthåller brottsavhållande normer men det kan också vara en brottsalstrande miljö med dåliga förebilder och svag social kontroll. I sitt kapitel skriver **Martin Grander** att även om det är väldokumenterat att människor som växer upp i mindre välbärgade områden löper högre risk att begå brott vet vi inte tillräckligt mycket om kopplingen mellan boendesegregation och brottslighet. Frågan är om geografiska koncentrationer av hushåll med skilda socio-

ekonomiska villkor leder till otrygghet och/eller brottslighet. För att besvara frågan redogör Grander för central forskning på området och gör nedslag i pågående forskning om segregation, levnadsvillkor och otrygghet i Malmö. Han finner att grannskapet visserligen kan förstärka eller motverka individuella riskfaktorer för brottslighet, men att varken brott eller upplevd otrygghet har något starkt samband med segregation. Grander understryker att segregationens underliggande orsak är ojämlika livsvillkor och att politiken för att minska segregationen i första hand bör försöka utjämna dessa, snarare än rikta in sig på fysiska förändringar i socioekonomiskt utsatta bostadsområden.

Fritidsaktiviteter för ungdomar såsom idrott finns i första hand för att de är meningsfulla och roliga, men det finns också förhoppningar och politiska ambitioner om att dessa ska vara brottsförebyggande. I sitt kapitel sammanställer och diskuterar **David Ekholm** och **Magnus Dahlstedt** befintlig kunskap om hur idrott kan förebygga ungdomsbrottslighet. Författarna lyfter fram ett antal viktiga mekanismer genom vilka idrott skulle kunna förebygga brottslighet. Dessa mekanismer benämns som *avledning*, *kontroll*, *fostran och utveckling av livsfärdigheter*. I kapitlet betonas att dessa sätt att minska ungdomars brottslighet ska betraktas som indirekta och är egentligen inte unika för just idrott som fritidsaktivitet. Avslutningsvis varnar författarna för en alltför stark tilltro till idrottens brottsförebyggande kraft. En övertro kan riskera att betydelsefulla insatser för barns hälsa framstår som misslyckade eftersom det är svårt att värdera den bredare nyttan som skapas med sådana aktiviteter.

Pia Enebrink går i antologins åttonde kapitel igenom vad forskningen säger om allvarlig psykisk ohälsa och risken att barn och unga hamnar i brottslighet. Att barn är trotsiga och ibland uppträder på ett sätt som bryter mot regler eller normer är i de flesta fall inte ett tecken på allvarlig problematik. Men risken är större för barn som uppvisar *tidiga*, *frekventa* och *allvarliga* normbrytande beteenden och där det dessutom föreligger andra riskfaktorer kopplade till exempelvis familjeförhållanden, skolprestationer eller nedsatt kognitiv förmåga. Enebrink redogör för vad vi vet om de psykiatriska tillstånd hos unga som utgör risk för antisocialt beteende och kriminalitet. Vidare tar Enebrink upp vilka typer av psykosociala brottsförebyggande insatser som har utvärderats och

vad för lärdomar som kan dras. Bland de insatser som utvärderats och har visat sig ha positiv effekt på barns beteendeproblem är *föräldrastödsprogram*. Dessa har framförallt utvärderats för föräldrar med barn under tolv år, och i lägre grad för familjer med tonåringar. Utifrån den evidens som finns är dessa program mer verkningsfulla för de yngre barnen, kanske på grund av att det är svårare att bryta en kriminell livsstil senare i barndomen.

Det brottsförebyggande arbetets politiska ledarskap

I antologins avslutande kapitel undersöker **Jenny Madestam** hur svenska politiska ledare ser på brottsförebyggande arbete för unga. Eftersom ungdomsbrottslighet är ett komplext problem som saknar snabba eller enkla lösningar är det intressant att få en inblick i hur politiska ledare och lagstiftare, som förväntas bidra med lösningar, ser på problemet. Madestam sammanfattar lärdomarna från sina intervjuer med politiker med att ungas brottslighet är svår att hantera utifrån den partipolitiska logiken. Orsaken är att brottsförebyggande arbete tar betydligt längre tid än vad som ryms i politiska valcykler och att arbetet sträcker sig över såväl olika politikområden som demokratiska nivåer. En annan viktig insikt är att intervjupersonerna, trots vissa förväntade skiljaktigheter mellan partierna, är överens om mycket när det kommer till brottsförebyggande arbete för unga. Madestam rekommenderar att inrätta ett blocköverskridande råd för långsiktiga brottsförebyggande strategier och ett nationellt program för att ta fram och sprida forskningsbaserad kunskap till beslutsfattare.

1.3 Avslutande reflektioner

Hur kan samhället bli bättre på att förebygga ungas brottslighet? Den här antologin innehåller flera förslag och de huvudsakliga lärdomarna kan sammanfattas i fyra punkter.

Fokusera på brottslighetens orsaker och börja tidigt

Den brottsförebyggande politiken kan sägas vara huvudsakligen inriktad på att bekämpa redan uppkommen brottslighet. Detta är förstås en helt naturlig uppgift för polisen och övriga rättsväsendet, men för att på sikt minska brottsligheten krävs också insatser som får färre att överhuvudtaget uppfatta brott som ett handlingsalternativ. Brott är i grunden en fråga om moraliskt handlande och behöver förebyggas genom åtgärder som syftar till att, som Wikström skriver i antologins andra kapitel, ”motverka miljöers normaliserande av brottshandlingar, främja individers brottshämmande moralbildning samt stärka individers förmåga till självkontroll.” En övergripande insikt från antologin är att den första försvarslinjen mot brottslighet – den proaktiva preventionen – behöver stärkas. Med den första försvarslinjen menar vi de vuxna i barns närhet och de samhällsinstitutioner som barn möter i sin vardag: föräldrar, (för)skola samt barn- och mödrahälsovård. Barn utvecklar sina prosociala förmågor, sin empati, sin självreglering och sin relation till sociala normer och grupptryck redan under de första levnadsåren – och särskilt före tolv års ålder. Det är under den här tiden proaktiv brottsprevention har bäst chans att vara verkningsfull.

Påverka den som kan påverka

Föräldrar och lärare är ofta de vuxna auktoritetsfigurer som har störst möjlighet att påverka barns moraluppfattning och sociala utveckling. Det troligtvis mest effektiva sättet för samhället att påverka barn i en brottsavhållande riktning är att stödja rollfigurer såsom föräldrar och lärare. Genom kunskapsbaserade föräldrastödsprogram kan risken att barn utvecklar beteendeproblem minska. Utbildning av skol- och fritidspersonal kan också utgöra ett viktigt bidrag. Ett annat sätt att ge stöd åt aktörer som kan påverka är att bättre förse lokala aktörer – kommuner, regioner och polis – med kvalificerat kunskapsstöd beträffande åtgärder som kan minska brottsligheten.

Det finns ingen konflikt mellan en bra skola och en brottsförebyggande skola – detsamma gäller bostäder och idrott

Det finns forskning om skolans brottsavhållande effekter och Grönqvist och Santavirta finner i kapitel fem att elever som fullföljer sin utbildning och tillgodogör sig arbetsmarknadsrelevanta kunskaper löper lägre risk att hamna i brottslighet. Det är dock svårt att uttala sig säkert om mekanismerna bakom ett sådant samband. Till exempel är det svårt att säga huruvida utbildning i sig är brottsförebyggande eller om eventuella effekter på brottslighet snarare har att göra med skolan som fostrande miljö. Det finns i alla fall ingen uppenbar konflikt mellan de övergripande mål som skolor strävar efter och den brottsförebyggande roll vi hoppas att skolan ska spela i samhället. I antologins kapitel om bostadssegregation och brottslighet dras slutsatsen att det inte finns något starkt samband mellan brottslighet och segregation. Med det sagt kan den ofrivilliga bostadssegregationen bidra till att barn och unga i högre grad exponeras för otrygga miljöer. Den ojämlika utbredningen av trångboddhet kan innebära försämrade möjligheter för barn att dra sig undan och få studiero. När det gäller idrottens effekter finns det inget starkt stöd för att denna påverkar brottsligheten, men utbildade ledare, ett genomtänkt pedagogiskt innehåll och en möjlighet för unga att fostras i viktiga livsfärdigheter skulle kunna bidra till det brottsförebyggande arbetet.

Långsiktiga och kunskapsbaserade strategier är nödvändiga

I frågor där det finns ett särskilt behov av långsiktig stabilitet har politiska partier valt att göra upp överenskommelser över blockgränserna – exempel på detta finns i energipolitiken, försvarspolitiken samt miljö- och klimatpolitiken. De politiska partierna i Sverige är allmänt sett överens om vikten av det brottsförebyggande arbetet för unga men det finns en risk att politiska åtgärder för att förebygga brott blir ineffektiva om politiken läggs om var fjärde år. För att motverka denna typ av kortsiktighet och samtidigt stärka den samsyn som finns kring orsaker och lösningar på ungdomsbrottsligheten är en rekommendation att inrätta ett blocköverskridande samarbetsråd för utarbetandet av långsiktiga strategier för det brottsförebyggande arbetet.

Ett problem med dagens brottsförebyggande arbete är att det inte vägleds av en gedigen förståelse av vad som orsakar brott och därför tenderar att vara ofokuserat och osystematiskt. Det finns ett starkt behov av att utveckla ett kvalificerat kunskapsbaserat nationellt brottsförebyggande program, där reaktiva och proaktiva ansatser samordnas som stöd åt den lokala brottspreventionen. Att systematisera, utveckla och rikta det nationella stödet åt lokala brottsförebyggande aktörer är en uppgift som med fördel kan ligga på Brottsförebyggande rådet (Brå). För att detta ska lyckas krävs dock en kompetensförstärkning av myndigheten och en kraftig satsning på forskning om brottsprevention.

Det vi för fram i denna antologi markerar ett perspektivskifte i det brottsförebyggande arbetet: från ett ensidigt fokus på reaktiva insatser till ett mer balanserat och systematiskt arbete där proaktiv prevention ges större tyngd. Det innebär också ett skifte till att förstå och påverka brottslighetens orsaker – i barns vardag, i deras relationer och i de miljöer där deras värderingar formas.

Referenser

Brottsförebyggande rådet, 2024. Skolundersökningen om brott 2023. Rapport 2024:10.

Brottsförebyggande rådet, 2025. Barn under 15 år som begår allvarliga brott. Rapport 2025.11.

Prop. 2025/26:1. Budgetpropositionen för 2026. https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2025/09/2025261/.

Regeringen, 2023. Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet. Skr. 2023/24:68.

SOU 2025:11. Straffbarhetsåldern. https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2025/01/sou-202511/.

2 Brott som moraliskt handlande

Per-Olof H Wikström

För att utveckla policy och praktik behöver vi inte enbart kvalificerad forskning utan också stark teori

John Laub[2]

2.1 Grundvalen för en mer proaktiv och offensiv brottsprevention

Samhällets brottsprevention är i huvudsak *reaktiv och defensiv*, fokuserad på rättsväsendets och socialtjänstens insatser mot redan brottsaktiva personer och civilsamhällets tillfällesbegränsande åtgärder för att förhindra eller försvåra brottsbenägna personers kriminalitet. I det här kapitlet kommer jag att skissera grunderna för och diskutera värdet av att utveckla en *proaktiv och offensiv* brottsprevention, inriktad på att minska människors (särskilt barn och ungas) brottsbenägenhet, som ett viktigt *komplement* till den reaktiva och defensiva brottspreventionen. Jag kommer i det sammanhanget att betona betydelsen av långsiktighet i det brottsförebyggande arbetet och att det grundas på en gedigen förståelse av vad som orsakar brottshändelser (dvs. vad brottspreventionen ytterst ska påverka).

Min utgångspunkt för diskussionen av det brottsförebyggande arbetet är *Situationell Handlingsteori* (SAT)[3], en teori utvecklad för att integrera vår splittrade kunskap om centrala brottsrelevanta individ- och miljöfaktorer inom ramen för en adekvat handlingsteori[4]. SAT utgår ifrån att människor är källan till sina handlingar men att dess orsaker är situationella, och centralt, att vi i grunden är

[2] Laub (2004, *min översättning*). Professor. Director, US National Institute of Criminal Justice (2010-2013).
[3] Jag använder den etablerade förkortningen SAT, efter teorins engelska namn, Situational Action Theory.
[4] Se t.ex. Wikström, 2006; 2010; Wikström och Treiber, 2018; Wikström m.fl., 2012:3-43; 2024:29-112.

regelstyrda varelser[5]. Brottshandlingar är ytterst ett resultat av hur vi uppfattar och, vanemässigt eller efter övervägande, väljer våra handlingsalternativ i respons till de motivationer (frestelser, provokationer) vi erfar i vårt vardagliga liv, en följd av samspelet mellan den input vi får från vår brottsbenägenhet (baserad på innehållet i vår personliga moral och vår förmåga till självkontroll) och från *miljöns kriminogena incitament* (beroende på dess förmedlade moralnormer och effektiviteten i deras upprätthållande). Att framgångsrikt påverka hur människor uppfattar och väljer sina handlingsalternativ så att de så sällan som möjligt uppfattar brott som ett handlingsalternativ, och om de ändå gör det, att få dem att välja att avstå ifrån att begå ett brott de överväger, är brottspreventionens centrala mål.

Den *proaktiva brottspreventionens* fokus är att söka influera de psykoekologiska processer, moralbildning och kognitivt närande, som bidrar till att forma människors brottsrelevanta moral och förmåga till självkontroll, och de socioekologiska processer som bidrar till förekomsten av och människors exponering för miljöer som normaliserar attityder och värderingar som främjar uppfattningen och valet av brott som ett acceptabelt handlingsalternativ (figur 2.1). I den proaktiva brottspreventionen har vardagslivsaktörer (särskilt familj och skola, men även media, fritid och företagsamhet), och deras förutsättningar för att verka brottsförebyggande genom att påverka norm- och moralbildning, en central roll. Ett viktigt men försummat mål för det brottspreventiva arbetet är att utveckla strategier och metoder för att påverka vardagslivsaktörerna, *att påverka de som bäst kan påverka*.

[5] Se t.ex., Bunge och Willis, (2008), om de neurovetenskapliga grunderna för regelstyrt handlande.

Figur 2.1 Situationell handlingsteori (SAT). Översikt centrala orsaksfaktorer och processer[6].

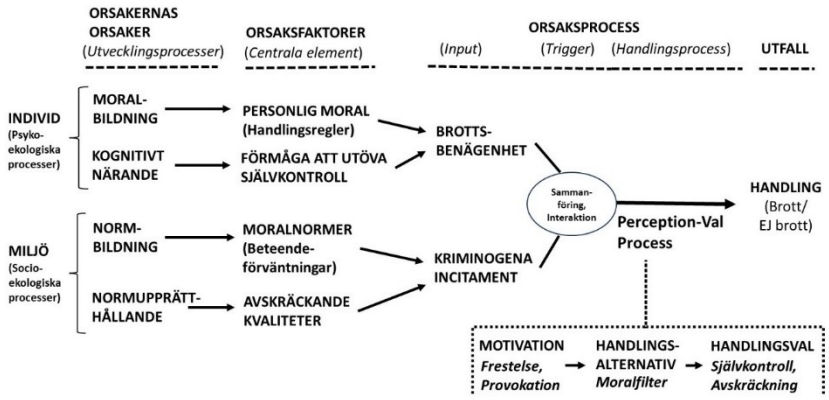

2.2 Brottsprevention och orsaksproblematiken

Brottsprevention är *att vidta åtgärder som gör att brott som annars skulle ha skett inte händer*. Att förebygga något kräver att man lyckas attackera dess orsaker och därför är orsaksfrågan grundläggande för ett rationellt brottspreventivt arbete[7].

Brottspreventionens centrala fråga är *vad* den ska påverka och dess centrala problem är *hur* det kan påverkas. Brottslighetens orsaker är dock sällan ett problem som tas på större allvar och diskuteras ingående i statliga utredningar och statliga och kommunala myndigheters styrdokument och underlag för brottsprevention. Vanligtvis utgår man från ett riskfaktorperspektiv och drar slutsatser som att brottsligheten är ett komplext problem med många olika orsaker på flera olika nivåer som alla måste angripas. En ganska hopplös – ”*allting spelar roll*” – utgångspunkt för att vägleda och inrikta det brottsförebyggande arbetet och som riskerar att leda till ett osystematiskt och okoordinerat arbetssätt där man ofta slösar tid och resurser på att angripa för brottspreventionen oviktiga problem[8] (Wikström, 2023).

[6] För en ingående beskriving av SAT, se Wikström m.fl. 2024: 29-112.
[7] Det är givetvis så att man kan lyckas med att vidta en åtgärd som förebygger brott utan att veta dess orsaker, men då är det mer en fråga om tur än skicklighet. Det är dock knappast en resurs- och kostnadseffektiv strategi att låta ”tusen blommor blomma” och hoppas på att någon eller några åtgärder fungerar.
[8] Vilket inte hindrar att många av dessa problem kan vara viktiga ur andra aspekter t.ex. när det gäller att förbättra människors allmänna levnadsförhållanden och livschanser.

En **riskfaktor** är typiskt definierad som ett *tidsordnat statistiskt signifikant samband*. Det finns 100-tals identifierade riskfaktorer, ofta rör det sig om modesta samband (liten förklarad varians), där det bara är något vanligare bland de som har ett visst karakteristika att de begår mer brott än andra, samtidigt som de flesta som har det aktuella karakteristikat inte gör det. Även om man ibland presenterar *riskskillnader* som kan verka betydande (t.ex. att 3 gånger fler med ett visst karakteristika begår brott jämfört med andra) är skillnaderna inte alltid så dramatiska när man tar hänsyn till de *bastal* som jämförs (t.ex. om 6 procent av de som har karakteristikat begått brott jämfört med 2 procent av övriga). Även sådana i debatten framträdande riskfaktorer som socioekonomiska skillnader i boendemiljö och individers (eller föräldrars) sociala klass (yrke), inkomst och utbildningsnivå har i forskningen regelmässigt visat sig ha modesta samband med unga människors brottsdeltagande (Wikström och Treiber, 2016).

Ett av den riskfokuserade forskningens största problem är att man tenderar att anta att vad som kännetecknar de personer som begår brott och de platser där brott sker nödvändigtvis också är faktorer som orsakar brott. Prediktion är inte detsamma som orsak även om orsaker förutsätter prediktion. Brottspreventionen behöver ett starkare fokus på att identifiera och angripa de faktorer och processer som är centrala för att människor uppfattar och väljer att begå brottshandlingar i vissa omständigheter.

Brott är en händelse och dess **orsaker** är därför situationella. Om en brottshandling sker beror på vem som är i en speciell omständighet, den är ett resultat av en *perception-val-process* som initieras av en motivation och styrs av samspelet mellan individens brottsbenägenhet och den omedelbara miljöns kriminogena incitament. När vi studerar och analyserar varför människor varierar i brottsbenägenhet och varför miljöer skiljer sig åt i kriminogena incitament handlar det om **orsakernas orsaker**, dvs. ett studium och analys av hur generella och lokala sociala kontexter (miljöer) påverkar innehållet i och effektiviteten hos de psykoekologiska och socioekologiska utvecklingsprocesser som bidrar till att skilda benägenheter och miljöincitatment uppstår (figur 2.1). För att identifiera de relevanta orsakernas orsaker måste vi först ha ett bra grepp om vad som orsakar brottshändelser. Det gör det lättare att värdera den potentiella orsaksrelevansen hos alla de många risk-

faktorer för brott som föreslagits (dvs. att värdera *om*, och i så fall *hur*, de i slutändan rimligen kan tänkas påverka att människor uppfattar och väljer brott som ett handlingsalternativ).

2.3 Brott – vikten av att vara klar över vad som ska förklaras och förebyggas

Det är inte alltid helt klart i diskussioner och studier av brottslighetens orsaker och prevention vad man avser med brott och därmed vad det är som ska förklaras och förebyggas. Något som kan skapa en otydlighet om vad man *ska* påverka, och därmed också om vad som *kan* påverka, i det kriminalpolitiska och brottspreventiva arbetet (en orsak måste vara en orsak till *något*, en klar definition av vad vi avser förklara hjälper oss att fokusera på dess möjliga orsaker och därmed också på åtgärder som kan påverka detta).

Brott är *handlingar som bryter mot regler som anges i lagen*. Lagens syfte är att påverka människors beteende och kan därför uppfattas som en *kodifierad moralisk vägledning* för vad vi får och inte får göra i olika omständigheter. Den har en central roll i samhällets moralbildning. Politik handlar i grunden om att påverka lagstiftningens innehåll (väl illustrerat av mottot ”land ska med lag byggas”) och därmed ytterst om att söka påverka vårt beteende i önskad riktning. Rättsväsendets främsta uppgift är att bidra till att söka upprätthålla lagens regler genom polisens, domstolarnas och kriminalvårdens aktiviteter. Varför vi har de lagar vi har är dock inte enbart en följd av hur inflytelserika olika politiska uppfattningar är utan har också en grund i vår *prosociala natur* (vi föds hjälplösa och är därför beroende av andra) samt problemet med att skapa en *fungerande social ordning* (att undvika kaos och konflikt) vilket tycks favorisera uppkomsten av vissa grundläggande lagregler (alla länder reglerar t.ex. sådant som ägande, våldsanvändning och sexualitet, även om dessa regleringars innehåll och effektivitet kan variera stort mellan länder och förändras över tid i samma land).

Att förklara brott är ytterst en fråga om att förklara uppkomsten av brottshändelser, varför vissa människor uppfattar och väljer att bryta mot lagens regler som en respons till en viss motivation i en särskild omständighet. Genom att fokusera på att förklara **regelbrottet** snarare än den kriminaliserade handlingen (t.ex., att använda

våld kan vara lagligt i vissa men inte andra omständigheter och dessa kan variera över tid[9]) undviker man problemet med att förklara något (brott) som kan ändras från en dag till en annan genom ett politiskt beslut (eftersom det är regelbrottet inte handlingen som ska förklaras). Det innebär också att dess förklaring är tillämplig på normbrott mer allmänt eftersom brott mot lagens regler endast är ett *specialfall* av att bryta mot handlingsnormer[10]. Det är ingen principiell skillnad mellan att förklara varför någon är otrogen mot sin partner eller varför någon skjuter en medlem av ett rivaliserande gäng. Handlingsprocessen (*motivation – uppfattade handlingsalternativ – handlingsval*) är densamma även om dess innehåll varierar kraftigt.

2.4 Brott som moraliskt handlande

Att studera och förklara brott som moraliskt handlande innebär inga större konstigheter. Det innebär endast ett antagande om att människors handlande vägleds av tillämpningen av deras moraluppfattningar i de vardagliga moraliska kontexter i vilka de deltar och verkar i[11]. Att begå brott innebär inte att sakna moral, vi är alla moraliska varelser, vad som kan skilja oss åt är *innehållet* i vår moral (dvs. vad vi tycker är rätt och riktigt och varför).

Människor bryter mot lagens regler av många olika skäl. Ett skäl är att de inte delar lagens uppfattning, ett annat, och med säkerhet mycket vanligare skäl, är att de inte uppfattar en brottshandling som värst allvarlig eller bryr sig mycket om dess konsekvenser för andras välfärd. Ytterligare ett skäl är att man tycker att ett lagbrott är rättfärdigat på grund av en oförrätt man anser sig ha varit utsatt för. Det finns också de som bryter mot lagen för att de anser att de handlar utifrån en högre moralisk princip, något som t.ex. kan gälla i vissa fall av politisk aktivism eller terrorism, eller när religiösa påbud krockar med lagens bestämmelser.

[9] Historiskt sett har våldsanvändning varit lagligt i Sverige i många olika sammanhang, t.ex. som bestraffning i familj och skola.
[10] Centralt att uppmärksamma i sammanhanget är att man i princip kan avskaffa lagen genom ett politiskt beslut, men inte de moralnormer som styr vårt vardagliga liv.
[11] Det finns en omfattande litteratur, t.ex. inom filosofi, psykologi och sociologi, av stor relevans för kriminologin, beträffande personlig moral, moralnormer och självkontroll och dessas utveckling och betydelse för hur vi beter oss och de sociala förhållanden som påverkar detta. För några översikter, se, t.ex., Killen och Smetana (2014); Malle och Robbins (2025); Hitlin och Vaysey (2010).

Moral är *värde- och känslobaserade regler för vad man bör eller inte bör göra i olika omständigheter*. Exempelvis: Är det okej – och i så fall i vilka omständigheter är det okej - att ljuga för, bedra eller tillgripa andra människors ägodelar för att uppnå personlig vinning eller fördel? Är det okej - och i så fall i vilka omständigheter är det okej - att använda hot eller våld mot andra människor när de uttrycker åsikter eller beter sig på ett sätt man ogillar?

2.5 Varifrån kommer vår moral?

Vår moral formas och förändras i vårt dagliga liv genom det moraliska innehåll vi får oss till livs från de människor vi möter och umgås med, de aktiviteter vi deltar i och den media vi konsumerar.

Särskilda moraluppfattningar varierar i deras relevans och viktighet[12] för olika personer, bland annat beroende på deras tidigare livshistoria (*moraliska erfarenheter*) och samtida livssituation (*vardagslivets moraliska dilemman*). Vi lär oss och införlivar selektivt moralregler genom vår aktiva utvärdering av de verbala och skrivna **instruktioner** vi får om vilka regler som gäller i olika sammanhang och hur de rättfärdigas; de **observationer** vi gör av andras regelrelevanta beteende och dess konsekvenser för dem själva och andra (*moral i praktiken*); och de **personliga experiment** vi utför genom att begå olika regelbrott och erfara dess konsekvenser för oss själva och andra (*egna moraliska erfarenheter*) (se vidare Wikström m.fl., 2024: 66-93).

Vår mottaglighet för nya och alternativa moralinfluenser är beroende av de moraluppfattningar vi redan har införlivat och hur viktiga de är för oss. Personer och ideal vi utvecklat starka känslomässiga kopplingar (sociala band) till är särskilt betydelsefulla i den processen. Utvecklingen av moraluppfattningar som understödjer acceptansen av brottsliga handlingar kan ofta ses som en ”slippery slope”, dvs. som något som gradvis förstärks genom att det ena bygger vidare på det andra. Vad som händer tidigt i livet på detta område tycks vara särskilt viktigt, vi går med stigande ålder från en mestadels reaktiv till en alltmer aktiv – och därmed ofta svårare att påverka – utvärdering av de nya och alternativa moralinfluenser vi

[12] Ett mått på den vikt man tillmäter en viss moralregel är den grad av skam (inför andra) eller skuld (inför en själv) man känner om man bryter mot regeln.

möter (enligt ordspråket att det är svårare att lära gamla hundar sitta).

Barndomen är en central period för utvecklingen av ungdomars brottsbenägenhet. Det faktum att barn spenderar den helt övervägande delen av sin tid under uppväxten i familjen eller i förskolan/skolan, att barn naturligt har starka sociala och känslomässiga band till sina föräldrar, och att barns lärare ofta utgör viktiga auktoritetsfigurer, innebär att föräldrar och lärare har en central roll för barns brottsrelevanta moralbildning (oavsett om de själva inser det). I sammanhanget kan man inte bortse ifrån medias (särskilt sociala medias) potentiella inflytande på barn och ungas brottsrelevanta moralbildning (även om forskningen på det området fortfarande är begränsad). Att söka påverka vardagslivets moraliska innehåll – dess roll i den brottsrelevanta norm- och moralbildningen – är grundläggande för den proaktiva brottspreventionen.

2.6 Självkontroll som ”moralens manager”

Vår förmåga till självkontroll påverkar inte i sig själv vår brottsbenägenhet[13], men har betydelse för vår brottsbenägenhet som en stödfunktion till vår moral. **Självkontroll** är *vår förmåga att agera i enlighet med våra moraluppfattningar när vi utsätts för ett yttre tryck att handla i deras motsats (t.ex. vår förmåga att motstå ett kamrattryck)*. Vår förmåga till självkontroll grundas på styrkan hos våra exekutiva funktioner (särskilt våra kapaciteter för handlingsrelevant informationsbehandling och impulskontroll), vilka är delvis medfödda och delvis ett resultat av träning (där barndomsperioden har en särskild betydelse). Vår förmåga till självkontroll kan påverkas *momentärt* av tillfälliga förhållanden som alkohol- och droganvändning, akut stress eller starka känslor (Wikström och Treiber, 2007; 2018; Treiber, 2011). I sammanhanget är det viktigt att framhålla att vissa allvarliga kognitiva funktionsnedsättningar kan påverka vår brottsbenägenhet genom att försvåra vår möjlighet att rätt uppfatta och tillämpa regler eller genom att reducera vår förmåga att utöva självkontroll.

Tillsammans utgör vår personliga moral (vårt moraliska innehåll) och förmåga till självkontroll (vårt kognitiva maskineri) grunden för

[13] I de omständigheter en person ser brott som ett acceptabelt handlingsalternativ har dennes förmåga till självkontroll ingen orsaksrelevans (eftersom det i dessa fall inte finns något att kontrollera).

vår **brottsbenägenhet**, vår tendens att uppfatta och välja brott som ett handlingsalternativ som respons till de specifika motivationer (frestelser, provokationer) vi möter i vardagslivets olika omständigheter. Vi finner i vår forskning[14] att de ungdomar som utvecklat en stark lagrelevant moraluppfattning och förmåga till självkontroll i barndomen sällan eller aldrig begår brott i tonårsperioden, och i synnerhet inte upprepade och allvarliga brott. De tycks i stor utsträckning vara immuna mot tonårsmiljöns kriminogena influenser (Wikström m.fl. 2012; 2024; Wikström, Mann och Hardie, 2018)[15].

2.7 Kumulativ social risk en markör för orsaksprocessernas sociala kontext

Det finns en lång rad statistiska samband mellan vissa aspekter av barn och ungdomars vardagliga uppväxt- och levnadsförhållanden (avseende boende-, familje-, skol- och fritidsmiljöers sociala karakteristika) och deras brottsdeltagande. Dessa förhållanden diskuteras ofta som riskfaktorer, och deras kombination som **kumulativ risk** (dvs. ju fler riskfaktorer desto större risk att begå brott). Utifrån en riskfokuserad preventionsansats antas ofta att en reduktion av exponering för sociala riskfaktorer automatiskt leder till ett minskat brottsdeltagande, vilket innebär att man antar att *alla* dessa faktorer har orsaksrelevans. Ett antagande som kan leda det brottsförebyggande arbetet på fel spår.

Problemet med idén om kumulativ social risk är tvåfaldigt, dels att de flesta individer som har typiska sociala riskfaktorer - även de som har ett större antal sådana riskfaktorer - inte begår mer brott än andra (m.a.o. det är vanligare men inte vanligt bland de som har en hög kumulativ social risk att de begår mer brott än andra), dels, och centralt, att det ofta är oklart varför många av dessa faktorer i sig skulle påverka ungdomars brottsdeltagande (dvs. de är teoretiskt ospecificerade). Det är ju knappast så att det faktum att man t.ex. växt upp med en ensamstående förälder, har dåliga skolbetyg eller

[14] När jag hänvisar till *vår forskning*, om inte annat anges, refererar jag till resultat från Peterborough Adolescent and Young Adult Developmental Study (PADS+), en prospektiv longitudinell undersökning av ett slumpurval av cirka 700 pojkar och flickor som vi har följt från 13 till 24 år, med retrospektiva data från födelsen till 12 årsåldern. För detaljerade beskrivingar av PADS+ se Wikström m.fl., 2012:44-106 och Wikström m.fl., 2024:115-146.
[15] Se också, t.ex., Hirtenlehner och Mesko (2025), Ivert m.fl. (2018), Serrano-Maillo (2018) och Wikström och Svensson (2010).

bor i allmänyttans bostadsbestånd (för att nämna några vanliga ”riskfaktorer”) i sig självt får en ungdom att t.ex. snatta i butik, sexuellt ofreda en annan elev, vandalisera parkerade bilar, eller skjuta en medlem av ett rivaliserande gäng. Många vanligt förekommande sociala riskfaktorer (prediktorer) är i bästa fall *orsaksmarkörer* (dvs. korrelerade med orsaksfaktorer). För brottspreventionen är detta en kritisk insikt eftersom det endast är åtgärder som påverkar (eliminerar, reducerar eller motverkar) orsaksfaktorer som kan ha en brottsförebyggande effekt.

Fenomenet kumulativ social risk indikerar att den sociala miljön har betydelse för variationen i ungas brottsdeltagande men inte varför den har det. En kumulativ social risk utgör knappast en kumulativ orsak (att många bäckar små gör en stor å). Att addera en mängd disparata och orelaterade sociala förhållanden i en (ofta modest) prediktion av brottsdeltagande ger inte någon större kunskap om vad som orsakar människor att uppfatta och välja brott som ett handlingsalternativ i vissa omständigheter och ger därmed inte heller någon starkare vägledning beträffande vad det proaktiva brottsförebyggande arbetet ska attackera, och centralt, varför.

En rimlig tolkning av fenomenet kumulativ social risk är att det utgör en kollektiv markör för den sociala kontext[16] i vilken de centrala orsaksprocesser som påverkar utvecklingen av individens brottsbenägenhet (moralbildning och kognitivt närande) och miljöers kriminogenitet (normbildning och normupprätthållande) opererar (figur 2.1) och är beroende av för deras innehåll och effektivitet. Den **sociala kontexten** utgör den (regel- och resursbaserade) sociala ram[17] inom vilken barn och unga navigerar sin särskilda vardag och exponeras för familje-, skol- och fritidsmiljöer (relationer, aktiviteter, media) vars innehåll i varierande omfattning kan bidra till att normalisera brottshandlingar eller inverka negativt på utvecklingen av deras förmåga till självkontroll.

Vi finner i vår forskning att det statistiska sambandet mellan individers kumulativa sociala risk i barndomen och deras efterföljande brottsdeltagande i tonåren och som unga vuxna helt för-

[16] Multipla sociala markörer (fler sociala riskfaktorer) fångar sannolikt bättre upp (representerar) komplexiteten i det skilda vardagsliv (dess sociala och moraliska sammanhang) i vilket individer *lever* och *verkar* (exponeras till frestelser och provokationer i skilda kriminogena omständigheter) samt *utvecklas* i (formar och förändrar sin brottsbenägenhet).
[17] Se Wikström och Sampson, 2003:126-140, om betydelsen av och relationen mellan en miljös regler, resurser och rutiner.

medlas av deras brottsbenägenhet (brottsrelevant moral och bristande förmåga till självkontroll) och exponering till kriminogena miljöer (Treiber och Wikström, 2025)[18].

Den stora inomgruppsvariansen i brottsdeltagande bland de som uppvisar vanliga sociala riskfaktorer (och kumulativ social risk) kan väsentligen hänföras till (förklaras av) en matchande (men oförklarad) inomgruppsvarians i deras brottsbenägenhet och kriminogena exponering (se, exempelvis, Wikström, 2023: 122-131). Brottspreventionens fokus bör därför vara att identifiera och angripa de särskilda sociomoraliska förhållanden som påverkar innehållet i och effektiviteten hos de orsaksprocesser som är ansvariga för individers brottbenägenhet och miljöers kriminogena incitament snarare än dessas modesta markörer (korrelat).

2.8 Betydelsen av sociala miljöers moraliska och kognitivt närande innehåll

En av den kriminologiska forskningens största brister när det gäller att förse den proaktiva brottspreventionen med användbar kunskap är att den fokuserar alltför mycket på miljöns sociala karakteristika och alltför lite på betydelsen av miljöns moraliska och kognitivt närande innehåll. Kriminologisk forskning är stark när det gäller att beskriva de sociala egenskaperna hos de miljöer i vilka människor verkar och utvecklas, t.ex. de viktigaste sociala karakteristika hos deras familje-, skol- och fritidsmiljöer, såsom deras *resurser* (t.ex. materiella förhållanden), *relationer* (t.ex. social sammanhållning) och *funktion* (t.ex. tillsyn) och dessas statistiska samband med deras brottsinblandning. Vad kriminologisk forskning har varit mindre bra på är att fånga det brottsrelevanta moraliska och kognitivt närande innehållet i de sociala miljöer i vilka människor deltar och utvecklas, något som är avgörande för förståelsen av brottsrelevant moral-

[18] Medan kumulativ social risk – mätt som summan av 12 olika dikotomiserade indikatorer på boende-, familj-, skol- och kamratförhållanden – svarade för 8 procent [prevalens] respektive 7 procent [frekvens] av variationen i ungdomars brottsdeltagande, så svarade deras brottsbenägenhet och kriminogena exponering sammantaget för 49 procent (52%) [prevalens] respektive 57 procent (58%) [frekvens] av varitionen i deras brottsdeltagande (procent inom parentes när kumulativ risk ingår i beräkningen). När vi kontrollerade för brottsbenägenhet och kriminogen exponering försvann sambandet mellan kumulativ social risk och brottsdeltagande (blev statistiskt insignifikant). Det statistiska sambandet mellan kumulativ social risk och brottsdeltagande förmedlas således helt av ungdomarnas brottsbenägenhet och kriminogena exponering (Treiber och Wikström, 2025).

bildning och utvecklingen av (särskilt unga) människors förmåga till självkontroll, och därmed för deras brottsbenägenhet och dess förändringar.

Medan studiet av miljöns sociala egenskaper (t.ex. resurser, relationer och funktion) kan säga något om de förhållanden som potentiellt påverkar *förutsättningarna* för en effektiv brottsrelevant moralbildning och ett verkningsfullt kognitivt närande, säger det väldigt lite om miljöers moraliska och kognitivt närande *innehåll*, vilket är centralt för förståelsen av miljöns inflytelser på hur människors brottsbenägenhet formas och förändras och kan påverkas.

2.9 Vikten av att ha ett utvecklingsperspektiv i det brottsförebyggande arbetet

Forskning baserad på kohortstudier kring barn och ungdomars brottsdeltagande och dess åldersmässiga utveckling (ibland kallat *kriminella karriärstudier*)[19] ger oss viktig information av betydelse för tolkningen av särskilda sociala förhållandens *möjliga* orsaksrelevans för ungas kriminalitet i olika åldrar och dess prevention.

Det är en liten grupp ungdomar som står för en stor del av brottsligheten, i synnerhet den allvarligare. Till skillnad ifrån vad som ibland antas – att det är ”naturligt” för unga att begå brott – är det istället så att de allra flesta barn och ungdomar är inte särskilt brottsaktiva (merparten begår inga eller något/några enstaka mindre allvarliga brott under barn- och ungdomsperioden). Man kan på goda grunder anta att det inte beror på att de saknar tillfällen till att begå brott eller att de avstår ifrån att begå brott därför att de är oroliga eller rädda för konsekvenserna. Snarare handlar det om att de sällan eller aldrig uppfattar brott som ett handlingsalternativ. Detta är en viktig insikt för det brottsförebyggande arbetet eftersom det tydliggör att det är andra faktorer än avskräckning och tillfällesbegränsande åtgärder som får de flesta ungdomar att inte bryta mot lagens regler. Med andra ord, och bildligt talat, tillfället gör inte tjuven utan tjuvar tar tillfället i akt (se Wikström 2023:27-30).

[19] Se allmänt, t.ex., Boers m.fl., 2010; Farrington m.fl., 2019; Loeber m.fl., 2003; Moffitt, 2018; Piquero m.fl., 2007; Wikström, 1990; Wikström m.fl., 2024.

Våra och andras studier av *randomiserade våldsscenarier* visar att tonåringar som har utvecklat en stark lagrelevant moral och förmåga till självkontroll sällan uppfattar våldsbrott som ett handlingsalternativ i respons till en provokation oavsett dess styrka och när- eller frånvaro av sociala kontrollaktörer som polis eller lärare (se, t.ex., Haar och Wikström, 2010; Wikström m.fl., 2012, Pauwels, 2018).

De som begår upprepade och allvarliga brott i tonåren har som regel börjat med brott i barndomen (före 13 års ålder) även om långt ifrån alla som begår brott i den åldern fortsätter med kriminalitet upp i åren (ibland kallat Robins paradox[20]). Det är ovanligare att någon debuterar i brottslighet (dvs. begår sitt första brott) i tonåren, i synnerhet att de påbörjar en karriär av upprepad och allvarligare kriminalitet. Fakta som sätter fokus på betydelsen av vad som händer i barndomen för initierandet och utvecklingen av ungdomars brottsbenägenhet och för deras brottskarriär i tonåren och dess förebyggande. Det innebär också att argument som att en fullbordad gymnasieutbildning eller ett lyckat inträde på arbetsmarknaden är centrala brottsförebyggande faktorer haltar något (hönan eller ägget problemet)[21]. I tonåren handlar det snarare om att avbryta en pågående än att motverka påbörjandet av en kriminell karriär.

Bland de som är brottsaktiva i tonåren kan man grovt sett urskilja två centrala grupper, de som lägger av efter tonåren och de som fortsätter upp i vuxenlivet[22]. Medan båda grupperna i vår forskning kännetecknas av en svagare lagrelevant moral jämfört med andra, så utmärks gruppen som är fortsatt brottsaktiva efter tonåren av att de också tenderar att ha en svagare förmåga till självkontroll[23] och ett mer omfattande umgänge med brottsliga och/eller drogmissbrukande kamrater. En möjlig hypotes är att den grupp av de brottsaktiva som slutar efter tonåren i större utsträckning varit föremål för

[20] Robins (1978). Forskningen visar dock att en del människor *debuterar* i brott i vuxenålder, vanligtvis men inte exklusivt med korta ”karriärer”, ofta dominerade av andra slags brottshändelser (t.ex. trafikbrott, bedrägeri och partnervåld) än de som är framträdande i barn och ungas brottslighet (Kessler, 2020; Carlsson och Sivertsson, 2021).

[21] Möjligen kan en avklarad utbildning och ett arbete vara förhållanden som underlättar avbrytandet av en pågående brottskarriär, det är dock inte alltför vanligt att ungdomar som har utvecklat en livsstil med upprepad och allvarligare kriminalitet också är framgångsrika utbildningsmässigt och på arbetsmarknaden.

[22] Wikström m.fl., (2024). Se också, t.ex., Moffit (2018) och Jennings och Reingle (2012).

[23] Andras forskning har visat att de fortsatt brottsaktiva oftare utmärks av neuropsykologiska problem manifesterade i kognitiva funktionsstörningar, hyperaktivitet och temperament (t.ex., Moffitt, 2018), allt av relevans för individers kapacitet till självregulering och den relatrerade förmågan att utöva självkontroll.

verkningsfulla moraliska motkrafter och är mer mottagliga för dessa. Vi finner i vår forskning att åldersvisa *förändringar* i unga människors brottsbenägenhet (index av brottsrelevant moral och bristande förmåga till självkontroll) och exponering till kriminogena miljöer matchar förändringar i deras brottsdeltagande i förväntad riktning (Wikström m.fl., 2024: 330-397).[24]

Även de mest brottsaktiva ungdomarna ägnar en mycket liten del av sin vakna tid att begå brott. I vår forskning fann vi att de mest brottsaktiva ungdomarna vanligen sysslade med brottsliga aktiviteter enbart någon/några enstaka timmar i veckan. Detta innebär t.ex. att aktiviteter med syfte att sysselsätta ungdomar så de inte har tid att begå brott inte kan förväntas ha någon större förebyggande effekt på brottsbenägna ungdomars kriminalitet. Även om dagarna fylls av aktiviteter finns det fortfarande gott om tid att begå brott och fritidsaktiviteter som sammanför ungdomar (t.ex. fritidsgårdar) kan i vissa fall visa sig vara brottsalstrande (öka ungdomars kontaktytor med [och mellan] brottsaktiva ungdomar). Ungdomar begår oftast brott tillsammans med andra. Om fritidsaktiviteter kan bidra i det brottsförebyggande arbetet handlar det nog snarare om huruvida de effektivt kan förmedla (förstärka) ett brottshämmande moraliskt innehåll eller bidra till ett kognitivt närande (vår kunskap om fritidsaktiviteters potential angående detta är dock begränsad).

De ungdomar som är brottsaktiva är som regel mångsysslare på brottslighetens område, få är specialiserade till särskilda brottstyper. Åtgärder som lyckas minska individers brottsbenägenhet har därför troligtvis en större påverkanspotential på brottsligheten än platsorienterade åtgärder som avser att försvåra eller förhindra för brottsbenägna personer att begå specifika brott eller brott i särskilda miljöer (även om dessa åtgärdsinriktningar är komplementära). Vår forskning visar, baserad på empiriska analyser av *person-plats-interaktioner*, att brottsbenägenhet har en större direkt effekt på brottsdeltagande än exponering till kriminogena miljöer, även om båda inverkar på ungdomars brottsdeltagande[25] (Wikström, Mann och Hardie, 2018).

[24] Se också, t.ex., Kessler och Reinecke (2021) och Chrysoulakis (2022).
[25] Ett viktigt skäl till detta är att de flesta tonåringar har en svag brottsbenägenhet vilket innebär att exponering till en kriminogen miljö inte har någon större omedelbar påverkan på deras brottsdeltagande. Det är framförallt brottsbenägna ungdomar som kan reagera med brottshandlingar när de konfronteras med en kriminogen miljö. Detta dock skilt ifrån frågan hur en upprepad exponering till kriminogena miljöer under en längre tid (särskilt i barndomen) kan inverka på individers utveckling av deras brottsbenägenhet.

Risken att åka fast för polisen ökar med antalet begångna brott och de som första gången åker fast för polisen har i allmänhet redan begått en större mängd brott (i våra data hade ungdomar i genomsnitt begått 39 brott före deras första rättsväsendekontakt[26]). Vi fann också att ungas framtida brottsdeltagande (i vart fall på kort sikt[27]) inte påverkades nämnvärt av att de åkt fast men däremot att deras framtida risk att åka fast för brott ökade (något som antagligen har att göra med att de blivit kända av polisen)[28]. Dessa resultat indikerar att de förhållanden som påverkar om unga dras in i en kriminell karriär händer väl före deras första rättskontakt och att en rättsväsendekontakt inte spelar någon avgörande roll för initierandet och (åtminstone på kort sikt) accelererandet av ungas brottskarriärer.

2.10 Behovet av att bygga en samordnad kunskapsgrundad brottsprevention

Aktuell preventionsteori och praktik utgör en livfull men odisciplinerad marknadsplats för olika konkurrerande idéer, ofta utan någon djupare förankring i varesig teori eller forskning
Peter Greenwood[29]

Det är knappast någon överdrift att hävda att samhällets brottsförebyggande aktiviteter på det hela taget kännetecknas av att de är ostrukturerade och fragmentariska och i starkt behov av en teoretiskt sammanhållen och kunskapsgrundad vägledning för att utvecklas och fokuseras. Samhällets centrala kriminalpolitiska dilemma är att på kort sikt hantera aktuella brottsproblem (reaktiv prevention) *samtidigt* som att på längre sikt verka för att undanröja jordmånen för dessas uppkomst och vidmakthållande (proaktiv prevention). Samhällets brottsförebyggande policy och praktik domineras starkt av reaktiva åtgärder medan proaktiva insatser i stor

[26] Självdeklarerade jämfört med polisregistrerade brott. Nästan alla (95%) rapporterade att de begått brott *före* det år i vilket de första gången blev kända av polisen. Wikström m.fl., 2024:176.
[27] Vi studerade endast utfallet i det korta perspektivet så rättsväsendekontakters eventuella förstärkande inverkan på en individs kriminella karriär på längre sikt är oklar (se även Kaiser, 2023).
[28] Boers m.fl. (2023). Skillnader i utfallet mellan självdeklarerade och polisregistrerade brott antyder att man riskerar att dra fel slutsatser om rättsväsendekontakters betydelse för unga människors kriminalitet om man bygger dessa enbart på polisregistrerade brott.
[29] Greenwood's (2006, min översättning) allmänna karakteristik av brottspreventionen står sig tyvärr bra än idag.

utsträckning lyser med sin frånvaro, en allvarlig brist eftersom dessa är särskilt viktiga att utveckla (och integrera med de reaktiva ansatserna) för att bättre motverka barn och ungas brottsdeltagande och dess utveckling.

2.11 Den reaktiva brottspreventionens begränsningar

Den reaktiva brottspreventionen är inriktad på att få brottsaktiva individer (a) att minska eller sluta med sin brottsaktivitet (*person-inriktat*), eller (b) att avstå från att utföra specifika brottshandlingar som de överväger (*platsinriktat*). Det gäller rättsväsendets övervakande, ingripande, inkapaciterande och rehabiliterande åtgärder samt civilsamhällets *tillfällesbegränsande* insatser för att försvåra eller förhindra utförandet av särskilda brottshandingar (det senare ofta kallat situationell brottsprevention)[30].

När det särskilt gäller polisens arbete finns det en klar överlappning (och naturlig samverkan) med civilsamhällets tillfällesbegränsande aktiviteter, t.ex. inom ramen för problemorienterat polisarbete (POP) och den s.k. SARA metoden (om POP och SARA metoden, se, t.ex., Hinkle m.fl., 2022); en förebyggande ansats som förmodligen bäst kan beskrivas som en **en-sak-i-taget-prevention** (identifiera ett brottsproblem – gissa dess orsaker – vidta åtgärder – följ upp utfallet).

Ett problemorienterat arbetssätt marknadsförs starkt i den nyligen instiftade lagen om kommunernas ansvar för det brottsförebyggande arbetet (2023) – kartlägg lokala brottsproblem och vidta åtgärder mot dessa – och återspeglar den huvudlinje för brottsprevention som länge drivits av det Brottsförebyggande rådet (Brå)[31]. Det är dock en defensiv ansats vars problem är att dess starkt reaktiva fokus är högst begränsande som en grundval för en generell

[30] *Avskräckning* (rädsla eller oro avseende risken för upptäckt, ingripande och dess konsekvenser) är en central, men inte exklusiv, påverkansmekanism i många av den reaktiva preventionens åtgärder Andra exempel är de åtgärder som verkar genom att *inkapacitera* brottsaktiva personer (t.ex. genom fängelsevistelse) eller att *förhindra* utförande av en viss brottshandling (t.ex. genom att införa kontantlös betalning). Värt att notera i sammanhanget är att många tillfällesbegränsande åtgärder (som t.ex. kameraövervakning, utpasseringskontroller och taggning av varor) bygger på en fungerande avskräckning, dvs. är verkningslösa som brottsförebyggande åtgärder om de inte *avskräcker* en brottsbenägen person ifrån att utföra en brottshandling.

[31] Se t.ex., ”*Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*”, fjärde upplagan (2025), som Brå producerat i samverkan med polisen och kommunerna.

brottspreventiv strategi, och jag misstänker att det tillvägagångssätt som förespråkas förmodligen bara kommer att resultera i att man gör mer av detsamma som man alltid gjort, om än kanske på ett mer systematiskt och förbättrat sätt (se vidare, Wikström 2023: 30-40). Det handlar, bildligt talat, mer om att släcka bränder än att angripa dessas grundläggande orsaker. Vilket naturligtvis är viktigt men oftast endast kortsiktigt.

Även om *socialtjänsten* vanligen framhålls när man talar om proaktiv brottsprevention (då som regel under benämningen ”social prevention”) är dess förment brottsförebyggande aktiviteter också i huvudsak reaktiva, omfattande åtgärder för redan brottsaktiva barn och unga såsom terapi, kontaktpersoner och placeringar (t.ex. på familjehem eller HVB), även om en del av socialtjänstens aktiviteter innehåller potentiellt proaktiva inslag som t.ex. generell (frivillig) föräldrautbildning som erbjuds på föräldramöten i skolan och i andra sammanhang.

Det sagda är inte ett argument mot nödvändigheten av reaktiva insatser – samhället kan knappast stillasittande se på och låta bli att agera när människor t.ex. våldför sig på andra och deras egendom[32] – enbart ett argument för att tydliggöra dess begränsningar. Vad som i allmänhet kommer i skymundan i det reaktivt dominerade här-och-nu-orienterade brottsförebyggande arbetet är den grundläggande betydelsen av vardagslivets brottsrelevanta moral- och normbildning för människors brottsbenägenhet. *Den reaktiva brottspreventionen kan huvudsakligen ses som en uppbackning i de fall där den proaktiva brottspreventionen fallerat.*

2.12 Den proaktiva brottspreventionen – vikten av att påverka de som bäst kan påverka

Medan den reaktiva preventionen är inriktad på att påverka brottsaktiva personer och deras brottshandlingar, är den proaktiva preventionen inriktad på att stävja jordmånen för utvecklingen av människors brottsbenägenhet. Den proaktiva preventionens stomme är att påverka det brottsrelevanta moraliska innehållet och kognitiva närandet i barn och ungas vardagsliv. Det är en central

[32] Något som blir särskilt tydligt när det uppstår ett allvarligt brottsproblem som gängskjutningar.

uppgift som lämpar sig bra för det lokala brottsförebyggande arbetet att angripa eftersom de förhållanden som påverkar detta huvudsakligen är lokalt betingade (med särskilt undantag för en del mediainfluenser). Det gäller att utveckla strategi och metoder för att identifiera brottsfrämjande sociomoraliskt innehåll i hem-, skol- och fritidsmiljöer (inklusive media) och motverka detta genom att informera (utbilda, medvetandegöra), aktivera, involvera och understödja[33] de vardagslivsaktörer som verkar i dessa miljöer (i första hand föräldrar och lärare, men även sådana aktörer som fritidspersonal och företagare kan i vissa fall lämna viktiga bidrag till detta), m.a.o. det är *en fråga om att påverka de som bäst kan påverka*. Av de nämnda miljöerna är skolan med säkerhet samhällets bästa chans att påverka den brottsrelevanta moralbildningen, även om familjen förmodligen är den viktigaste aktören (se vidare, Wikström, 2023: 80-95). Det är utanför ramen för en kort artikel som denna att utveckla mitt argument i någon större detalj så jag begränsar mig till att understryka vad proaktiva ansatser främst ska inriktas på att åstadkomma och varför.

Sociala miljöers brottsrelevanta moraliska innehåll förmedlas genom de människor vi möter och umgås med, de aktiviteter vi deltar i, och den media vi konsumerar, i vårt dagliga liv, vilket på kort sikt kan uppmuntra, och på längre sikt bidra till att normalisera kriminalitet (regelbrott) genom att *rättfärdiga, ursäkta, tolerera eller ignorera* brottshandlingar eller tänkta brottshandlingar. En del brottsrelevant moraliskt innehåll är generellt (t.ex. betydelsen av att inte skada andra människor eller negativt påverka deras välfärd) men mycket är brottsspecifikt (t.ex. det som rättfärdigar eller ursäktar särskilda typer av brott i vissa omständigheter). En grundläggande uppgift för den proaktiva brottspreventionen är att utveckla strategi och metoder för att motverka *förekomsten* av, samt unga människors *exponering* för, vardagsmiljöer som normaliserar brottshandlingar genom att de rättfärdigas, ursäktas, tolereras eller ignoreras, och som därmed på sikt kan bidra till en brottsfrämjande moralbildning.

När det gäller miljöers kognitiva närande handlar det i första hand om i vilken utsträckning barn och unga erfar naturlig träning i sitt dagliga liv (genom sina familje-, skol- och fritidsaktiviteter och personinteraktioner) i sådant som *problemlösning, koncentration,*

[33] Understödjande aktiviteter kan ibland innehålla inslag av reaktiva insatser, t.ex. från rättsväsendet och socialtjänsten.

tålamod och återhållsamhet som kan stärka deras förmåga att utöva självkontroll (på grundvalen av deras nedärvda kognitiva förmågor)[34].

En komplementär uppgift för den proaktiva preventionen är att främja barn och ungas förmåga till självkontroll – deras kapacitet att motstå (oönskade) brottsincitament – genom att verka för att främja vardagsmiljöers kognitiva närande (i synnerhet i hem och skola) via naturligt förekommande träning i sådant som problemlösning, koncentration, tålamod och återhållsamhet.

Ju bättre det brottsförebyggande arbetet lyckas med att befordra en brottshämmande moral- och normbildning, och därmed bidra till att minska brottsbenägenheten bland barn och unga (och befolkningen i stort), desto mindre är behovet av reaktiva åtgärder, som ofta kan vara av en repressiv karaktär (något som många ser som ett värde i sig att reducera).

2.13 Utgångspunkter för en rationell och samordnad brottsprevention

Sammanfattningsvis: Brottspreventionens centrala frågor, och den ordning i vilken dessa frågor bör ställas av brottspreventionens tongivande aktörer, är följande:

1. **Orsaksfrågan:** Vad får människor att uppfatta och välja att begå brottshandlingar i vissa omständigheter.
2. **Preventionsfrågan:** Hur kan vi bäst påverka (eller motverka) de förhållanden som bidrar till att människor uppfattar och väljer att begå brottshandlingar i vissa omständigheter.
3. **Samverkansfrågan:** Vem av brottspreventionens aktörer kan bidra med vad, enskilt eller tillsammans med andra, och framförallt varför, när det gäller åtgärder för att påverka (eller motverka) de förhållanden som får människor att uppfatta och välja brott som ett handlingsalternativ i vissa omständigheter.

[34] Detta skilt från de fall av allvarliga kognitiva funktionsnedsättningar som kan kräva professionell hjälp och stöd.

Om man accepterar premissen

(a) att människor begår brottshandlingar eftersom de *uppfattar* och *väljer* dessa som acceptabla handlingsalternativ i omständigheten som ett svar på de motivationer (frestelser, provokationer) de möter i vardagslivet, och

(b) att detta är en följd av samspelet mellan deras *brottsbenägenhet* (brottsrelevanta personliga moral och förmåga till självkontroll) och *miljöers kriminogena incitament* (brottsrelevanta moralnormer och avskräckande kvaliteter), blir

(c) den grundläggande uppgiften för det *proaktiva* och *offensiva* brottsförebyggande arbetet att få så många människor som möjligt att så sällan som möjligt **uppfatta** brott som ett handlingsalternativ genom att ta fram och utveckla åtgärder för att *motverka miljöers normaliserande av brottshandlingar*, *främja individers brottshämmande moralbildning samt stärka individers förmåga till självkontroll*, medan

(d) den centrala uppgiften för det reaktiva och defensiva brottsförebyggande arbetet är att få brottsbenägna personer att inte **välja** att utföra de brottshandlingar de överväger att begå genom att ta fram och utveckla åtgärder som syftar till att försvåra, förhindra eller avskräcka detta val.

Vad brottspreventionen behöver för att utvecklas och förstärkas är ett heltäckande **nationellt brottspreventivt program**[35] som identifierar och samordnar olika aktörers möjliga proaktiva och reaktiva bidrag i en gemensam handlingsplan utifrån brottspreventionens strategiska mål (dvs. utifrån vad som ska påverkas) och som kan vägleda det lokala brottsförebyggande arbetets inriktning och organisation. Detta är något som man inte åstadkommer på en kafferast utan som kräver en rejäl satsning på ett kvalificerat och

[35] De försök att utforma nationella brottsförebyggande program som hitintills utförts har varit mindre lyckade (se vidare, Wikström, 2023: 19-20), mycket beroende på att de i stor utsträckning reflekterat kriminologins och den brottsförebyggande praktikens **alla-möjliga-orsaker** och **en-sak-i-taget**-ansats till brottsprevention (t.ex. genom att osystematiskt hänvisa till betydelsen av att påverka mängder av orelaterade person- och platsbaserade s.k. riskfaktorer).

systematiskt FoU-arbete. Förvisso ingen enkel uppgift men ett arbete som väl utfört kan ge en hög avkastning i termer av en mer fokuserad och effektiv brottsprevention och därmed ett minskat brottsdeltagande bland barn och unga (och i befolkningen i stort). Figur 2.2 sammanfattar, utifrån den kompakta diskussionen av brottslighetens orsaker och dess prevention som jag fört i det här kapitlet, de föreslagna strategiska målen för det brottsförebyggande arbetet.

Medan det är forskningens centrala jobb att så bra som möjligt identifiera brottshändelsers orsaker (vad brottspreventionen ska påverka) är det praktikens primära uppgift att omvandla sådan kunskap till användbara och verkningsfulla konkreta åtgärder i dess tillämpning. Mot bakgrund av de fyra föreslagna strategiska delmålen kan vidtagna och föreslagna *konkreta åtgärders potentiella orsaksrelevans värderas och samordnas*. Den kritiska frågan för brottspreventionens praktiker att ställa sig är, *om*, och i så fall *hur* (och på vilken kunskapsgrund), en viss åtgärd rimligen kan bidra till att (a) främja en brottshämmande moralbildning, (b) stärka individers självkontroll, (c) motverka miljöers normalisering av brottshandlingar eller (d) stärka miljöers normupprätthållande kvaliteter.

Figur 2.2 **Brottspreventionens strategiska mål. Vad det brottsförebyggande arbetet ska påverka för att uppnå färre brottshändelser.**

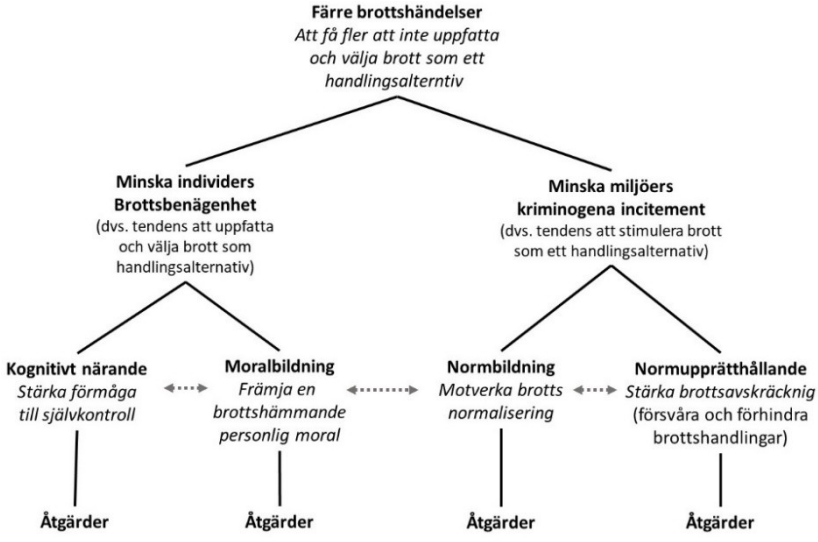

Att översätta orsakskunskaper till praktiskt verksamma åtgärder kräver en särskild kompetens och systematik, ett arbete som med fördel kan utföras i samarbete mellan kvalificerade forskare och erfarna praktiker och i vissa fall beslutsfattare. Att man har en hygglig uppfattning om vad som orsakar något innebär inte att man nödvändigtvis vet hur man bäst utformar faktiska åtgärder som påverkar eller motverkar detta eller har en känsla för och kunskap om de politiska och andra hänsyn som kan uppkomma och inverka på möjligheten att införa eller effektivt genomföra en särskild åtgärd. En effektiv åtgärd är inte heller alltid en önskvärd åtgärd.

Brottsförebyggande *samverkan* är en fråga om att så effektivt som möjligt organisera olika aktörers insatser och samarbete utifrån vad som ska påverkas (brottslighetens orsaker) och den slags åtgärder som rimligen kan tänkas påverka dessa (brottspreventionens teknologi). Detta sker med fördel i formen av åtgärdsprogram som samordnar olika aktörers reaktiva och proaktiva insatser utifrån ett utvecklingsperspektiv. Samverkan är ofta ett honnörsord i brottspreventionen men det är viktigt att inse att samverkan förebygger i sig inga brott utan den blir först viktig när man är på det klara med vad som ska påverkas, och utifrån detta, vem som kan bidra med vad. En samverkan som inte vägleds av klara kunskapsgrundade påverkansmål riskerar att enbart främja en möteskultur där man träffas, lär känna varandra, spånar idéer och utbyter informationer, förvisso en inte helt oväsentlig aktivitet, men en aktivitet som inte är brottsförebyggande i sig även om den ibland presenteras som en brottsförebyggande åtgärd. Att bygga en effektiv samverkan kräver att systematiskt identifiera och samordna de reaktiva och proaktiva bidrag som brottspreventionens olika aktörer kan lämna, och särskilt i utvecklingen av den lokala brottspreventionen, att så långt som möjligt söka involvera och understödja de vardagslivsaktörer som har den viktigaste rollen för den proaktiva brottspreventionen.

Referenser

Boers K., Kaiser F., Schaerff M & Wikström P-O (2023). The short-term impact of formal controls and subsequent offending and future formal controls in a German and UK city. *Journal of Developmental and Life-course Criminology* 9:433-454.

Boers K., Reinecke J., Seddig D. & Mariotti L. (2010). Explaining the development of adolescent violent delinquency. European *Journal of Criminology* 7:499-620.

Brottsförebyggande rådet (2025). *Samverkan I lokalt brottsförebyggande arbete*. Fjärde upplagan. Stockholm. Brottsförebyggande rådet.

Bunge S. A. & Willis J. D. (2008). *Neuroscience of rule-guided behavior*. Oxford. Oxford University Press.

Carlsson C. & Sivertson F (2021). Age, Gender, and Crime in a Stockholm Birth Cohort to age 64. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology* 7:359-384.

Chrysoulakis A. (2022). Morality, delinquent peer association, and criminogenic exposure: (How) does change predict change? *European Journal of Criminology* 19:282-303.

Farrington D. P., Kazemian L. & Piquero A. (red.) (2019). *The Oxford Handbook of Developmental and Life-course Criminology*. Oxford. Oxford university press.

Greenwood P. W. (2006). *Changing lives: Delinquency prevention as crime-control policy*. Chicago. University of Chicago Press.

Haar D-H & Wikström P-O (2010). Crime propensity, criminogenic exposure and violent scenario responses: Testing situational action theory in regression and Rasch models. *European Journal of Applied Mathematics* 21:307-323.

Hinkle J. C., Weisburd D., Telep C. W. & Petersen K. (2020). Problem-oriented policing for reducing crime and disorder: An updated systematic review and meta-analysis. *Campbell Systematic Reviews*.2020; 16:e1089.

Hirtenlehner H. & Mesko G. (2025). Crime propensity and lifestyle risk. The interplay of personal morality and self-control ability in determining the significance of criminogenic exposure. *European Journal of Criminology*.

Hitlin S. & Vaysey S. (2010). *Handbook of the Sociology of Morality*. New York. Springer verlag.

Ivert A-K, Andersson F, Svensson R., Pauwels L & Torstensson-Levander M. (2018). An examination of the interaction between morality and self-control in offending: A study of differences between boys and girls. *Criminal Behaviour and Mental Health* 28: 282-294.

Jennings W. G. & Reingle J. M. (2012). On the number and shape of developmental/life-course violence, aggression, and delinquency trajectories. A state-of-the-art-review. *Journal of Criminal Justice* 40:472-489.

Kaiser F. (2023) Does Contact with the Justice System Influence Situational Action Theory's Causes of Crime? A Study of English and German Juveniles. *International Criminal Justice* Review 33: 253-280.

Kessler G. (2020). Delinquency in emerging adulthood. Insights into trajectories of young adults in a German sample and implications for measuring continuity of offending. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology* 6: 424-447.

Kessler G. & Reinecke J. (2021). Dynamics of the Causes of Crime: A Life-Course Application of Situational Action Theory for the Transition from Adolescence to Adulthood. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology* 7:229-252.

Killen M. & Smetana J. G. (2014). *Handbook of Moral Development*. New York. Psychology Press.

Laub J. (2004). The life course criminology in the United States. The American Society of Criminology 2003 Presidential Address. *Criminology* 42:1-26.

Loeber R., Farrington D.P., Stouthamer-Loeber M., Moffitt T. E., Caspi a., Raskin White H., Wei E.H. & Byers J.M. (2003). The development of male offending. Key findings from fourteen years of the Pittsburgh Youth Study. In Thornberry T. & Krohn M. (red). *Taking stock of delinquency: An overview of findings from contemporary longitudinal studies*. New York. Kluwer publishers.

Malle B. & Robbins P. (2025). *The Cambridge Handbook of Moral Psychology*. Cambridge. Cambridge University Press.

Mears D. P. & Stafford M. C. (2025). *Comprehensive Deterrence Theory. The science and policy of punishment*. Cambridge. Cambridge University Press.

Moffitt T. E. (2018) Male antisocial behavior in adolescence and beyond. *Nature: Human Behaviour* 2:177-186.

Pauwels L. (2018) Analysing the Perception–Choice Process in Situational Action Theory. A Randomized Scenario Study. *European Journal of Criminology* 15: 130–147.

Piquero A., Farrington D. P. & Blumstein A. (2007). *Key issues in criminal career research. New analyses of the Cambridge study in delinquent development*. Cambridge. Cambridge University Press.

Robins L. N. (1978). Sturdy childhood predictors of adult antisocial behavior: Replications from longitudinal studies. *Psychological Medicine* 8: 611–622.

Treiber K. (2011) The neuroscientific basis of Situational Action Theory. I A. Walsh & K. Beaver (Red.): *The Ashgate research companion to biosocial theories of crime*. London. Routledge.

Treiber K. & Wikström P-O (2025). Cumulative Risk as a Marker of Social Context. *Criminal Behaviour and Mental Health*.

Wikström P-O. (1990). Age and crime in a Stockholm cohort. *Journal of Quantitative criminology* 6:61-84.

Wikström P-O. (1991). *Urban Crime, Criminals and Victims. The Swedish Experience in an Anglo-American Perspective*. New York. Springer verlag.

Wikström P-O. (1994). Brott, brottsprevention och kriminalpolitik i (Red.), Wikström P-O, Ahlberg J. & Dolmen L.: *Brott, brottsprevention och kriminalpolitik*. Brå-rapport 1994:1.

Wikström P-O. (2006) Individuals, Settings and Acts of Crime. Situational Mechanisms and the Explanation of Crime. I (Red.) Wikström P-O. & R. J. Sampson Robert. J. *The Explanation of Crime: Context, Mechanisms and Development*. Cambridge. Cambridge University Press.

Wikström P-O. (2010) Explaining Crime as Moral Action. In S. Hitlin & S. Vaysey (Red.): *Handbook of the Sociology of Morality*. New York. Springer verlag.

Wikström P-O. (2023). *När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ. En analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet*. Stockholms Handelskammare. (Kan nedladdas gratis via följande länk: När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ).

Wikström P-O. & Sampson R.J. (2003). Social mechanisms of community influences on crime and pathways in crime. I Lahey B., Moffitt T. E. & Caspi A. (Red.): *Causes of conduct disorders and juvenile delinquency*. New York. Guilford Press.

Wikström P-O. & Svensson R. (2010) When does self-control matter? The interaction between morality and self-control in crime causation. *European Journal of Criminology* 7: 395-410.

Wikström P-O. & Treiber K. (2007) The Role of Self-Control in Crime Causation. Beyond Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *European Journal of Criminology* 4:237-264.

Wikström P-O. & Treiber K. (2016) Social Disadvantage and Crime. A Criminological Puzzle. *American Behavioral Scientist* 60:8.

Wikström P-O. & Treiber K. (2018) The Dynamics of Change. Criminogenic Interactions and Life-Course Patterns of Crime. I D. P. Farrington, L. Kazemian & A. Piquero (Red.): The *Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology*. Oxford, Oxford University Press.

Wikström P-O., Mann R & Hardie B (2018) Young people's differential vulnerability to criminogenic exposure: Bridging the gap between people- and place-oriented approaches in the study of crime causation. *European Journal of Criminology* 15:10-31.

Wikström P-O., Oberwittler D., Treiber K. & Hardie B (2012). *Breaking Rules. The social and situational dynamics of young people's urban crime*. Oxford. Clarendon Series. Oxford University Press.

Wikström P-O., Treiber K. & Roman G. (2024). *Character, Circumstances and Criminal Careers*. Oxford. Clarendon Series. Oxford University Press.

3 Samverkan i det brottsförebyggande arbetet: mål eller medel?

Marie Torstensson Levander

3.1 Introduktion

Samverkan har blivit ett honnörsord i det brottsförebyggande arbetet. I det här kapitlet ska jag diskutera och problematisera samverkan och dess roll i det brottsförebyggande arbetet. Jag ska särskilt avhandla problemet med att samverkan blivit ett mål i sig och dess konsekvenser för brottspreventionens innehåll och effektivitet. Ett problem som var centralt för Herman Goldstein när han utvecklade och förespråkade värdet av ett problemorienterat polisarbete: *"Polisen har varit särskilt mottagliga för 'medel över mål' syndromet och lagt större vikt vid att utveckla organisation och operativa metoder än på resultatet av deras insatser"* (Goldstein, 1979: 236, min översättning).

Kapitlet baseras på mina egna observationer av det brottsförebyggande arbetet i Sverige under de senaste 30 åren samt på en genomgång av innehållet i brottspreventiva styrdokument från myndigheter och kommuner samt relevanta FoU-rapporter. Forskningen kring den roll samverkan spelar i det brottspreventiva arbetet är sparsam, såväl nationellt som internationellt. Den fokuserar huvudsakligen på struktur, inre processer, beslutsfattande och konflikter men säger mindre om betydelsen av att samverkan inriktas och organiseras utifrån vad den ska påverka (dvs. brottslighetens orsaker) (t.ex. Forkby m.fl. 2023; Andersson, m.fl. 2024; Gilling, 2001; Rosenbaum, 1991; Walters, 1996; Crawford och Jones, 1995).

Vad brottspreventionen främst behöver för att stärkas är inte mer fokus på samverkan utan en klarare vägledning för det brottsförebyggande arbetets inriktning (vad det ska påverka), utifrån vilken olika aktörers bidrag kan koncentreras och organiseras. Först då når

samverkan sin fulla potential och blir ett viktigt instrument i utvecklingen av det brottsförebyggande arbetet.

Lokalt brottsförebyggande arbete och samverkan:

> ”Kommuners brottsförebyggande arbete är brett, finns på flera nivåer och kan bestå av en mängd åtgärder. Det brottsförebyggande arbetet behöver vara kunskapsbaserat. Samverkan är ofta en förutsättning för ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete.”[36]

Den stora betydelse man tillmäter samverkan för det brottsförebyggande arbetet illustreras väl av citatet ovan. Begrepp som ”samverkan”, ”samordning” eller ”partnerskap” är vanligt förekommande i den brottsförebyggande retoriken och samverkan framställs ofta som ett centralt och självklart medel för att uppnå målet att förebygga brott.

I slutet av 1990-talet inrättade merparten av landets kommuner lokala brottsförebyggande råd. Det var ett av förslagen i det nationella brottförebyggande programmet Allas vårt Ansvar (1996) och här finns också ett embryo till att överlåta ansvaret för det brottsförebyggande arbetet till kommunerna (a.a., s. 56). Att inrätta lokala brottsförebyggande råd föreslogs redan i en Brå-rapport i mitten av 1990-talet inom ramen för Brå:s regeringsuppdrag att göra en framtids- och omvärldsanalys av det kriminalpolitiska fältet (Wikström, Ahlberg och Dolmén, 1994). Förslaget utvecklades vidare i det underlag till ett nationellt brottsförebyggande program vilket gjordes på uppdrag av Justitiedepartementet, där bland annat frågan om organisation och inriktning ingick (Wikström och Torstensson, 1997; 1999).

Inför arbetet med underlaget till ett nationellt brottsförebyggande program gjordes en enkätundersökning omfattande landets samtliga polisdistrikt (vid den tidpunkten 118), den dåvarande lokala organisation som ansvarade för det lokala brottsförebyggande arbetet. I de allra flesta fall var det lokala brottsförebyggande arbetet i formen av en SSP-organisation, dvs. en samverkansorganisation bestående av skola, socialtjänst och polis. Frågorna som ställdes i enkäten rörde, förutom den lokala modellen för brottsförebyggande arbete, innehållet i det brottsförebyggande arbetet, nämligen ”vad gör ni – som ni bedömer vara brottsförebyggande”? Merparten av de tillfrågade gav svar som kan samman-

[36] Socialstyrelsen, 2022, s. 4.

fattas i följande beskrivning av samverkan: ”*vi har regelbundna möten, vi diskuterar vad vi borde göra med tanke på de problem vi har i lokalområdet, men det leder inte till så många konkreta åtgärder, eftersom vi inte riktigt vet vad vi ska göra*”.

Ett av förslagen i slutrapporten till Justitiedepartementet (Wikström och Torstensson, 1997) var att inrätta lokala brottsförebyggande råd i landets samtliga kommuner[37]. Dessa skulle bestå av centrala lokala politiska beslutsfattare och chefer för de lokala myndigheter och förvaltningar som är centrala aktörer på brottspreventionens område, främst polisen, socialtjänsten, skolan, fritidsförvaltningen och hälso- och sjukvården. Råden skulle åläggas att ta fram en lokal brottspreventiv strategi omfattande (a) *en gemensam syn på de viktigaste faktorerna som påverkar brottslighet*, (b) *en gemensam lokal problembeskrivning*, och (c) *en plan för arbetsfördelning och samverkan mellan de olika aktörer* som skulle ingå i det lokala Brå, och vidare, (d) *en plan för att utveckla samverkan med och aktivera familjen och den privata företagsamheten i det lokala brottsförebyggande arbetet*, samt (e) *ett program för sociala och situationella åtgärder riktade mot olika problemmiljöer och olika kategorier av lagöverträdare* (Wikström och Torstensson, 1997:102-103). Förutom det beslutsfattande ansvaret föreslogs att den brottsförebyggande arbetsgruppen skulle ges ett aktivt och *kvalificerat* FoU-stöd i det brottspreventiva utvecklingsarbetet. För att det senare skulle vara möjligt föreslogs inrättandet av ett *nationellt* FoU-stöd till den lokala brottspreventionens aktörer. De flesta av dessa förslag blev dock, efter den politiska processen, inte en del av det nationella brottsförebyggande program (Allas vårt ansvar) som Justitiedepartementet sedemera presenterade.

Vikten av samverkan i det brottsförebyggande arbetet har under åren lyfts i en rad sammanhang och särskilt i de olika nationella brottsförebyggande program som presenterats (politiskt) sedan slutet på 1990-talet. I programmet **Allas vårt ansvar** (a.a) är fokus det medborgerliga initiativet i det brottsförebyggande arbetet och där lyfts olika samverkansformer som viktiga för ett sådant perspektiv. ”*…. med fördel ske genom samverkan mellan myndigheter*

[37] Arbetet med förslaget till en lokal organisation för det brottsförebyggande arbetet tog bland annat sin utgångspunkt i de erfarenheter som gjorts inom ramen för vad som kallades ”regeringens pilotprojekt” i Karlskoga/Degerfors (Wikström m.fl., 1997) och Stockholm (Wikström, 1990) och som genomfördes av Brå. Det senare med bidrag från forskare vid Polishögskolans forskningsenhet och Stockholms universitet.

och medborgarintressen: stöd till personligt brottsförebyggande engagemang som t.ex. Grannsamverkan mot brott, Föräldrar på Stan, Guardian Angels, tekniskt brottsskydd och information om åtgärder för att minska tillgången på brottstillfällen samt reparativa åtgärder i form av samverkan mellan medborgerliga initiativ, polisen och sociala myndigheter som t.ex. kvinno- och brottsofferjourer, s.k. stödpersoner och hem för misshandlade kvinnor." Programmet reviderades 20 år senare (**Tillsammans mot brott**, 2016) och även där framhölls samverkan och att sådan skulle utgå från identifierade lokala behov. Fler aktörer skulle involveras i samverkan om brottsförebyggande frågor. "… *samverkan med fokus på att förebygga brott utvecklas mellan berörda aktörer på lokal, regional och nationell nivå*". I det senaste brottsförebyggande programmet **Barriärer mot brott** (2023) framhålls att "*En välfungerande samverkan är en grundläggande del i ett effektivt brottsförebyggande arbete, som bidrar till att stuprör kan undvikas och att insatser från olika aktörer kan genomföras på ett samordnat sätt*."

Brottsförebyggande rådet (Brå) har under 2000-talet i en rad publikationer lyft samverkan som en nyckel i det brottsförebyggande arbetet och menar att samverkan innebär att "*parterna tillför sina specifika resurser, kompetenser och kunskaper för att man gemensamt ska minska sannolikheten för brott och reducera skadeverkningar (inklusive rädsla) av brott*" (Brå, 2020:11; 2025:12). Den kursiverade texten är, enligt Brå, "en sammanslagning av definitionen av brottsprevention …. och definitionen av samverkan ….." (a.a. 2020:11), en definition som illustrerar problemet med att det är samverkan som minskar brottsligheten snarare än innehållet i samverkan.

Ett krav för att samverkan ska fungera förebyggande är förstås att parterna i samverkan, förutom nödvändiga resurser, har den nödvändiga kompetensen och kunskaperna vad beträffar brottslighetens orsaker för att det brottsförebyggande arbetet ska få ett relevant innehåll och inriktning.

3.2 Problemstyrd samverkan och organisation

Merparten av allt brottsförebyggande arbete är i dagsläget av reaktiv natur. Detta gäller också samverkan, dvs. åtgärderna vidtas först när

ett problem redan är identifierat. I Brå:s rapport ”Samverkan i det lokala brottsförebyggande arbetet” (2025:25) framhålls att ”*När det finns ett konstaterat brotts- och otrygghetsproblem måste något göras. Ett viktigt steg i ett lokalt brottsförebyggande arbete är att polis och kommun samordnar sina insatser. Syftet med samverkan är att tillsammans skapa ett mervärde – något utöver vad parterna var för sig kan åstadkomma*”. Citatet illustrerar väl brottspreventionens starka problemorientering i betydelsen att insatser görs först när något eller någon redan är ett problem: ”*Något måste göras!*”. Det första steget – eller åtgärden – är då att samverka om problemet.

Målgrupper för samverkan är, av förklarliga skäl, barn eller ungdomar som visar tecken på ett antisocialt eller kriminellt beteende och detta framgår tydligt i de vanligaste samverkansformerna SSPF, *Sociala insatsgrupper* (SIG) och *Barn och unga i organiserad brottslighet* (BOB).

SSPF (*skola*, *socialtjänst*, *polis*, *fritid*) har målsättningen att förebygga brott bland barn och ungdomar som bedöms vara i riskzonen för normbrytande beteende, kriminalitet och/eller missbruk. En viktig komponent i denna samverkansform är att dela information mellan olika aktörer: koordinatorer, arbetsgrupper och styrgrupper. **Sociala insatsgrupper** (SIG) (*socialtjänst, polis och skola*) är en operativ samverkan runt ungdomar och unga vuxna med hög risk för fortsatt kriminalitet och annat allvarligt normbrytande beteende. Samverkan sker bl. a. mellan aktörer som skola, socialtjänst, polis, psykiatri, fritid, hemmet och kriminalvården. I organisationen finns en styrgrupp bestående av polis, skola och socialtjänst, ungdomsmottagningar, vårdcentraler och barn- och ungdomspsykiatrin (BUP) men också chefer i kultur- och fritidsförvaltningen och eventuellt andra aktörer. I beredningsgruppen ingår vanligtvis chefer från socialtjänstens barn- och familjeomsorg, polisen och rektor från aktuell skola och ibland chefer från ungdomsmottagning, vårdcentral och chef för den samlade elevhälsan, habiliteringen, barn och ungdomspsykiatrin (BUP) och social fältarbetarverksamhet. Den sociala insatsgruppen är den egentliga resursgruppen kring den unge och varje ung person har en egen SIG-grupp. I fallet **BOB** (*barn och unga i organiserad brottslighet*) leds arbetet genom ett nationellt samverkansråd, sju regionala samverkansråd och lokala samverkansråd som utgår från Polismyndighetens närmare 100 lokalpolisområden. Samverkansstrukturen bygger på ett uppdrag som

regeringen har givit till Polismyndigheten, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Skolverket, Kriminalvården, Åklagarmyndigheten, Brottsförebyggande rådet och Länsstyrelserna. Det rör sig alltså om ett stort antal samverkansgrupper på olika nivåer (Brå, 2025a) vilka alla ska försörjas med vetenskaplig kompetens och stöd i utformningen och genomförandet av det praktiska arbetet.

Exemplen ovan visar på förekomsten av tre olika grupper med det gemensamt att identifiera och agera för barn och ungdomar som redan hamnat i en kriminell livsstil. Skillnaden mellan samverkansformerna är i huvudsak graden av allvarlighet i det beteende man ska reagera på. I en doktorsavhandling från Linköpings universitet (Söderberg, 2023) har verksamheterna med SPSS och SIG studerats i fyra kommuner av olika storlek inom ramen för det övergripande begreppet *individinriktad brottsförebyggande samverkan (IBPS)* där målet är att unga personer ska lämna en destruktiv livsstil. Söderberg menar att ”trots brist på tydliga effekter av IBPS har arbetsformerna en stark ställning i nutida brottsförebyggande arbete” (a.a.: 7). Detta visas bland annat av att nya IBPS-former löpande startas upp i landet och ”det faktum att IBPS inte styrks av forskningsresultat men lyfts fram som en lösning är något motsägelsefullt…” (a.a.: 7). Att antalet samverkansgrupper tenderar att öka framgår av en Brå-rapport (2025:4041) där det bland annat redovisas en 20-procentig ökning av antalet SSPF-samverkansgrupper i landet sedan 2021.

I en intervju på forskning.se säger Söderberg att ”samverkansarbete i kommuner för att hjälpa unga i riskzon för brott kan funka om det görs rätt, men blir ofta bortkastat jobb… ” och vidare att de som arbetar i dessa samverkansgrupper så gärna vill hjälpa barn och ungdomar (goda intentioner) och ”då tänker man att det trots allt måste göras genom samverkan” (Söderberg, forskning.se).

Utöver individinriktade samverkansformer finns också andra, operativa samverkansformer bland annat inriktade mot problem i offentlig miljö eller platser, våld i nära relation, avhopparverksamhet, välfärdsbrott, arbetslivskriminalitet, kriminell ekonomi och bedrägerier. Dessa samverkansformer återfinns både i kommuner och i lokala polisområden (Brå, 2025:41).

Att samverka är inte fel, eftersom en effektiv brottsprevention kräver ett aktivt bidrag från och samarbete mellan en lång rad av lokala aktörer (föräldrar, lärare, grannar, poliser, socialarbetare, sjukvårdsanställda, affärsanställda, stadsplanerare osv.). Framgång i

samverkansarbetet beror dock inte på hur väl man kommunicerar inom gruppen (”*En av förutsättningarna för framgång i samverkan är en fungerande kommunikation”)* (Brå, 2025:19) utan snarare på hur väl olika aktörer genom sina handlingar påverkar eller motverkar centrala orsaksfaktorer (Wikström, 2023).

Under de senaste två decennierna har vikten av att samverka betonats ytterligare och nya grupper för samverkan har tillkommit. Exempel på det senare är samverkan med civilsamhället respektive näringslivet. I Regeringsbeslut Ju2024/041929 står ”*För ett effektivt brottsförebyggande arbete är det viktigt att tillvarata civilsamhällets kunskaper, perspektiv, nätverk och engagemang*”. När det gäller näringslivets roll i det brottsförebyggande arbetet hävdas bland annat: ”*Att skolan och företagen hittar varandra kan leda till bättre kunskaper om allt från yrkesval och arbetsmoral till sociala interaktioner, privatekonomi och samhällets uppbyggnad. En ökad förståelse för sådana frågor kan bidra till att motivera unga till nya mål i livet och en vilja att skapa sin egen framgång. Till exempel att gå ut med fullständiga betyg, välja utbildning och yrke*” (Brå, 2025).

Nya samverkansformer adderas till redan etablerade, och återspeglar den övertro på att samverkan *i sig* ska leda till en effektivare brottsprevention som ofta kännetecknar det brottsförebyggande arbetet, medan den mer grundläggande frågan om **vad** som ska påverkas, och **hur** olika aktörer kan bidra till detta, enskilt eller tillsammans med andra, hamnar i baksätet. Att samverkan ofta ses som en åtgärd illustreras väl av svaren i rapporten ”Det brottsförebyggande arbetet i Sverige. Nuläge och utvecklingsbehov 2022” (Brå-rapport, 2022:57)[38]: ”*I många svar är /…/ samverkan ett begrepp som återkommer som en åtgärd…*”.

En översiktlig genomgång av olika lokala brottsförebyggande program ger en bild av en stark byråkratisering av det brottspreventiva arbetet i betydelsen mer vikt vid det inre arbetet än det mål detta arbete ska uppnå. Utöver kravet att samverka i olika grupperingar ska samverkansöverenskommelser mellan lokala aktörer tas fram, medborgarlöften formuleras och medborgardialoger med syftet ”att medarbetare och medborgare får möjlighet till insyn i och inflytande på det lokala brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet” genomföras (Brå, 2020:15). Begrepp som ”styrning, struktur och samsyn” ses som nödvändiga för att kunna

[38] Baserad på information från kommunala brottsförebyggare och kommunpoliser.

”arbeta systematiskt med att kartlägga lägesbilder, välja åtgärder, genomföra dem och följa upp dem”. Kommunerna ska, enligt lag 2023:196, ta fram en lägesbild över brottsligheten inom kommunens geografiska område. Denna ska innehålla en kartläggning av brottsligheten, dess omfattning och konsekvenser samt annan relevant information och dessutom en analys av dess resultat. Lägesbilden ska utgöra utgångspunkt för en åtgärdsplan och uppdateras minst vartannat år. Vad som helt saknas är ett fokus på vad som ska påverkas (orsaker), den viktigast frågan att ställa när man ska organisera och samordna olika lokala aktörers brottsförebyggande insatser.

Det övergripande ansvaret för det brottsförebyggande arbetet i Sverige har flyttats från polis och övriga rättsväsendet till kommunerna i och med den nya lagstiftningen. På regional nivå ansvarar länsstyrelserna för det brottsförebyggande arbetet med hjälp av särskilda brottsförebyggande samordnare. Det senare gäller också kommunerna, där varje kommun är ålagda att inrätta en samordningsfunktion med uppdraget att samordna och stödja kommunens interna arbete i brottsförebyggande frågor och att vara kontaktpunkt för externa aktörer (SOU 2021:49:15).

Om vi till dessa organisatoriska nivåer adderar samtliga nivåer i andra samverkansformer samt alla övriga brottsförebyggande projekt som görs i samverkan i landets alla kommuner (en snabb kontroll på ett tiotal svenska kommuners hemsidor visar att var och en av dessa redovisar åtta till tio brottsförebyggande åtgärder utöver SSPF, SIG och BOB och utöver dessa ett antal lokala projekt i bostadsområden, skolor, företag etc.) är det lätt att räkna ut att svensk brottsprevention är kraftigt överorganiserad: 290 kommuner, 21 regioner och ett 90-tal lokalpolisområden, där man i samtliga förväntas göra lägesbilder, orsaksanalyser, åtgärdsförslag, implementera, följa upp och utvärdera.

3.3 Vad krävs för att bygga en effektiv samverkan?

Effektiv samverkan kräver en väl underbyggd, proaktiv, strategi som utgångspunkt för beslut om innehåll och utformning av det brottsförebyggande arbetet och olika aktörers bidrag vid olika tidpunkter. Om samverkansformerna ska fungera målrationellt måste aktörerna

ha en gemensam definition av vad brottsprevention innebär, de måste ha en gemensam uppfattning om vilka faktorer som är de centrala orsakerna till individers brottslighet (vad som ska påverkas) samt ha en tydlig och gemensam uppfattning både om hur dessa bäst kan påverkas och vilka aktörer och varför som är mest lämpade att påverka dessa faktorer. De behöver också utveckla användar- eller beställarkompetens, så att de har möjlighet att kritiskt granska innehållet i de åtgärder och program som löpande presenteras på dagens ”brottsförebyggande agenda”.

Utgångspunkten för olika aktörers organisering och eventuella samverkan bör vara den forskning som finns om individers utvecklingsmönster och incitamenten i olika miljöer att begå brott och ”översättningen” av denna till nödvändiga åtgärder, proaktiva såväl som reaktiva. ”Vad ska påverkas för att unga personer inte ska välja brottsalternativet?” ”Och vad ska påverkas för att de inte ska återfalla i kriminalitet? ” Svaren på frågorna ska sedan bestämma vem eller vilka samhällsaktörer med vilken kompetens, enskilt eller i samverkan, som har möjlighet att påverka detta.

3.4 Behov av vägledning och stöd

Vi har idag en situation där kommuner, regioner och polis är i behov av en starkare vägledning i det brottsförebyggande arbetet. Detta gäller i synnerhet kunskap om vad som ska påverkas (orsaker) för att det brottspreventiva arbetet ska bli så verkningsfullt som möjligt. Att bättre kunskap är något som efterfrågas framgår t.ex. av *Länsstyrelsernas slutrapport om uppdraget att utveckla det regionala stödet till kommunerna i det brottsförebyggande arbetet* (Ju2023/00475): ”*Myndigheter på alla nivåer och kommuner uttrycker behov av mer kunskap om brottsförebyggande arbete. Det handlar om kunskap om brottsförebyggande åtgärder, lokalt arbete, samverkan och olika brottstyper*”.

Min bedömning är att relevant vetenskaplig expertkunskap inom det brottspreventiva området är en bristvara och att de ”öar” som finns är kraftigt underdimensionerade jämfört med behovet. Denna brist utgör ett tomrum som riskerar att fyllas av olika (ofta vinstdrivande) intressegrupper, vilka tar över kunskapsförmedlingen

genom att erbjuda fortbildning i brottsprevention, ofta utan nödvändig kvalitetskontroll.

För att utveckla och stärka brottspreventionen behövs en starkare nationell vägledning för brottspreventionens lokala aktörer beträffande det brottsförebyggande arbetets inriktning och organisation, ett arbete som med fördel åläggs ett kompetensförstärkt brottsförebyggande råd (Brå) och understöds av en kraftig satsning på forskning kring brottslighets orsaker och prevention.

Referenser

Allas vårt Ansvar – ett nationellt brottsförebyggande program. Ds 1996:59 (1996).

Andersson, R., Pederson, A. och P. Wahlgren. 2024. *Brottsprevention. Teori, praktik och historia*. Lund: Studentlitteratur.

Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi. Skr. 2023/24:68.

Brå-rapport 2020a. *Vägledning för arbete med sociala insatsgrupper (SIG). Med grund i principerna om Risk-Behov-Mottaglighet (RBM)*. Brottsförebyggande rådet.

Brå-rapport 2020b. *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*. Brottsförebyggande rådet.

Brå-rapport, 2022. *Det brottsförebyggande arbetet i Sverige. Nuläge och utvecklingsbehov 2022*. Brottsförebyggande rådet.

Brå-rapport 2025. *Samverkan i det lokala brottsförebyggande arbetet*. Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Svenskt Näringsliv, Länsstyrelserna och Polisen. 2025. *Tillsammans med näringslivet mot brott och otrygghet*. Mars 2025.

Brännström, L, Kaunitz, C, Andershed, AK, South, S & G Smedslund (2016). Aggression replacement training (ART) for reducing antisocial behavior in adolescenets and adults: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*. Vol. 26, March-April 2016, pp 30-41.

Crawford & Jones, 1995.

Danermark, B & Kullberg, C. 1999. *Samverkan - välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.

Danermark, B. 2000. *Samverkan - himmel eller helvete. En bok om den svåra konsten att samverka*. Stockholm: Gothia.

Forkby, T, Alstam, K, Gunnarsson, C, Wahlgren, P, Rostami, A & J Sarnecki. 2023. *Problemlösningarnas eviga nu. Om trygghetsfrämjande och brottspreventiva partnerskap*. Lund: Studentlitteratur.

Gilling, D. 1991. Multi-Agency Crime Prevention in Britain: The problem of combining sotuational and social prevention. *The Howard Journal of Crime and Justice* 33(3):246 – 257. DOI:10.1111/j.1468-2311 1994.tb00810.x.

Goldstein, H. 1979. Improving Policing: A Problemoriented Approach. *Legal Studies Research Paper Series*, Paper No 1336.

Lees, A, Silva, R, Wiktoreng, M: *Slutrapportering Uppdrag att utveckla det regionala stödet till kommunerna i det brottsförebyggande arbetet* (Ju2023/00475).

Lindström & Svensson (1998). Skolungdomars attityder till droger o - En utv3rdering av VAGA-programmet. *Nordisk alkohol och narkotikatidskrift* 1998:1.

Regeringsbeslut Ju2024/041929.

Rosenbaum, D. P. 2002. Evaluating Multi-Agency Anti-Crime Partnerships. Theory, design and measurement issues. *Crime and Prevention Studies*, 14.

Socialstyrelsen. 2022. SSPF Samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid. 2022-6-8047.

SOU 2021:49. *Kommuner mot brott. Betänkande av utredningen om kommunernas brottsförebyggande ansvar*.

Söderberg, C (2023). *Att skapa mening i en komplex praktik: Föreställningar om brottspreventiva samverkansformer mellan omsorg och kontroll*. Akademisk avhandling. Linköpings universitet.

Torstensson, M & Wikström, P-O: Local Crime Prevention and It´s National Support: Organisation and Direction. *European Journal on Criminal Policy and Research*, no 1999:4: 459-481.

Walters, R. 1996. The ”Dream” of Multiagency Crime Prevention: Pitfalls in policy and practice. I Homel (ed) *From Politics and Practice of Situational Crime Prevention*, 1996. NJCR Virtual Library.

Wikström, P-O. 1990. *Brott och åtgärder mot brott i stadsmiljön*. Brå-rapport 1990:5. Stockholm: Allmänna förlaget.

Wikström, P-O., Ahlberg J & L Dolmén. 1991. *Brott, brottsprevention och kriminalpolitik*. Brå-rapport 1994:1. Stockholm: Fritzes.

Wikström, P-O. & Torstensson, M. 1997:2. *Lokalt brottsförebyggande arbete*. Organisation och inriktning. Polishögskolans forskningsenhet.

Wikström, P-O., Wikström, S & Dolmén, L. 1997. *Att förebygga brott lokalt: Karlskoga/Degerfors-projektet*. Rapport 1997:3. Polishögskolans forskningsenhet.

Wikström, P-O. 2023. *När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ. En analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet*. Stockholms Handelskammare.

Forskning.se

4 Tidiga sociala insatser för att förebygga att barn och unga hamnar i kriminalitet

Anna-Karin Ivert

4.1 Introduktion

Den huvudsakliga målsättningen för det brottsförebyggande arbetet bör vara att barn och unga överhuvudtaget inte utvecklar ett normbrytande beteende och inte ser brott som ett handlingsalternativ (Wikström, 2023), insatserna bör alltså vara proaktiva och fokuseras mot att tidigt påverka de faktorer som har betydelse för individens brottsbenägenhet (Farrington m.fl., 2016, Farrington m.fl., 2017, Wikström, 2023). Samtidigt behövs reaktiva brottsförebyggande insatser för att kunna möta barn och familjer där det redan finns en mer eller mindre utvecklad problematik, insatser som syftar till att påverka dem att göra andra val och vända den fortsatta utvecklingen i en mer positiv riktning. Vare sig det handlar om proaktiva eller reaktiva insatser så är det viktigt att insatserna görs tidigt, både i relation till ålder och problemutveckling.

Även om de flesta nog är överens om att det behövs tidiga insatser för att förhindra en negativ utveckling så är det inte självklart vilket innehåll dessa insatser bör ha. Det är inte heller självklart hur arbetet ska utformas eller vilka prioriteringar som bör göras, ska insatserna vara breda och rikta sig till alla barn och familjer eller bör de snarare fokuseras till de individer som behöver dem mest? En annan viktig frågeställning handlar om huruvida allvarlig kriminalitet, exempelvis grova våldsbrott kopplade till organiserad brottslighet, kan förebyggas med samma metoder som den mer generella ungdomsbrottsligheten?

Det här kapitlet kommer ta sin utgångspunkt i vad som i en svensk kontext ofta kallas för social prevention. Den här delen av preventionsarbetet omfattar insatser som syftar till att påverka individen genom att främja prosocial utveckling och förhindra

antisocial utveckling[39], målet är att påverka individens beteende och brottsbenägenhet.

4.2 Att påverka individens utveckling

Centralt inom den sociala brottspreventionen är tanken att brottsligt eller normbrytande beteende beror på de beteenden, attityder och värderingar som individen lärt sig och utvecklat under sin uppväxt, och forskning visar att det finns ett tydligt samband mellan antisocialt beteende under barndom och fortsatt normbrytande och brottsligt beteende (se t.ex. Welsh och Tremblay, 2021). Mot bakgrund av detta är det alltså viktigt att i ett tidigt skede se till att barn får de verktyg de behöver för att utveckla prosociala beteenden, attityder och värderingar. Social prevention, eller prevention som syftar till att påverka individens utveckling, karakteriseras därför ofta av insatser vars syfte är att ingripa innan individen begår brott genom att främja prosociala värderingar, attityder och beteenden. Många av dessa insatser kan också ha ett bredare fokus som kanske inte endast handlar om att förebygga brottsdeltagande utan även bidra till bättre livsvillkor (jmf. Welsh och Tremblay, 2021).

Social prevention omfattar ofta insatser som är inriktade på att påverka egenskaper hos individen genom att till exempel stärka förmågan att hantera problem eller öka den sociala kompetensen. Eftersom individens utveckling sker i samspel med den omgivande miljön (se t.ex. Bronfenbrenner, 1979, Wikstrom m.fl., 2024) omfattar den sociala preventionen ofta även insatser som syftar till att påverka faktorer i familjen (t.ex. stöd i föräldraskap) eller i skolmiljön som har betydelse för individens utveckling (Farrington m.fl., 2016). Social prevention skulle också kunna omfatta insatser som är inriktade på att stärka även andra miljöer som individen exponeras för i sin vardag, så som bostadsområden eller fritidsaktiviteter. Insatser med fokus på miljön förknippas ofta med situationell prevention och att genom åtgärder i den fysiska miljön försvåra eller avskräcka från brott. Men insatser i miljön kan också bidra till att påverka individens utveckling eftersom egenskaper i de

[39] I den engelska litteraturen benämns den här typen av prevention ofta som *Developmental crime prevention*.

sociala miljöer som barn och unga växer upp i kommer att påverka deras utveckling (Wikström och Sampson, 2003, Wikström och Treiber, 2017), till exempel genom vilka resurser som finns i området eller vilka beteende som accepteras eller normaliseras. Detta gäller även digitala miljöer som kan ha stor betydelse för barns utveckling, och insatser i dessa miljöer kan följaktligen också bidra till att påverka beteenden, attityder och värderingar.

Sammanställningar av forskningslitteraturen visar på att de mest framgångsrika metoderna är de som sträcker sig över en längre tidsperiod och med en relativt hög intensitet, de som syftar till att samtidigt påverka flera olika faktorer (t.ex. barnets impulskontroll, föräldrarnas förmåga att sätta gränser och anpassningar i skolmiljö). Vidare har insatser anpassade efter individuella förutsättningar, behov och egenskaper visat sig vara mer framgångsrika (se t.ex. Tremblay och Craig, 1995, Farrington m.fl., 2016, Piquero m.fl., 2016, Trivedi-Bateman och Crook, 2022).

Att social prevention företrädesvis handlar om insatser som syftar till att förebygga att barn utvecklar normbrytande beteenden och värderingar, och ser brott som ett handlingsalternativ innebär att denna typ av prevention vanligtvis inte genomförs inom ramen för rättsväsendets verksamheter utan snarare av andra aktörer. Beroende på vilken typ av insatser det handlar om kan insatserna genomföras inom ramen för till exempel barnhälsovårdens-, socialtjänstens- eller (för-)skolans verksamhet.

4.3 Tidiga insatser till alla eller efter behov?

En viktig fråga när det gäller tidigt brottsförebyggande arbete är hur det ska utformas och prioriteras. Ska insatserna utformas och genomföras med syfte att nå så många barn och unga som möjligt, eller ska insatserna snarare rikta sig till de grupper och individer där det finns skäl att tro att behovet är som störst?

De flesta barn och ungdomar som begår brott gör det endast vid något eller några enstaka tillfällen under en begränsad period under tonåren för att sedan upphöra. Men det finns också en liten grupp barn och ungdomar som begår fler och allvarligare brott och som fortsätter begå brott även när de flesta andra slutat under de sena tonåren (Moffitt, 1993, Moffitt, 2017, Wikström m.fl., 2024). I

Sverige kan den mer generella ungdomsbrottsligheten illustreras av Brottsförebyggande rådets (Brå:s) skolundersökning om brott. Den senaste undersökningen från 2023 visar att brottsligheten bland barn och unga legat relativt stabilt under nästan ett decennium, omkring 50 procent av alla elever i årskurs nio rapporterar att de begått något brott under det senaste året (Brå, 2024). Den allvarligare kriminaliteten kan illustreras av de barn och ungdomar som begår grova våldsbrott och som på olika sätt kan knytas till organiserad brottlighet. Även om detta endast handlar om ett mindre antal barn och unga så är det en grupp som ökat under de senaste åren (Brå, 2023). Att utvecklingen under de senaste åren sett olika ut i olika grupper bekräftas av resultat som indikerar att våldsanvändningen bland pojkar i åldern 15–18 generellt sett minskar, samtidigt som en liten grupp pojkar står för en allt större del av våldsbrottsligheten (Sivertsson, 2022).

Brottsförebyggande insatser med ett brett fokus som riktar sig till alla barn utan att ta hänsyn till deras individuella egenskaper eller förutsättningar brukas benämnas som *universella*. Ofta har den här typen av insatser inte i första hand ett uttalat brottsförebyggande syfte, det kan till exempel handla om generellt föräldraskapsstöd eller värdegrundsarbete i förskolor och skolor, men antas ha brottsförebyggande effekter på längre sikt genom att främja goda uppväxtvillkor och prosociala värderingar. Universella insatser kan dock även ha ett uttalat brottsförebyggande syfte. Det kan till exempel handla om insatser som vänder sig till alla elever i en skola eller en klass och som syftar till att minska våldsbrottslighet genom att påverka elevernas attityder till våldsanvändning eller deras förmåga att hantera känslor och lösa problem (se t.ex. Hahn m.fl., 2007, Katz m.fl., 2011). Fördelen med universella insatser är att de inte kräver att (högrisk)individer eller grupper identifieras och väljs ut för få ta del av insatsen, och att insatserna vänder sig till alla innebär också att det inte finns någon risk för stigmatisering av vissa individer eller grupper (se t.ex. Farrington m.fl., 2016). Ytterligare en fördel med breda generella insatser är att de faktiskt når alla, eller i alla fall de flesta barn, och kanske särskilt gynnar de barn som har störst behov av stöd (jmf. Wikström, 2023). Samtidigt kan en nackdel med universell prevention vara att den är just för allmän och att intensiteten är för låg och därför är insatserna inte tillräckliga för att möta behoven hos barn och unga som löper högre risk att

utveckla ett allvarligare normbrytande beteende. Därför behövs insatser som specifikt riktar sig till individer eller grupper som av olika anledningar anses ha en ökad risk att utveckla ett allvarligt normbrytande eller antisocialt beteende (se t.ex. Trivedi-Bateman och Crook, 2022). Dessa insatser brukar benämnas som *selektiva insatser*. Den här typen av insatser har ofta ett tydligare brottsförebyggande fokus. Det kan exempelvis handla om insatser som syftar till att stärka individens själv- eller impulskontroll eller föräldraskapsstöd som särskilt vänder sig till föräldrar vars barn uppvisar ett normbrytande beteende men som ännu inte passerat gränsen till kriminalitet eller mer allvarliga normbrytande beteenden. Insatser som vänder sig till individer som redan uppvisar ett allvarligt antisocialt beteende och har begått brott brukar kallas indikerade och syftar till att på olika sätt förhindra att individen fortsätter begå brott. På den här nivå handlar det ofta om insatser av mer ingripande karaktär, till exempel LVU, men det kan också omfatta insatser av mer psykosocial karaktär som syftar till att påverka individens värderingar, attityder och beteende.

Sammanställningar av forskning om tidiga sociala insatser tyder på att de mest framgångsrika insatserna, insatser där effekten på normbrytande beteende och/eller brottslighet varit störst, är selektiva insatser som särskilt fokuserat på barn och familjer som tillhör en riskgrupp (Farrington m.fl., 2016, Weisburd m.fl., 2017). Att selektiva insatser verkar vara mer framgångsrika, ha större effekt, beror sannolikt på att de universella insatserna också ges till barn som inte skulle utvecklat ett normbrytande beteende även om de inte tagit del av interventionen, och därför blir effekterna av den typen av insatser mindre, åtminstone på gruppnivå. Dock är det viktigt att komma ihåg att det kan vara svårt att nå ut med selektiva insatser på grund av att det kan finnas utmaningar dels med att tidigt identifiera de barn som har störst behov. Här kan kunskap om riskfaktorer vara till viss hjälp, men det är viktigt att komma ihåg att många riskfaktorer, även i kombination, har relativt begränsad förmåga att predicera vilka barn och unga som kommer begå brott (Treiber och Wikström, 2025).

Ytterligare en utmaning med selektiva insatser är att nå ut till de barn och familjer som har behov av insatsen och förmå dem att ta del. Att uteslutande prioritera selektiva insatser eftersom det är den typen av insatser som i utvärderingar visat på störst effekter skulle

dock sannolikt innebära att en del barn och familjer med behov av förebyggande insatser inte skulle nås av dessa och därför utgör de universella insatserna ett viktigt komplement i och med att de når (nästan) alla barn, även de med störst behov (Farrington m.fl., 2016).

4.4 Kan alla typer av brottslighet förebyggas med samma metoder?

Tidiga sociala insatser är viktiga för att förebygga såväl den mer generella ungdomsbrottsligheten som allvarligare kriminalitet, men kan samma insatser förebygga båda dessa typer av brottslighet? Utgångspunkten för det brottsförebyggande arbetet och social prevention är insatser inriktade mot att skapa förutsättningar för prosocial utveckling med syfte att minska brottsbenägenheten vilket i förlängningen resulterar i att barn och unga över huvudtaget inte ser någon typ av brottslighet som ett alternativ. Samtidigt finns det preventionsprogram eller metoder som syftar till att förebygga specifika typer av brottslighet, till exempel universella insatser som syftar till att minska killars våldsanvändning genom att påverka deras attityder till våld (Katz, 1995, Katz m.fl., 2011, Eriksson m.fl., 2018) eller insatser som syftar till att minska förekomsten av mobbning genom att stärka barns och ungas empati (Schultze-Krumbholz m.fl., 2016).

Ett annat exempel är insatser som särskilt fokuserar på att förebygga gängkriminalitet och deltagande i organiserad brottslighet. Insatser som bygger på fokuserad avskräckning har i flera sammanställningar av forskningslitteraturen visat sig ha positiva effekter på gäng- och grupprelaterad brottslighet så som grova våldsbrott (se t.ex. Braga m.fl., 2018, Mellgren m.fl., 2024). Dessa insatser har dock inte direkt fokuserat på barn och unga. Under de senaste åren har flera rapporter lyft att det saknas insatser som vänder sig till barn som begår allvarliga brott för att förhindra återfall eller vägledning kring vilka insatser som skulle kunna vara effektiva inom ramen för institutionsvård (se t.ex. Riksrevisionen, 2024; Brå, 2025). Det finns idag med andra ord ett stort behov av att utveckla och pröva insatser för att förhindra att barn och unga återfaller i grov brottslighet. Minst lika viktigt som att identifiera effektiva metoder

för att förhindra att de här barnen återfaller i brott är insatser som kan förhindra att de överhuvudtaget hamnar i de här situationerna och miljöerna.

Även när det gäller universella metoder för att förebygga att barn och unga involveras i organiserad brottslighet och grov brottslighet finns det begränsad kunskap om vilka metoder som fungerar. En systematisk litteraturöversikt med fokus på psykosociala insatser för att förebygga gängrelaterad brottslighet identifierade tre universella insatser som skulle kunna förebygga gängmedlemskap och bärande av vapen (Mellgren m.fl., 2024). Av de tre insatserna som identifierades är det bara en som har som primärt syfte att påverka barns involvering i gängkriminalitet, men även till att minska våld och annan brottslighet, samt bygga positiva relationer till rättsväsendet (Esbensen m.fl., 2013). Insatsen bygger primärt på ett antal lektionstillfällen där eleverna under ledning av uniformerad polis får arbeta med social färdighetsträning, problemlösning och förståelse av konsekvenser av (gängrelaterad) brottslighet. En utvärdering av insatsen indikerar att den har positiva effekter på hur stor del av ungdomarna som angett att de är medlemmar av ett gäng, men däremot vekar den inte ha någon effekt på brottsdeltagande, varken generellt eller i relation till våldsbrott (Esbensen m.fl., 2013). De två andra insatserna som lyfts fram fokuserar inte explicit på medlemskap i gäng eller gängrelaterad brottslighet. Den ena är en skolbaserad drogförebyggande strategi där eleverna får ta del av lektioner med fokus på bland annat färdigheter för att avstå från att ta droger, beslutsfattande och målsättande (Nieri m.fl., 2015). Den andra är ett områdesbaserat arbetssätt där olika typer av evidensbaserade metoder sätts in baserat på förekomst av vilka risk- och skyddsfaktorer som karakteriserar det aktuella området (Rowhani-Rahbar m.fl., 2023). Ingen av dessa mäter specifikt involvering i gäng utan användning av vapen. Båda studierna visar att insatserna verkade ha viss effekt på andelen som angett att de burit vapen under de senaste 30 dagarna (Nieri m.fl., 2015) respektive senaste tolv månaderna (Rowhani-Rahbar m.fl., 2023), men inte på andra typer av brottslighet såsom våld eller stöld (Nieri m.fl., 2015).

De exempel som lyfts ovan kan illustrera att det inte är självklart att en och samma brottsförebyggande insats påverkar barns och ungas brottsdeltagande generellt, utan snarare vissa typer av brottslighet eller beteenden. Samtidigt finns det indikationer på att

till exempel färdighetsträning som i första hand handlar om att avstå från droganvändning också kan vara verkningsfull i relation till andra typer av normbrytande beteende.

4.5 Innehåll och genomförande

De insatser som visat sig vara mest framgångsrika är de som bygger på färdighetsträning och omfattar såväl beteenden som kognitiva och affektiva förmågor samt insatser som betonar och förstärker gemensamma normer och värderingar (se. t.ex. McGuire m.fl., 2021). Vidare pekar forskningen på att insatser som inte endast är inriktade på att förändra barnet och dess beteende utan även involverar exempelvis familj och skola är mer framgångsrika. Precis som individanpassade insatser som utgår från det specifika barnets behov och situation (Farrington m.fl., 2016).

Grundläggande för att det tidiga förebyggande arbetet ska bli mer effektivt är att skifta fokus från riskfaktorer till de faktorer som faktiskt kan antas vara orsaker till att barn och unga begår brott (Welsh och Farrington, 2010, Wikström och Treiber, 2017, Treiber och Wikström, 2025). Som nämnts ovan kan kunskap om riskfaktorer bidra till att identifiera individer eller grupper som kan ha ett behov av riktade förebyggande insatser. Det är dock inte självklart att det är just dessa riskfaktorer som bör vara föremål för de brottsförebyggande insatserna utan de ska snarare ses som delar av de sociala miljöer som påverkar individens utveckling (Treiber och Wikström, 2025). Utgångspunkten för det brottsförebyggande arbetet måste vara kunskap om vad i dessa sociala miljöer som har betydelse för hur barns brottsbenägenhet utvecklas och för i vilken utsträckning barn exponeras för kriminogena miljöer och den kunskapen bör sedan ligga till grund för utformandet av brottsförebyggande insatser.

God kunskap om vad, vilka faktorer, det är som måste påverkas för att minska individens brottsbenägenhet och främja en prosocial utveckling är också grunden för vilka aktörer som behöver involveras i det brottsförebyggande arbetet, varför de behöver involveras och vad de ska göra utifrån vad de har möjlighet att påverka. Brottsförebyggande arbete och sociala insatser för att förebygga att barn och unga utvecklar ett antisocialt beteende är

något som sker på många olika arenor och involverar många olika aktörer. Familjen är central när det gäller barns utveckling och det tidiga förebyggande arbetet. Samtidigt påverkas barn, och deras familjer, av en rad andra aktörer och sociala miljöer utanför hemmet och idag lyfts ofta vikten av att alla (eller i alla fall de flesta) aktörer i samhället behöver bidra till det brottsförebyggande arbetet. Det finns ett behov av att vidga det brottsförebyggande uppdraget till att även involvera andra än polis och socialtjänst, och se till vilken roll förskola och skola, civilsamhälle och näringsliv, kan spela när det gäller tidiga sociala insatser.

4.6 Avslutande kommentarer

Som nämnts tidigare i kapitlet pekar sammanställningar av forskningslitteraturen på att insatser som syftar till att främja en prosocial utveckling kan bidra till att minska brottslighet bland barn och unga. De insatser som verkar ha störst effekt är insatser som genomförs med relativt hög intensitet och under en längre period. Det finns också indikationer på att insatser som särskilt fokuserar på barn som löper högre risk att utveckla ett antisocialt beteende har tydligare effekter. Universella insatser som syftar till att främja en prosocial utveckling bör vara utformade så att de integreras i den verksamhet där de genomförs snarare än begränsade projekt. Vidare finns skäl att diskutera vilken typ av insatser som bör prioriteras. Det kan finnas goda skäl att genomföra breda insatser som når de flesta barn, den här typen av insatser är nödvändiga i situationer där kunskapen om vilka som har störst behov är begränsad, det är också möjligt att universella insatser främst gynnar de barn som har störst behov. Samtidigt kan det vara så att selektiva och indikerade insatser kommer ha större effekt eftersom de tydligt fokuseras mot de som behöver insatserna mest och där behovet av förändring i beteenden eller attityder är större. Det finns dock ett behov av att utveckla metoder för att tidigt identifiera och nå ut till barn och familjer där behoven är som störst. Oavsett om insatserna är universella, selektiva eller indikerade så handlar den viktigaste frågan om vilket innehåll insatserna har och om detta innehåll främjar prosociala värderingar, attityder och beteenden. För att besvara den frågan

krävs god kunskap om brottslighetens orsaker och en tydlig teoretisk referensram.

Det ställs allt högre krav på att det brottsförebyggande arbetet ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet. Samtidigt som det finns ökade förväntningar och krav på att myndigheter ska arbeta evidensbaserat (t.ex. Socialtjänstlag 2025:400) så saknas det fortfarande i stor utsträckning kunskap om vilka insatser som faktiskt fungerar, särskilt när det gäller att förhindra att barn involveras i grov brottslighet. I den mån det finns rekommendationer om vilka insatser som bör användas (Socialstyrelsen, 2021) så finns det indikationer på att dessa insatser, av olika anledningar, inte alltid används i den utsträckning som förväntas.

Ett viktigt steg framåt för det tidiga brottsförebyggande arbetet handlar om att i högre utsträckning värdera, utvärdera och följa upp de insatser som görs. Forskningen och praktiken behöver samarbeta för att tillsammans utveckla och utvärdera brottsförebyggande insatser, men också för att skapa en modell för kunskapsöverföring mellan verksamheter.

Referenser

Bronfenbrenner, U., 1979. *The ecology of human development: Experiments by nature and design*: Harvard university press.

Brå, 2023. *Barn och unga i kriminella nätverk*. En studie av inträde, brott, villkor och utträde Stockholm: B. Rådet, 2023:13.

Brå, 2024. *Skolundersökningen om brott 2023. Om utsatthet för och delaktighet i brott*. Stockholm: B. Rådet, 2024:10.

Eriksson, M., Gottzén, L., Andersson Bruck, K., Franzén, A. & Lindberg, D., 2018. Utvärdering av Mentorer i våldsprevention: Slutrapport. Mälardalens högskola.

Esbensen, F.A., Osgood, D.W., Peterson, D., Taylor, T.J. & Carson, D.C., 2013. Short-and long-term outcome results from a multisite evaluation of the GREAT program. *Criminology & Public Policy*, 12, 375-411.

Farrington, D.P., Gaffney, H., Lösel, F. & Ttofi, M.M., 2017. Systematic reviews of the effectiveness of developmental

prevention programs in reducing delinquency, aggression, and bullying. *Aggression and Violent Behavior*, 33, 91-106.

Farrington, D.P., Ttofi, M.M. & Lösel, F.A., 2016. Developmental and social prevention. *What works in crime prevention and rehabilitation: Lessons from systematic reviews*, 15-75.

Katz, J., 1995. Reconstructing masculinity in the locker room: The Mentors in Violence Prevention Project. *Harvard Educational Review*, 65, 163-175.

Katz, J., Heisterkamp, H.A. & Fleming, W.M., 2011. The social justice roots of the mentors in violence prevention model and its application in a high school setting. *Violence against women*, 17, 684-702.

McGuire, J., Evans, E., & Kane, E. (2021). *Evidence-based policing and community crime prevention*. New York, NY: Springer.

Mellgren, C., Rostami, A., Gerell, M., Sturup, J., Hartvigsson, T., Munthe, C., Bring, J., Hellberg, U., Johnsson, A.K. & Fundell, S., 2024. Psychosocial Interventions Preventing Gang-Related Crime Among Young People: A Systematic Review. *Research on social work practice*, 10497315241305779.

Moffitt, T.E., 1993. A developmental taxonomy. *Psychological review*, 100, 674-701.

Moffitt, T.E., 2017. Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Biosocial theories of crime*, 69-96.

Nieri, T., Apkarian, J., Kulis, S. & Marsiglia, F.F., 2015. Effects of a youth substance use prevention program on stealing, fighting, and weapon use. *The journal of primary prevention*, 36, 41-49.

Piquero, A.R., Jennings, W.G., Diamond, B., Farrington, D.P., Tremblay, R.E., Welsh, B.C. & Gonzalez, J.M.R., 2016. A meta-analysis update on the effects of early family/parent training programs on antisocial behavior and delinquency. *Journal of Experimental Criminology*, 12, 229-248.

Rowhani-Rahbar, A., Oesterle, S., Gause, E.L., Kuklinski, M.R., Ellyson, A.M., Schleimer, J.P., Dalve, K., Weybright, E.H., Briney, J.S. & Hawkins, J.D., 2023. Effect of the Communities That Care Prevention System on adolescent handgun carrying: a

cluster-randomized clinical trial. *JAMA network open*, 6, e236699-e236699.

Schultze-Krumbholz, A., Schultze, M., Zagorscak, P., Wölfer, R. & Scheithauer, H., 2016. Feeling cybervictims' pain—The effect of empathy training on cyberbullying. *Aggressive behavior*, 42, 147-156.

Sivertsson, F., 2022. Polarisering av våld bland tonårspojkar i Stockholm?: En beskrivning utifrån självdeklarerad och registrerad våldsbrottslighet, 2002–2020.

Socialstyrelsen, 2021. Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott. Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år. *In* Socialstyrelsen (ed.) Stockholm: Socialstyrelsen.

Treiber, K. & Wikström, P-O., 2025. Cumulative Risk as a Marker of Social Context. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 35, 106-114.

Tremblay, R.E. & Craig, W.M., 1995. Developmental crime prevention. *Crime and justice*, 19, 151-236.

Trivedi-Bateman, N. & Crook, E.L., 2022. The optimal application of empathy interventions to reduce antisocial behaviour and crime: a review of the literature. *Psychology, Crime & Law*, 28, 796-819.

Weisburd, D., Farrington, D.P. & Gill, C., 2017. What works in crime prevention and rehabilitation: An assessment of systematic reviews. *Criminology & Public Policy*, 16, 415-449.

Welsh, B. C., & Farrington, D. P. (2010). *The future of crime prevention: Developmental and situational strategies*. National Institute of Justice, 1-65.

Welsh, B.C. & Tremblay, R.E., 2021. Early developmental crime prevention forged through knowledge translation: A window into a century of prevention experiments. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 7, 1-16.

Wikström, P-O., 2023. *Rapport: När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ: En analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet*: Stockholms Handelskammare.

Wikström, P-O. & Sampson, R.J., 2003. Social mechanisms of Community Influences on Crime and Pathways in criminality. I Lahey, BB., Moffit, TE & Caspi, A.(eds) Causes of Conduct disorder and juvenile delinquency. Guilford Press, New York.

Wikström, P-O. & Treiber, K., 2017. Beyond risk factors: an analytical approach to crime prevention. In B. Teasdale & M.S. Bradley (eds.) *Preventing crime and violence*. Springer, 73-87.

Wikstrom, P-O., Treiber, K. & Roman, G., 2024. *Character, circumstances, and criminal careers: Towards a dynamic developmental and life-course criminology*: Oxford University Press.

5 Utbildning som ett verktyg att förebygga brott bland unga

Hans Grönqvist och Torsten Santavirta

5.1 Inledning

Detta kapitel kartlägger i vilken utsträckning utbildning förebygger brottslighet. Med utbildning avses både längden på utbildningen och dess kvalitet. Det finns goda teoretiska argument till varför utbildningspolitiska reformer kan vara ett effektivt styrmedel för detta ändamål. Utbildning förbättrar inte bara individers utsikter på arbetsmarknaden och därmed möjligheten till legala förvärvsinkomster utan äger också rum i skolmiljön vilket rent mekaniskt försvårar för barn och ungdomar att samtidigt begå viss typ av brottslighet. Till skillnad från många andra sociala insatser riktar sig också utbildningspolitiska reformer i huvudsak till unga individer där risken att påbörja en kriminell bana är som högst. Om brottslighet är vanebildande eller om ungdomsbrottslighet fungerar som en inkörsport till en kriminell yrkesbana innebär det att reformer som minskar risken för att begå brott redan i unga år skulle kunna leda till ännu större minskningar i brottsligheten på längre sikt.

Ett mönster som upprepar sig i princip vilket land vi än tittar på är att kriminella tenderar att ha betydligt lägre utbildningsnivå än befolkningen i genomsnitt. Exempelvis hade i Sverige 2016 83 procent av befolkningen i arbetsför ålder minst en gymnasieutbildning. Motsvarande siffra var 56 procent för personer som hade lagförts och 20 procent för personer som hade dömts till fängelse (Grönqvist m.fl., 2023). I Storbritannien 2001 löpte män i åldern 21-25 år som saknade grundskoleutbildning nio gånger så hög risk att sitta i fängelse jämfört med dem som hade gått ut grundskolan (Machin m.fl., 2011).

Trots att forskningen rätt entydigt visar att mer utbildning reducerar risken för brottslighet är forskningen relativt begränsad.

En förklaring är bristen på detaljerade individbaserade brottsdata. En annan är den metodologiska utmaningen att särskilja ett orsakssamband från andra faktorer som också påverkar risken för kriminalitet. Det dokumenterade sambandet mellan utbildning och brottslighet behöver inte nödvändigtvis bero på att utbildning minskar risken för brott. En alternativ förklaring kan vara att individer som studerar längre också tenderar att ha högre självbehärskning, vara mindre riskbenägna eller i genomsnitt kommer från socioekonomiskt mer bemedlade familjer. Alla dessa faktorer är kända ”skyddsfaktorer” för brottslighet (t.ex. Åkerman m.fl. 2016). Vidare är det också tänkbart att ett samband mellan utbildning och brottslighet kan förklaras av att brottslighet påverkar utbildning, t.ex. kan lagföring och straff rent praktiskt göra det svårare att slutföra sin utbildning.

I kapitlet sammanfattar vi forskningen som använder individbaserade data och metodologiska ansatser som strävar efter att på ett trovärdigt sätt identifiera orsakssamband mellan utbildning och brott. Många av dessa studier tar fasta på olika typer av reformer av utbildningsväsendet och använder data som täcker individer som påverkats av reformen och ”kontrollgrupper” av individer som inte fått ta del av reformen men som i övrigt är så lika som möjligt. På detta sätt blir det enklare att utesluta påverkan av andra faktorer som är förknippade både med utbildning och risken för brott. I översikten fokuserar vi på reformer av grundskole- och gymnasieutbildningen eftersom dessa utbildningar sker vid en ålder då det statistiskt sett är mest sannolikt att inleda en brottslig bana eller överhuvudtaget begå sitt första brott. Vi delar in studierna dels utifrån platsen för studien (i utlandet eller i Sverige), dels utifrån typ av reform som utvärderas. Många av studierna, om än inte alla, är publicerade i nationalekonomiska tidskrifter av den enkla anledningen att nationalekonomer hörde till de första samhällsvetarna som började utveckla trovärdiga empiriska metoder för att särskilja orsakssamband i data.

Kapitlet är indelat i följande avsnitt. Avsnitt 5.2 behandlar de mekanismer genom vilka utbildning kan tänkas påverka brottslighet. Avsnitt 5.3 innehåller en forskningsöversikt, där tidigare studier inom området sammanfattas. Avsnitt 5.4 diskuterar lärdomar för policy och avsnitt 5.5 avslutar kapitlet med sammanfattande kommentarer.

5.2 Möjliga mekanismer

Det finns flera tänkbara mekanismer genom vilka utbildning kan minska brottsligheten. Nedan redogör vi för några av de mekanismer som oftast lyfts fram i forskningen. Dessa är dock inte ömsesidigt uteslutande och långt ifrån de enda vägarna genom vilka utbildning påverkar brott.

Ekonomiska incitament: Utbildning höjer ofta de förväntade legala inkomsterna från arbete, vilket gör kriminalitet relativt mindre attraktivt (t.ex. Lochner 2004). Bakom detta resonemang ligger alltså tanken om att rationella individer i någon mån tar hänsyn till den ekonomiska vinsten av att begå ett brott. Ju högre de förväntade legala inkomsterna är jämfört med de förväntade inkomsterna av en kriminell karriär, desto mer sannolikt är det att den rationella individen kommer att välja förvärvsarbete framför brottslighet.

Individuella preferenser: Utbildning kan forma individers preferenser genom att göra dem mer framtidsorienterade eller mer riskaversiva, vilket minskar benägenheten att begå brott (t.ex. Becker och Mulligan 1997).

Inkapacitering: Skolgången i sig kan minska brottslighet genom att hålla unga sysselsatta och begränsa tiden och tillfällena att begå brott. Inom kriminologi brukar denna mekanism ofta kallas för ”social kontroll”.

Sambandet mellan utbildning och brottslighet är dock inte entydigt. Den sociala miljön i skolan leder till ökad interaktion mellan ungdomar vilket kan skapa konflikter och i vissa fall öka brottsligheten – en mekanism känd som *koncentrationseffekten*. Dessutom kan utbildningsreformer förändra elevsammansättningen och via den exponera individer för sociala sammanhang i vilka brottlighet är mer eller mindre accepterat. Även om denna översikt av teoretiska mekanismer inte är uttömmande är den viktigaste slutsatsen att effekten av utbildning på kriminalitet i allt väsentligt är en empirisk fråga som måste avgöras med hjälp av empiriska data.

5.3 Forskningsöversikt[40]

Trots en omfattande tvärvetenskaplig litteratur om sambandet mellan utbildning och brottslighet (se Lochner 2010 för en mer utförlig översikt) har relativt få studier utgått ifrån en trovärdig ansats och högkvalitativa data. I denna översikt fokuserar vi främst på forskning som använder individbaserade mått på brottslighet, t.ex. enkätundersökningar eller lagföringar. Dessa mått är dock inte oproblematiska. Om individer med en kortare utbildning systematiskt särbehandlas i rättskedjan kan vi observera ett negativt samband mellan utbildning och brott även om utbildning inte leder till en minskning i den faktiska brottsligheten. Exempelvis kan man tänka sig att högutbildade personer kan ha större resurser för att anlita advokat eller framstår som mer trovärdiga i en rättegång jämfört med lågutbildade personer. Detta potentiella problem kan vara större i vissa studiekontexter och för vissa typer av data än andra. Av dessa anledningar är det en styrka att forskningsöversikten inkluderar studier från en mängd olika länder och datamaterial. Forskningsöversikten delas in i utländska och svenska studier. För utländska studier, vilka utgör majoriteten, delar vi också in forskningen efter typ av utbildningsreform som studeras. Även om de flesta studier som diskuteras har fokuserat på utbildningslängd diskuterar vi också studier av reformer som handlar om skolresurser och avhopp.

5.3.1 Internationella studier

Reformer som avser att förlänga utbildningen och minska avhopp från skolan

Forskningen som undersöker orsakssambandet mellan brott och utbildning har sin början i Lochner och Moretti (2004). Den centrala frågeställningen i denna forskning är huruvida individer med olika utbildningsnivåer har större eller mindre risk att begå brott efter avslutad skolgång. Eftersom längden på utbildningen väljs av individerna själva finns risken att valet samvarierar med faktorer som

[40] Tidigare forskningsöversikter återfinns i exempelvis Åslund m.fl. (2018), Hjalmarsson (2023) och Machin och Sandi (2024). Detta kapitel, speciellt översikten av den internationella forskningen, bygger starkt på dessa översikter.

även är kopplade till risken för brottslighet. Detta problem hanteras i studierna genom att analysera skolreformer som förändrade hur länge eleverna var tvungna att gå i grundskolan. Tanken är att jämföra brottsligheten mellan de elever som berörs av reformen och en kontrollgrupp som inte berörs av reformen men som i allt väsentligt liknar den berörda gruppen i övriga avseenden. Att använda en kontrollgrupp kan under vissa förutsättningar göra anspråk på att påvisa ett orsakssamband mellan utbildningsnivå och brottslighet. Kontrollgruppen gör det alltså möjligt att se hur brottsligheten skulle ha sett ut *om reformen aldrig hade genomförts* (dvs. den kontrafaktiska situationen).

För att tydliggöra logiken bakom hur utbildning påverkar brottslighet, snarare än andra potentiella faktorer, kan vi betrakta ett exempel där en amerikansk delstat ett visst år ändrar sin lägsta tillåtna ålder för skolavhopp, medan en annan delstat samtidigt håller fast vid den tidigare lägsta tillåtna åldern. Antag att skolavhopp var tillåtet vid 16 års ålder i båda delstaterna före reformen, men att den ena delstaten höjer lägsta åldern för skolavhopp till den dag man fyller 17 år, medan den andra låter den stå kvar på den dag man fyller 16. I den förstnämnda delstaten får de elever som annars skulle ha hoppat av ett extra år i skolan, medan elever i den andra delstaten fortsätter att lämna skolan vid 16 års ålder. Genom att jämföra brottslighet mellan de individer som påverkades och de som inte påverkades av reformen kan forskare fastställa ett orsakssamband mellan utbildning och brott. Eftersom syftet med att höja skolavhoppsåldern inte var att minska brottslighet kan denna förändring ses som en oavsiktlig eller indirekt effekt av skolreformen på kriminalitet.

Lochner och Moretti (2004) använder sig av data från USA där de kopplar uppgifter om fängelsestraff, arresteringar och självrapporterad brottslighet till förändringar i lagar om grundskolelängden i den delstat som individerna råkade bo i ett givet år. Mer specifikt bygger deras analys på folkräkningar från 1960, 1970 och 1980, data från Uniform Crime Reports om arresteringar samt självrapporterad brottslighet i nationella longitudinella enkäter. Studien visar att höjd skolavhoppsålder ledde till en statistiskt säkerställd minskning i arresteringar på delstatsnivå med ungefär 11 procent, med liknande effekter för både våldsbrott och egendomsbrott.

Varianter av denna ansats har vid detta lag tillämpats i många olika länder. Machin m.fl. (2011) analyserar reformen i England och Wales 1972/73, som höjde den obligatoriska skolåldern från 15 till 16 år, och finner att denna förändring minskade risken för fängelsestraff. Effekten drevs främst av en signifikant minskning av egendomsbrott, medan minskningen av våldsbrott inte var statistiskt signifikant. Anderson (2014) använder data på länsnivå i USA och finner att högre skolavhoppsåldrar minskar arresteringar för både egendomsbrott och våldsbrott bland ungdomar i åldern 16–18, jämfört med en kontrollgrupp av 13–15-åringar. På liknande sätt visar Gilpin och Pennig (2015) att skolbrott ökar i amerikanska delstater som höjer skolavhoppsåldern till 18 år, medan ingen sådan effekt observeras i delstater som höjer den till 17.

Forskning om könsspecifika effekter visar varierande resultat. Hjalmarsson m.fl. (2015) finner inget samband mellan högre skolavhoppsålder och kriminalitet bland kvinnor, medan Cano-Urbina och Lochner (2019) rapporterar en minskning av kvinnors brottslighet i USA. Bell m.fl. (2022) undersöker mekanismerna bakom varför ökad utbildning minskar brottslighet och finner att skolgång i tonåren kan ha långsiktiga effekter genom att förändra individers brottsbanor över hela livet.

Nyare internationella studier bekräftar det empiriska stödet för den brottsreducerande effekten av utbildning. Beatton m.fl. (2017) analyserar en reform i Queensland från 2006 och finner att den minskade brottsligheten med 10,3 procent för individer i åldern 15–21 år. Bennett (2018) visar att slutförd gymnasieutbildning i Danmark minskar risken för brott med 23 procent för män och 9 procent för kvinnor. Buonanno och Leonida (2006, 2009) finner att högre utbildningsnivå är negativt korrelerad med egendomsbrott i Italien. Brilli och Tonello (2018) visar att en ökning av inskrivningsgraden i skolan med en procentenhet minskar brottsligheten med 1,6 procent bland 14-åringar i Italien.

Studier som bygger på denna metodik måste sägas förväntas leda till trovärdiga resultat om sambandet mellan utbildningslängd och brott. Vid tolkning av resultaten är det dock värt att tänka på att det kan finnas skillnader mellan de områden som har infört en reform och de som inte har gjort det. Om dessa skillnader inte fångas upp av kontrollvariablerna i analysen finns risk att effekten av utbildning på brott sammanblandas med dessa faktorer. Exempelvis kanske

skälet till att reformen infördes var att regionen hade en starkare ekonomi vid tillfället beslutet togs. En starkare lokal ekonomi kanske också ökar mängden stöldbegärlig egendom eller mängden resurser som kan läggas på lokala brottspreventiva insatser.

Trots den samlade evidensen för att en längre utbildning minskar brott på lång sikt är det få studier som har undersökt hur skolmiljön påverkas av sådana reformer. Forskning har funnit att längre obligatorisk skolgång kan öka förekomsten av våld och mobbning i skolan (Anderson 2014; Gilpin och Pennig 2015). Detta är en viktig aspekt att utforska vidare för att få en mer heltäckande bild av utbildningsreformers effekter och potentiella oavsedda bieffekter.

Ett antal studier har också undersökt effekten av att hoppa av en gymnasieutbildning på brott. Thornberry, Moore och Christenson (1985) var en av de första studierna som tog sig an denna fråga och visade att studenter som hade hoppat av sin utbildning hade en ökad risk att begå brott. Det dokumenterade positiva sambandet ger stöd för teorin om ”social kontroll”, alltså att skolgång minskar risken för brott eftersom skolan utgör en övervakad miljö, med vuxna som är yrkesmässigt kunniga på att hantera ungdomar, som gör det svårare att begå brott. Det påvisade sambandet kan dock inte tolkas som ett orsakssamband utan får ses som ett första steg i bevisledningen. Sweeten m.fl. (2009) återvände till denna fråga med hjälp av bättre sätt för att betinga på riskfaktorer med hjälp av amerikanska paneldata innehållande upprepade enkätstudier genomförda på samma individer under flera års tid i tonåren. Användningen av paneldata gör det möjligt att betinga på alla sådana riskfaktorer som är specifika för individen men inte varierar under undersökningsperioden, exempel på sådana skulle kunna vara familjebakgrund, individens koncentrationsförmåga eller en neuropsykiatrisk diagnos. Resultaten visar att sambandet mellan avhopp och brott egentligen till stor del drivs av just sådana, i tidigare studier obeaktade, riskfaktorer. Med andra ord är ungdomar som är benägna att hoppa av skolan ofta samma individer som av andra skäl löper en ökad risk att begå brott. Studiens metodologi antyder att skolavhopp i sig kanske inte ökar brottslighet utöver den nivå som redan kunde förväntas utifrån en viss diagnos eller familjebakgrund. Detta gör att man kan ifrågasätta föreställningen att det skulle gå att bekämpa brottslighet enbart genom att enbart göra gymnasieutbildningen obligatorisk. En brittisk studie inom samma tema är Hansen (2003)

som undersökte hur längre skolgång jämfört med att hoppa av skolan vid lägsta tillåtna ålder påverkar sambandet mellan ålder och brottslighet bland unga män i England och Wales. Utgående ifrån ett mått av självrapporterad brottslighet jämförde författaren personer som slutat skolan vid 16 års ålder med dem som fortsatt sin utbildning längre än vad som krävs enligt skollagen. Gruppen med lägre utbildning visade en fördröjd minskning av brottslighet – deras brottsnivåer sjönk inte i 20-årsåldern på samma sätt som för de mer utbildade ungdomarna. Vid 25 års ålder hade de som lämnat skolan tidigare en avsevärt högre inblandning i stölder, bedrägerier och våldsbrott jämfört med dem som hade fortsatt sin utbildning. Även om skillnaderna minskade när hänsyn togs till faktorer såsom familjebakgrund, bostadsområde och individuella egenskaper, drog studien slutsatsen att längre skolgång påskyndar den naturliga minskningen av brott i ung vuxen ålder. Däremot var en tidig skolavslutning förknippad med en längre period av fortsatt brottslighet.

5.3.2 Reformer som påverkar inkapacitering samt insatser och pedagogik i förskolan

En central fråga inom forskningen om utbildningens effekt på brottslighet är huruvida längre skolgång verkar genom att öka individens legala inkomstmöjligheter (genom att höja den alternativa kostnaden för brott) eller genom en inkapaciteringseffekt.

Lochner (2004) illustrerar detta med data från FBI:s Uniform Crime Reports och National Longitudinal Survey of Youth 1979. Han visar att cirka en av tre unga män i USA med mindre än tolv års utbildning fick någon inkomst från brott, jämfört med 24 procent av dem som slutfört gymnasiet men inte studerat vidare och endast 17 procent av dem som gått vidare till högre utbildning.

Ett sätt att avgöra om utbildningens brottsreducerande effekt drivs av inkapacitering är att undersöka om sambandet mellan utbildning och kriminalitet främst uppstår medan individer fortfarande är i skolan eller först efter att de lämnat skolan. Det finns belägg för båda mekanismerna, och forskningen har försökt isolera deras effekter.

Inkapaciteringseffekten: Forskning om utbildningens inkapaciterande effekt på brottslighet, dvs. att skolan utöver sin bildande funktion även minskar brott genom sin förvaringsfunktion, har

genomförts i flera kontexter. Jacob och Lefgren (2003) är en av de första studierna inom området. De dokumenterar att egendomsbrott minskar medan våldsbrott ökar under de tider som ungdomar vistas i skolan och dess omgivning. För att hantera selektionsproblemet som uppstår av att skolnärvaron varierar mellan elever utnyttjar de exogen variation i skolnärvaro – specifikt lärarfortbildningsdagar i 29 amerikanska distrikt – som tillfälligt minskar skolnärvaron. Med data från National Crime Victimization Survey visar de också att brott begångna i skolmiljö rapporteras mer sällan till polis än brott som sker utanför skolan.

Liknande resultat presenteras av Luallen (2006), som analyserar oförutsedda skolstängningar på grund av lärarstrejker som ägt rum i Washington under 22 års tid samt arresteringsdata för ungdomar. Han finner att egendomsbrott minskar när ungdomar är i skolan, medan våldsbrott ökar. Eftersom både Jacob och Lefgren (2003) och Luallen (2006) studerar utfall på aggregerad nivå snarare än individuella utfall, har senare studier byggt vidare på dessa resultat. Berthelon och Kruger (2011) undersöker effekten av en skolreform i Chile där skoldagen förlängdes från halvdag till heldag. Deras analys visar att en ökning med 20 procentenheter i andelen gymnasieskolor med heldagsundervisning ledde till en 3,3-procentig minskning av tonårsgraviditeter och en 11–24-procentig minskning av ungdomsbrottslighet. Den samlade forskningen stöder således tesen om att inkapacitering är en viktig förklaring bakom utbildningens brottsreducerande effekt, särskilt vad gäller egendomsbrott som vanligtvis sker utanför skolmiljön.

Tidiga insatser i skola och förskola: Ett annat sätt på vilket skolgång kan tänkas minska brottsrisken är genom att öka individens möjligheter till sysselsättning och inkomster och därigenom höja alternativkostnaden för att begå brott. Flera studier har undersökt detta genom att analysera effekterna av tidiga utbildningsinsatser.

I en studie använder Heckman m.fl. (2006) data från nationella longitudinella enkätundersökningar och visar att förbättringar av kognitiva och icke-kognitiva färdigheter (t.ex. självkänsla och självkontroll) hos pojkar i den lägsta decilen av färdighetsfördelningen drastiskt minskar risken för fängelsestraff. Baserat på resultaten skulle ett kliv upp i en individs icke-kognitiva färdigheter från den lägsta till den högsta decilen minska risken för framtida

fängelse markant, medan en motsvarande ökning i kognitiva färdigheter endast har en måttlig effekt.

Johnson och Jackson (2019) undersöker effekterna av ökade utbildningsresurser genom Head Start, en barn- och familjeintervention med syftet att öka barns skolmognad i familjer med låg socioekonomisk status och direkta ökningar av skolanslagen i låginkomstområden. De finner att barn från låginkomstfamiljer som fick 10 procent högre skolanslag under sin grundskoletid uppvisar högre utbildningsnivå, större sannolikhet att ta gymnasieexamen och högre framtida inkomster. Dessutom minskar deras risk för fängelsevistelse och fattigdom i vuxen ålder.

García m.fl. (2023) studerar High Scope Perry Preschool-projektet i vilket förskoleplatser till förskolor med en ambitiös förskolepedagogik erbjuds slumpmässigt till lågbemedlade familjer i USA på 1960-talet och finner att satsningen gav långsiktiga förbättringar i deltagarnas färdigheter. Vid 30 års ålder hade deltagarna i satsningen högre inkomster, större sannolikhet att vara gifta och lägre kriminalitet. Effekterna sträckte sig även till nästa generation: deltagarnas barn hade lägre sannolikhet att bli avstängda från skolan, högre sysselsättningsgrad och mindre brottslighet.

Liknande resultat presenteras av Gray-Lobe m.fl. (2023), som analyserar effekterna av en satsning på universell rätt till förskola i Boston. De finner att förskoleutbildning ökar sannolikheten för universitetsstudier, sannolikheten att skriva högskoleprov och ta gymnasieexamen. Dessutom är förskola negativt associerad med disciplinära åtgärder, inklusive ungdomsfängelse, även om ingen signifikant effekt på akademiska testresultat observerades.

Anders m.fl. (2023) kompletterar denna forskning genom att analysera programmen Head Start och Smart Start i North Carolina. De finner att tillgång till förbättrad tidig utbildning minskar sannolikheten för en allvarlig brottslig dom i vuxen ålder med 20 procent.

Betydelsen av skolstartsålder: Flera studier har utnyttjat variationer i minimiålder för skolstart för att undersöka effekten av en tidigt påbörjad utbildning. Cook och Kang (2016) finner att en senare skolstart i North Carolina minskar kriminalitet vid 13–15 års ålder med 31,8 procent. I denna studie har man alltså inte analyserat någon särskild skolreform utan försöker fastställa ett orsakssamband mellan skolstartsålder och brott genom att dra nytta av en

skarp åldersgräns vid datumet då förstaklassarnas hösttermin börjar vilket gör att nästintill jämnåriga tonåringar kan ha fått börja skolan ett år tidigare och har således olika skolmognad vid skolstarten. Dessa resultat överensstämmer med tidigare studier (Bedard och Dhuey 2006; Datar 2006; Puhani och Weber 2007) som visar att en senare skolstart kan ge akademiska fördelar under uppväxten.

Samtidigt visar Cook och Kang (2016) att en fördröjd skolstart ökar risken att begå allvarliga brott med 14 procent för ungdomar i 17–19 års ålder. Eftersom skolplikten upphör i North Carolina det datum då man fyller 16 år snarare än när utbildningen är fullgjord får ungdomar som börjar skolan senare därför möjlighet att hoppa av redan innan de hunnit slutföra gymnasiet. Således kan en fördröjd skolstart också leda till motsatta effekter på brottslighet i olika åldrar. Å ena sidan ökar den skolmognaden men å andra sidan har eleven hunnit bli klar med skolplikten innan påbörjandet av gymnasiet. Landersø m.fl. (2017) kommer fram till liknande slutsatser som Cook och Kang (2016) gällande senare skolstartålder i Danmark, där de finner att en fördröjd skolstart minskar kriminalitet för ungdomar fram till 19 års ålder för pojkar och 15 års ålder för flickor. Depew och Eren (2016) analyserar effekterna av födelsemånad i Louisiana och finner att afroamerikanska kvinnor födda strax efter skolstartens brytpunktsdatum, och som därmed är äldre vid skolstart, har lägre sannolikhet att begå ungdomsbrott.

5.3.3 Skolkvalitet och brottslighet

Under det senaste decenniet har omfattande forskning vuxit fram kring huruvida skolans kvalitet – snarare än enbart dess kvantitet – spelar en avgörande roll för brottslighet.

Effekter av tillgång till högkvalitativa skolor: Cullen m.fl. (2006) var bland de första att utnyttja lotteribaserad antagning till högpresterande skolor (så kallade magnet schools) i Chicago. Deras resultat visade att elever som vann lotteriet och fick börja på en toppskola rapporterade nästan 60 procent färre arresteringar än de som förlorade lotteriet. Deming (2011) genomförde en liknande studie i Charlotte-Mecklenburg och fann att tillträde till en bättre skola minskade kriminaliteten med cirka 50 procent bland högriskungdomar.

Billings m.fl. (2014) undersökte effekterna av förändrade skolgränser i Charlotte-Mecklenburg. De fann att en ökning med 10 procentenheter i andelen minoritetselever i en skola ökade arresteringar och fängelsestraff med 8 procent bland manliga minoritetselever. En senare studie av Billings och Hoekstra (2023) visade att kriminell bakgrund bland föräldrar till elevernas skolkamrater också påverkade utbildningsresultat negativt och ökade framtida arresteringar hos eleverna själva i vuxen ålder.

Huttunen m.fl. (2023) undersökte antagningsprocesser till överbokade gymnasieskolor i Finland. De fann att antagning till en högpresterande skola minskade risken för fällande domar i tingsrätten med 52 procent under de följande tio åren.

Arum och Beattie (1999) undersökte sambandet mellan gymnasieutbildningens utformning och risken för fängelsestraff i vuxen ålder. Med data från en longitudinell studie av unga män visade de att elever som läste yrkesinriktade kurser i gymnasiet hade betydligt lägre sannolikhet att hamna i fängelse vid 30 års ålder, även betingat på arbetsmarknadsutfall. Skolmiljön visade sig också ha stor betydelse: att gå i skolor med mindre klasstorlekar och mer gynnade elevgrupper minskade risken för fängelsestraff, medan större klasser och en missgynnad skolmiljö ökade den. Studien visade också att skillnader i gymnasieupplevelser bidrog till att förklara etniska skillnader i fängelsepopulationen, vilket antyder att investeringar i mindre klasser och karriärinriktad utbildning kan ge långsiktiga minskningar av brottslighet.

Disciplinära åtgärder och deras effekter: Flera studier har analyserat hur skolors disciplinstrategier påverkar brottslighet. Bacher-Hicks m.fl. (i tryck) visar att högre avstängningsfrekvenser i skolor är associerade med en ökad sannolikhet att bli arresterad samt att få fängelsestraff senare i livet. Eren m.fl. (2022) kompletterar denna bild genom att visa att elever som har gått om en årskurs på grund av underkända betyg (”grade retention”) i Louisiana har en ökad risk att dömas för våldsbrott vid 25 års ålder. Pope och Zuo (2023) dokumenterar liknande samband i Los Angeles, där höga avstängningsfrekvenser är förknippade med sämre skolprestationer.

Jackson m.fl. (2020) visar att skolor som främjar socioemotionell utveckling och arbetsmoral har en brottsdämpande effekt i Chicago. Deras resultat visar att högre värden på skolors socioemotionella klimat korrelerar med lägre arresteringstal. Däremot fann

Beuermann m.fl. (2023) att skolors resultat på standardiserade prov var svagt relaterade till effekter på brottslighet, skolavhopp och tonårsföräldraskap.

Golberstein m.fl. (2024) undersöker effekterna av tillgång till behandling för psykisk ohälsa på skolan. De finner att sådana satsningar inte påverkar standardiserade provresultat men minskar sannolikheten för att bli avstängd från skolan med cirka 10 procent och minskar även risken för ungdomsbrottslighet med 25 procent.

Könssegregerade skolor och utbildningskvalitet: Jackson (i tryck) analyserar en skolreform i Trinidad och Tobago där lågpresterande skolor omvandlades från samundervisning till enkönade skolor. Studien visar att pojkar i dessa skolor hade 60 procent lägre risk att arresteras före 18 års ålder, medan flickor hade 40 procent lägre risk att bli tonårsföräldrar.

Jackson m.fl. (2024) undersöker vilka elever som gynnas mest av att gå i bra skolor. De finner att elever i den nedersta decilen av fördelningen av skolresultat får en betydligt större positiv effekt än elever i den översta decilen. Exempelvis ökade sannolikheten för gymnasieexamen med 3,8 procentenheter för de minst gynnade eleverna, jämfört med endast 0,5 procentenheter för de mest privilegierade. På liknande sätt minskade risken för arrestering med 2,1 procentenheter för de minst gynnade, men med endast 0,22 procentenheter för de mest privilegierade.

Effekter av utbildningsinvesteringar i tidig ålder: Flera studier har undersökt effekterna av förbättrad utbildningskvalitet redan i yngre åldrar. Eriksson (2020) analyserar Rosenwald-skolprogrammet i de amerikanska Sydstaterna, där nya grundskolor byggdes i början av 1900-talet, och finner att tillgång till en extra skola minskade risken för fängelsestraff i vuxen ålder för afroamerikanska män. Baron m.fl. (2022) visar att ökade utbildningsanslag på lågstadiet i Michigan ledde till lägre arresteringstal i vuxen ålder. Deras resultat tyder på att en 10-procentig ökning av skolans driftsbudget under de första skolåren minskade sannolikheten för att bli arresterad i ung vuxen ålder med omkring 15 procent, särskilt i socioekonomiskt utsatta områden.

Skolpolicy och diskriminering: En annan dimension av skolkvalitet som har studerats är huruvida disciplinära åtgärder tillämpas selektivt mot vissa elevgrupper, vilket kan spegla diskriminering. Figlio (2006) var en av de första att studera detta och fann att

lågpresterande elever i Florida fick hårdare straff än högpresterande elever under perioder med nationella prov. Han visade också att denna selektiva disciplinering – som gallrar bort lågpresterande elever under provperioder – hängde samman med att fler elever nådde upp till minimikraven på standardiserade provresultat.

Nyligen har Barrett m.fl. (2021) och Liu m.fl. (2024) funnit att afroamerikanska elever i Louisiana respektive Kalifornien är 13–67 procent mer benägna att bli avstängda än vita elever för identiska förseelser.

Hirschfield (2008) genomför en teoretisk och kvalitativ analys av hur disciplinära åtgärder i skolor alltmer har kommit att likna rättssystemets metoder, vilket potentiellt bidrar till den så kallade ”school-to-prison pipeline”. Han observerar att många skolor i USA under 1990- och 2000-talen införde nolltoleranspolicyer, fler avstängningar och relegeringar, ökad polisnärvaro samt säkerhetsåtgärder som metalldetektorer för att hantera ordningsproblem.

Dessa förändringar, menar Hirschfield, har bidragit till en kriminalisering av elevbeteende genom att skicka ut stökiga ungdomar från skolan och in i rättssystemet. Hans studie belyser hur sträng skoldisciplin och ökad övervakning i skolmiljön oavsiktligt kan bana väg för att redan utsatta elever hamnar i fängelse i framtiden. Resultaten tyder på att alltför strikta skolpolicyer kan leda till ökad ungdomsbrottslighet på lång sikt.

5.4 Svenska studier

Flera studier har använt svenska registerdata för att undersöka effekterna av skolreformer på kriminalitet. Meghir m.fl. (2012) samt Hjalmarsson m.fl. (2015) analyserar grundskolereformen som ägde rum i Sverige på 1950-talet, då den obligatoriska skolgången förlängdes från sju till nio år. Resultaten visar bland annat att varje extra skolår minskade sannolikheten för fällande domar och fängelsestraff för män med cirka 7 respektive 15 procent. Dessutom finner Meghir m.fl. (2012) att söner till fäder som omfattades av reformen hade 2,5 procent lägre sannolikhet att dömas för brott, vilket antyder att utbildning kan ha intergenerationella effekter på brott.

Andra svenska studier bekräftar att utbildningens brottsreducerande effekt även gäller gymnasieutbildning. Åslund m.fl.

(2018) studerar effekten på brott både på kort och lång sikt av den svenska reformen i början av 1990-talet, som förlängde de yrkesförberedande gymnasieprogrammen. En annan komponent i reformen var ett mer teoretiskt kursinnehåll. Ur ett policyperspektiv är denna reform särskilt intressant eftersom den direkt berör de åldersgrupper där brottsligheten är hög, samt individer som kan antas ha en något förhöjd risk att begå brott. Med hjälp av detaljerade administrativa data visar resultaten att reformen ledde till en minskning av egendomsbrott, men ingen signifikant minskning av våldsbrott.

Intressant är också att effekten främst är koncentrerad till det tredje året efter påbörjad utbildning, vilket tyder på att närvaron i skolan minskar möjligheterna och/eller benägenheten att begå brott. Detta resultat ger stöd åt inkapacitering som en förklaring bakom utbildningens brottsreducerande effekt.

Bäckman (2017) undersöker hur gymnasieavhopp påverkar risken för framtida brottsliga domar i Sverige och i vilken utsträckning ”andra chans-möjligheter”, såsom att återvända till utbildning eller komma in på arbetsmarknaden, kan minska dessa risker. Studien bygger på administrativa data från två kompletta födelsekohorter och använder en matchningsmetod (*propensity score matching*) för att hantera urvalsbias. De viktigaste resultaten är att för män ökar risken för framtida kriminalitet markant efter ett gymnasieavhopp, medan inga signifikanta direkta effekter observeras för kvinnor. Män som återupptog sin utbildning efter att ha hoppat av såg dock en betydande minskning av risken att begå brott.

Sammanfattningsvis kan det sägas att resultaten i de svenska studierna på området generellt sett bekräftar resultaten från den internationella forskningen. Detta visar att det utbildningens brottsreducerande effekt inte verkar vara begränsat till enskilda länder eller kontexter.

5.5 Avslutande kommentarer

Detta kapitel visar att det finns goda skäl att anta att utbildning minskar brottslighet – dels genom inkapacitering, dels genom att stärka individens humankapital, vilket bland annat leder till högre inkomster och bättre livschanser. Även svenska studier pekar i

samma riktning som den internationella forskningen: utbildningsreformer som förlänger skolgången eller höjer utbildningens kvalitet tenderar att minska kriminalitet, särskilt egendomsbrott. Dessa effekter kan dessutom sträcka sig över generationer.

Mycket tyder alltså på att tidiga utbildningsinsatser kan ha långsiktiga och positiva effekter, både för individen och för samhället som helhet. Samtidigt bör möjliga negativa bieffekter inte förbises. En förlängd skolplikt kan exempelvis leda till ökade ordningsproblem i klassrummet, och hårda disciplinstrategier riskerar i värsta fall att bli kontraproduktiva genom att alienera elever och öka känslan av utanförskap.

Det är därför avgörande att anlägga ett helhetsperspektiv på utbildningspolitikens effekter – ett som beaktar både kvantitet och kvalitet i utbildningen – vid utformningen av insatser för att förebygga brott. Här finns också en tydlig kunskapslucka: vi vet fortfarande relativt lite om hur specifika insatser i skolan eller ökade resurser påverkar brottslighet. Detta är en angelägen uppgift för framtida forskning.

Referenser

Anderson, D. M. (2014). In school and out of trouble? The minimum dropout age and juvenile crime. *Review of Economics and Statistics*, 96(2), 318–331.

Arum, R., och Beattie, I. R. (1999). High school experience and the risk of adult incarceration. *Criminology*, 37(3), 515–540.

Bacher-Hicks, A., Billings, S., och Deming, D. (forthcoming). The school to prison pipeline: Long-run impacts of school suspensions on adult crime. *American Economic Journal: Economic Policy*.

Barrett, N., McEachin, A., Mills, J. N., och Valant, J. (2021). Disparities and discrimination in student discipline by race and family income. *Journal of Human Resources*, 56(3), 711–748.

Beatton, T., Kidd, M. P., Machin, S., och Sarkar, D. (2017). Larrikin youth: Crime and Queensland's earning and learning reform. *Labour Economics*, 52, 149–159.

Becker, G. S. (1968). Crime and punishment: An economic approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.

Bell, B., Costa, R., och Machin, S. (2022). Why does education reduce crime? *Journal of Political Economy*, 130(3), 732–765.

Bennett, P. (2018). The heterogeneous effects of education on crime. *Labour Economics*, 52, 160–177.

Billings, S. B., Deming, D. J., och Rockoff, J. E. (2014). School segregation, educational attainment, and crime: Evidence from the end of busing in Charlotte-Mecklenburg. *Quarterly Journal of Economics*, 129(1), 435–476.

Billings, S. B., och Hoekstra, M. (2023). The effect of school and neighborhood peers on achievement, misbehavior, and adult crime. *Journal of Labor Economics*, 41(3), 643–685.

Brilli, Y., och Tonello, M. (2018). Does increasing compulsory education decrease or displace adolescent crime? *CESifo Economic Studies*, 64(1), 15–49.

Brugård, K. H., och Falch, T. (2013). Post-compulsory education and imprisonment. *Labour Economics*, 23, 97–106.

Buonanno, P., och Leonida, L. (2006). Education and crime: Evidence from Italian regions. *Applied Economics Letters*, 13(11), 709–713.

Buonanno, P., och Leonida, L. (2009). Non-market effects of education on crime: Evidence from Italian regions. *Economics of Education Review*, 28(1), 11–17.

Bäckman, O. (2017), "High school dropout, resource attainment, and criminal convictions", Journal of research in crime and delinquency 54 (5), 715-749.

Cano-Urbina, J., och Lochner, L. (2019). The effect of education and school quality on female crime. *Journal of Human Capital*, 13(2), 188–235.

Cook, P. J., och Kang, S. (2016). Birthdays, schooling, and crime: Regression-discontinuity analysis of school performance, delinquency, dropout, and crime initiation. *American Economic Journal: Applied Economics*, 8(1), 33–57.

Cullen, J. B., Jacob, B. A., och Levitt, S. D. (2006). The effect of school choice on participants: Evidence from randomized lotteries. *Econometrica*, 74(5), 1191–1230.

Datar, A. (2006). Does delaying kindergarten entrance give children a head start? *Economics of Education Review*, 25(1), 43–62.

Deming, D. (2011). Better schools, less crime? *Quarterly Journal of Economics*, 126(4), 2063–2115.

Depew, B., och Eren, O. (2016). Born on the wrong day? School entry age and juvenile crime. *Journal of Urban Economics*, 96, 73–90.

Eren, O., Lovenheim, M. F., och Mocan, H. N. (2022). The effect of grade retention on adult crime: Evidence from a test-based promotion policy. *Journal of Labor Economics*, 40(2), 361–395.

Eriksson, K. (2020). Education and incarceration in the Jim Crow South: Evidence from Rosenwald Schools. *Journal of Human Resources*, 55(1), 43–79.

Figlio, D. N. (2006). Testing, crime and punishment. *Journal of Public Economics*, 90(4–5), 837–851.

Garcia, J. L., Heckman, J. J., Ziff, A. L., och Ermini Leaf, D. (2023). The dynastic benefits of early childhood education. *NBER Working Paper No. 29004*. (Resultat publicerade i uppsatsform, HighScope Perry Preschool-projektet).

Gilpin, G., och Pennig, L. (2015). Compulsory schooling laws and school crime. *Applied Economics*, 47(38), 4056–4073.

Golberstein, E., Zainullina, I., Sojourner, A., och Sanders, M. (2024). Effects of school-based mental health services on youth outcomes. *Journal of Human Resources*, 59(S1), S256–S281.

Grönqvist, H., Niknami, S., Palme, M., och Priks, M. (2023). Utbildningsnivå och brott i Sverige 2016 (Registerdata från SCB, egen sammanställning). [Opubl. manuskript].

Hansen, K. (2003). Education and the crime-age profile. *British Journal of Criminology*, 43(1), 141–168.

Heckman, J. J., Stixrud, J., och Urzúa, S. (2006). The effects of cognitive and noncognitive abilities on labor market outcomes and social behavior. *Journal of Labor Economics*, 24(3), 411–482.

Hirschfield, P. J. (2008). Preparing for prison? The criminalization of school discipline in the USA. *Theoretical Criminology*, 12(1), 79–101.

Hjalmarsson, R., Holmlund, H., och Lindquist, M. (2015). The effect of education on criminal convictions and incarceration: Causal evidence from micro-data. *Economic Journal*, 125(587), 1290–1326.

Huttunen, K., Pekkarinen, T., Uusitalo, R., och Virtanen, H. (2023). Lost boys? Secondary education and crime. *Journal of Public Economics*, 218, 104804.

Jackson, C. K., Porter, S. C., Easton, J. Q., Blanchard, A., och Kiguel, S. (2020). School effects on socioemotional development, school-based arrests, and educational attainment. *American Economic Review*: Insights, 2(4), 491–508.

Jackson, C. K. (forthcoming). Can introducing single-sex education into low-performing schools improve academics, arrests and teen motherhood? *Journal of Human Resources*.

Jackson, C. K., Porter, S. C., Easton, J. Q., och Kiguel, S. (2024). Who benefits from attending effective high schools? *Journal of Labor Economics*, 42(3), 717–751.

Jacob, B. A., och Lefgren, L. (2003). Are idle hands the devil's workshop? Incapacitation, concentration and juvenile crime. *American Economic Review*, 93(5), 1560–1577.

Johnson, R. C., och Jackson, C. K. (2019). Reducing inequality through dynamic complementarity: Evidence from Head Start and public school spending. *American Economic Journal*: Economic Policy, 11(4), 310–349.

Landersø, R., Nielsen, H. S., och Simonsen, M. (2017). School starting age and the crime-age profile. *Economic Journal*, 127(602), 1096–1118.

Liu, J., Hayes, M., och Gershenson, S. (2024). From referrals to suspensions: New evidence on racial disparities in exclusionary discipline. *Journal of Urban Economics*, 141, 103453.

Lochner, L., och Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self-reports. *American Economic Review*, 94(1), 155–189.

Lochner, L. (2004). Education, work and crime: A human capital approach. *International Economic Review*, 45(3), 811–843.

Lochner, L. (2010). Education and crime. I P. Peterson, E. Baker och B. McGaw (Red.), *International Encyclopedia of Education* (Vol. 2). Oxford: Elsevier.

Luallen, J. (2006). School's out... forever: A study of juvenile crime, at-risk youths and teacher strikes. *Journal of Urban Economics*, 59(1), 75–103.

Machin, S., Marie, O., och Vujić, S. (2011). The crime reducing effect of education. *Economic Journal*, 121(552), 463–484.

Machin, S., och Meghir, C. (2004). Crime and economic incentives. *Journal of Human Resources*, 39(4), 958–979.

Meghir, C., Palme, M., och Schnabel, M. (2012). The effect of education policy on crime: An intergenerational perspective. *NBER Working Paper No. 18145*.

Pope, N. G., och Zuo, G. W. (2023). Suspending suspensions: The education production consequences of school suspension policies. *Economic Journal*, 133(653), 2025–2054.

Puhani, P. A., och Weber, A. M. (2007). Persistence of the school entry age effect in a system of flexible tracking. IZA Discussion Paper No. 2965.

Sweeten, G., Bushway, S. D., och Paternoster, R. (2009). Does dropping out of school mean dropping into delinquency? *Criminology*, 47(1), 47–91.

Thornberry, T. P., Moore, M., och Christenson, R. L. (1985). The effect of dropping out of high school on subsequent criminal behavior. *Criminology*, 23(1), 3–18.

Åkerlund, D., Golsteyn, B. H. H., Grönqvist, H., och Lindahl, L. (2016). Time discounting and criminal behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(22), 6160–6165.

Åslund, O., Grönqvist, H., Hall, C., och Vlachos, J. (2018). Education and criminal behavior: Insights from an expansion of upper secondary school. *Labour Economics*, 52, 178–192.

6 Socioekonomisk segregation, otrygghet och brott

Martin Grander

6.1 Inledning

Segregationen brukar beskrivas som en av västvärldens största urbana utmaningar. De flesta större städer kännetecknas av en rumslig åtskillnad av människor med olika inkomst, sysselsättningsgrad och utbildningsnivå. Dessa socioekonomiska skillnader sammanfaller inte sällan med individernas födelsebakgrund.

Segregationens orsaker och konsekvenser är väl beforskade (se t.ex. Vetenskapsrådet (2018) för en översikt). Även om all segregation inte nödvändigtvis är problematisk visar forskningen hur segregationen ofta har konsekvenser för individernas livschanser. Personer som lever i den marginaliserade sidan av den segregerade staden har inte bara sämre förutsättningar att komma i arbete och utbildning – de har också sämre upplevd hälsa och lever kortare (Andersson, 2020; Grander och Salonen, 2020).

I samhällsdebatten relateras ofta segregation till social oro, otrygghet och brottslighet – särskilt risken för unga att falla i kriminalitet. Rapporteringar om skjutningar och sprängningar i städernas så kallade utsatta områden är frekventa. Vi läser om hur kriminella nätverk rekryterar unga från städernas marginaliserade bostadsområden.

Den explicita kopplingen mellan segregation och kriminalitet är ett relativt outforskat ämne, däremot visar flertalet studier att individer med lägre socioekonomisk status löper en ökad risk att hamna i kriminalitet jämfört med personer från en mer välbärgad bakgrund (Brottsförebyggande rådet, 2023; Grönqvist och Niknami, 2025). På så vis tydliggörs relevansen av städernas rumsliga åtskillnad av befolkningsgrupper. Koncentrationer av fattigdom i bostadsområden innebär en koncentration av människor i förhöjd risk för brottlighet, vilket riskerar att få spridning. I forskningen beskrivs detta som *grannskapseffekter*, det vill säga hur vi påverkas av

dem som bor i vårt närområde. Studier visar att negativa grannskapseffekter avseende utsikter till utbildning och arbete är påtagliga, särskilt för barn och unga (Andersson och Holmqvist, 2019). På så vis kan kriminella miljöer framstå som ett attraktivt alternativ.

Brottslighet och upplevd otrygghet påverkar vidare bostadsområdets attraktivitet, vilket avspeglas i bostadspriser och längd på bostadsköerna (Ceccato och Wilhelmsson, 2018). Segregationen har således en självförstärkande effekt som såväl samhällsplanerare och bostadsföretag som sociala myndigheter och polismyndigheten försöker motverka och förebygga. I syfte att minska segregationen har blandning av bostadstyper för att främja en socialt blandad befolkning framställts som ett universalsvar (Lindemann och Roelofs, 2020). Insatser för att få fler i arbete och utbildning förekommer fortsatt, men dagens förebyggande arbete fokuserar alltmer på fysisk trygghet. Bland dessa insatser återfinns kameraövervakning, polisnärvaro, ronderingar av vaktbolag samt repressiva åtgärder i form av böter vid ”felaktigt” beteende, såsom bristande sopsortering och störningar (Esaiasson, 2019). De senaste årens lagändringar avseende möjlighet att vräka kriminella personer och införandet av visitationszoner och vistelseförbud i särskilda områden visar också på hur förebyggande insatser för att stärka marginaliserade bostadsområden i stor utsträckning handlar om ökad fysisk trygghet och minskad brottslighet.

Detta kapitel studerar sambandet mellan segregationsmönster, otrygghet och brott. Kapitlet syftar till att ge utökad kunskap om samband mellan socioekonomisk segregation och otrygghet, vilket antas vara en indikator för risken för unga att hamna i kriminalitet. Den övergripande forskningsfrågan för detta kapitel formuleras som: *hur sammanfaller segregationsmönster med upplevd trygghet och utsatthet för brott, och hur kan förebyggande arbete kopplat till segregation minska risken för unga att falla i kriminalitet?*

Kapitlet redogör dels för den centrala forskningen i fältet kring segregation, otrygghet och brottslighet, dels presenterar kapitlet resultat från pågående forskning om segregation, levnadsvillkor och otrygghet i Malmö. Utifrån resultaten avslutas kapitlet med policyrekommendationer för att förebygga att unga hamnar i kriminalitet genom segregationshämmande insatser.

6.2 Vad säger forskningen om segregation, otrygghet och brottslighet?

För att förstå frågan om segregationens inverkan på otrygghet och brottslighet behöver vi först gå till segregationens två grundläggande dimensioner. Socioekonomisk segregation definieras som (1) geografiska koncentrationer av hushåll med (2) skilda socioekonomiska villkor. För att en stad eller ett bostadsområde ska vara segregerat måste det alltså finnas en rumslig åtskillnad av individer, exempelvis rika och fattiga.

Är det då framför allt fattiga som begår brott? Frågan är återkommande i den samhälleliga debatten och av forskningen att döma finns det inga enkla svar på frågan. I en kunskapsöversikt genomförd av Brottsförebyggande rådet (2023) konstateras att forskningen är samstämmig kring att det existerar ett samband mellan socioekonomisk status och registrerad brottslighet, men att detta samband är svagt. Såväl svenska som internationella studier visar konsekvent att den registrerade brottligheten är större bland individer som växt upp i låginkomsthushåll eller med lågutbildade föräldrar än bland dem som växt upp i mer välbärgade hem. Samtidigt visar studier om självrapporterad delaktighet i brottslighet mer varierade resultat. Sammantaget blir slutsatsen från Brottsförebyggande rådet att sambandet mellan socioekonomisk bakgrund och brottslighet är svagt, och att styrkan i sambandet varierar beroende på vilka brottstyper som undersöks och hur man mäter individens socioekonomiska bakgrund.

Anledningarna till att personer med låg socioekonomisk status oftare hamnar i kriminalitet förklaras i stället av andra anledningar än just att de är fattiga eller har låg utbildningsnivå. Det finns många riskfaktorer som påverkar, exempelvis umgänge med ”anti-sociala” kamrater, konflikter i familjen, bristande föräldratillsyn och svag anknytning till skolan. Således kan en individs socioekonomiska bakgrund inte utgöra grund för att förutsäga om individen kommer begå brott eller inte (se t.ex. Bäckman, 2020; De Ribera m.fl., 2019; Derzon, 2010; Tanner-Smith m.fl., 2012). Den centrala frågan blir således hur socioekonomisk status sammanfaller med andra faktorer som i sin tur påverkar risken att hamna i kriminalitet.

6.2.1 Samband mellan segregation, otrygghet och brottslighet

En sådan faktor är bostadsområdets karaktär. Eftersom det finns en samstämmighet kring en (om än svag) relation mellan socioekonomi och brottslighet finns på motsvarande sätt en konsensus i forskningen kring att marginaliserade bostadsområden i högre grad kännetecknas av otrygghet och brottslighet än välbärgade områden, särskilt när koncentrationen av inkomstfattiga hushåll är betydande. Även här visar forskningen att sambandet är svagt. En avgörande faktor för sambandets styrka är på vilken geografisk nivå mätningar görs. Grönqvist och Niknami (2025) konstaterar i en studie av etnisk boendesegregation och brottslighet att studier som genomförts på alltför aggregerad nivå – exempelvis på kommunnivå – kan dölja samband och finner i sin egen analys, som genomförs på mindre geografisk skala, ett något starkare samband mellan segregation och brottslighet.

De internationella studier som direkt fokuserar på segregation och brottslighet bygger inte sällan på Wacquants (2008) argument om hur boendesegregation spelar en central roll i hur konflikter utspelar sig i samhället. Forskningen pekar på att koncentrationer av socioekonomiskt svaga hushåll hänger samman med många andra brottsalstrande effekter som relateras till grannskapet, exempelvis hög flyttbenägenhet och tillbakadragandet av samhälleliga institutioner och seriösa näringslivsaktörer. I eftermälet av det offentligas utträde från socioekonomiskt marginaliserade områden kan det för individer uppstå en isolering i förhållande till majoritetssamhället och dess institutioner. När detta sammanfaller med social utsatthet i termer av arbetslöshet och låg inkomst kan det skapas grogrund för missnöje gentemot samhället, och konsekvenser i form av otrygghet och brottslighet.

I Sverige har flera studier inom kulturgeografi och kriminologi studerat sambandet. En de mest tongivande studierna har genomförts av kulturgeografer vid Stockholms universitet efter de omfattande oroligheter som ägde rum i många marginaliserade bostadsområden runt 2009 (Malmberg m.fl., 2013). Forskarna konstaterar ett signifikant samband mellan bostadsområden med låg socioekonomisk status och förekomsten av sociala oroligheter – närmare bestämt bilbränder. Enligt författarna är oroligheter som före-

kommer i marginaliserade bostadsområden ett resultat av att individer i dessa områden känner sig förbisedda och missgynnade – våldet och skadegörelsen blir en försvarsmekanism (se även Hallin m.fl., 2020; Sernhede, 2007).

Boendet har också betydelse. Den socioekonomiska boendesegregationen är starkt kopplad till upplåtelseformerna, särskilt observeras en stark diskrepans avseende levnadsvillkor mellan boende i, å ena sidan det ägda boendet och, å andra sidan, de allmännyttiga hyresbostäderna. Studier vid Malmö universitet har bland annat undersökt trångboddhetens ojämlika utbredning och pekar på att barn som växer upp i allvarlig trångboddhet, vilket är vanligt förekommande i marginaliserade områden och särskilt i allmännyttan, har sämre möjligheter att dra sig undan i hemmet eller bjuda hem vänner. På så vis spenderar barn och unga mer tid på offentliga platser som ersätter hemmiljön snarare än kompletterar den – och kan därmed potentiellt exponeras för missgynnande miljöer (Sandberg och Grander, 2021).

Sådana miljöer kallas inom den kriminologiska forskningen ”kriminogena” miljöer, vilka av Wikström med kollegor (2018) avser bostadsområden eller grannskap med en svag kollektiv förmåga (se nedan). Riskerna för individens involvering i brott är enligt studier som bygger på detta perspektiv dels beroende av individens brottsbenägenhet (vilket diskuteras i termer av moraliska värderingar och förmåga till självkontroll), och av bostadsområden – vilka i olika utsträckning utgör kriminogena miljöer. Forskarna argumenterar att barn och unga som har en hög brottsbenägenhet *och* har socialiserats inom kriminogena miljöer löper större risk för att involveras i brottslighet. Denna förklaringsmodell har etablerats under namnet *situationell handlingsteori* (Wikström m.fl., 2012, 2018; Wikström och Loeber, 2000). Teorin bygger på att en individs handlingar är resultatet av vilka handlingsalternativ en person har i en given situationell kontext (exempelvis grannskapet) vilken i olika utsträckning exponerar individer för incitament att begå brott. Individer som befinner sig i riskgrupper för brott ser och uppfattar kriminella handlingar som legitima eftersom den kriminogena miljön befrämjar detta synsätt. Faktorer i miljön kan således såväl förstärka som hämma personliga egenskaper. Samtidigt betonas i teorin att kriminella handlingar är långt ifrån oundvikliga följder av att växa upp i ett marginaliserat område.

Detta sätt att se på förhållandet mellan bostadsområdet och individuella och nedärvda egenskaper benämns också ofta som *riskfaktorperspektivet*, som kan sammanfattas med att ju fler riskfaktorer (och färre skyddsfaktorer) och ju fler ekologiska nivåer (individ och grannskap) som förekommer, desto mer sannolikt blir det att individen utvecklar och fortsätter med ett brottsligt beteende (Brottsförebyggande rådet, 2023). Flertalet studier visar att geografiska koncentrationer av ensartade hushållssammansättningar medför att de boendes sociala nätverk innehåller fler som har liknande förutsättningar, jämfört med personer som bor i mer socioekonomiskt blandade områden. Dessa så kallade *grannskapseffekter* lyfts som en viktig riskfaktor för brottslighet (se t.ex. Berti och Pivetti, 2019).

Grannskapseffekter och socialt blandade bostadsområden

Med grannskapseffekter menas att vi på olika vis blir påverkade av de personer och sammanhang som finns i vår närmiljö. Grannskapet förmodas förstärka både positiva och negativa integrationsprocesser. Sarkissian (1976), en av pionjärerna inom fältet, har visat att många argument bakom strategier för socialt blandade grannskap går att koppla till tänkta effekter på individnivå, inte minst vad gäller brottslighet och otrygghet. Atkinson (2015) utvecklar argumenten med att inte bara individens möjligheter utan också områdets rykte och offentlig service som utbildning och sjukvård skulle kunna förbättras om grannskapen var mer socialt blandade.

Det finns ett flertal svenska studier som stödjer grannskapsteorin, men det finns också studier som avvisar förekomsten av effekter som kan förklaras med den lokala sociala miljön (Urban, 2018). Viss konsensus finns emellertid kring att boende i socioekonomiskt marginaliserade områden bland annat ökar risken för arbetslöshet (Bergsten, 2010; Urban, 2009). Andersson och Holmqvist (2019) sammanfattar svenska grannskapsstudier med att det är svårare för en arbetslös att komma tillbaka i sysselsättning om många i grannskapet är arbetslösa, och att denna effekt märks tydligare i det lilla grannskapssammanhanget; hur befolkningssammansättningen ser ut i individens grannskap betyder mer än hur det ser ut i den stadsdel man bor. Omvänt har studier visat att

koncentrationer av utlandsfödda faktiskt kan förbättra de boendes möjligheter genom att etniska sociala nätverk kan stärka individers chanser till sysselsättning (Edin m.fl., 2003).

Särskilt är grannskapseffekter påtagliga för barn och unga. Malmberg m.fl. (2013) har visat att unga är extra mottagliga för den sociala och fysiska omgivningen och pekar på att individer influeras av sitt grannskap, speciellt om det är karakteriserat av koncentrerat utanförskap. Forskarna menar därför att barn och unga som växer upp i marginaliserade bostadsområden själva riskerar att hamna i ekonomiska problem.

När det gäller grannskapets påverkan på otrygghet och brottslighet är forskningen emellertid mindre omfattande. de Coster med kollegor (2006) pekar på att uppväxtförhållanden i socioekonomiskt utsatta områden är en viktig förklaringsfaktor för att förstå individers benägenhet till våldsutövning. Risken för att en individ själv ska utöva våld ökar när den befinner sig i kretsar med människor med ett avvikande beteende kring våldsutövande och om den bevittnar våld. För barn och unga som bor i marginaliserade bostadsområden innebär detta att man riskerar att observera och anamma beteendet hos vuxna grannar, att de potentiellt kan normalisera det beteende som sker i grannskapet och att deras uppfattning av verkligheten riskerar att snedvridas. Kurtenbach och Rauf (2019) belyser hur våldsamt beteende betraktas statushöjande och anses legitimt för att lösa konflikter i grannskapet. Hermansen (2023) visar att ungdomsbrottslighet påverkas av grannskapet om barn och unga upplever att de vuxna lever under orättvisa förhållanden och fattigdom. Hermansen menar att detta potentiellt kan främja alternativa sätt att uppnå framgång och status, inte minst genom kriminella aktiviteter.

Sammanfattningsvis visar forskningen att grannskapseffekter kan förstärka eller motverka individuella riskfaktorer, varför grannskapseffekter är vanligt förekommande som argument för att minska segregation och därmed motverka otrygghet och brottslighet. I Sverige och i många andra länder har på senare tid tilltron till stadsplaneringens möjligheter att minska segregationen ökat i relation till välfärdsstatens utjämnande logik och förebyggande arbete. Där det offentliga under 1980-till 2000-talet främst sökte förebygga och motverka segregationsproblematiken genom att utjämna levnadsvillkoren mellan olika grupper i samhället läggs sedan 2010-talet

större vikt vid att åstadkomma social blandning – det vill säga att sträva efter att människor med olika levnadsvillkor ska bo i samma bostadsområden (Grander m.fl., 2021; Lindemann och Roelofs, 2020). På så vis accepteras i större utsträckning socioekonomiska skillnader och i stället sätts hoppet till grannskapseffekter.

I Sverige har nationella målsättningar om social blandning konkretiserats genom blandning av bostadstyper och upplåtelseformer samt mål om neutralitet mellan upplåtelseformer för att motverka inkomstskillnader mellan boende i olika upplåtelseformer, särskilt efter miljonprogrammets färdigställande (Andersson och Holmqvist, 2019; Bengtsson och Grander, 2023). Trots detta har många städer fortsatt höga koncentrationer av hyresrätter i vissa områden och bostadsrätter och egnahem i andra områden. Mot denna bakgrund har ett blandningsperspektiv kommit att genomsyra stadsplaneringen i syfte att bryta segregationen, främst genom tillskott (ombildning eller nyproduktion) av bostadsrätter i hyresrättstäta områden, men i några fall även genom ett omvänt tillvägagångssätt. Andra metoder för att öka social blandning är inkomstkrav i marginaliserade områden och – på senare tid – även rivningar av hyresrätter.

Studier har emellertid visat att grannskapseffekter inte uppstår när bostadsrätter eller dyrare hyresrätter införs genom förtätning i områden med låg socioekonomisk status. Nyproduktion påverkar endast bostadsbeståndet på marginalen, och även om effekten blir att segregationen minskar så uppstår inte den sociala interaktion mellan olika befolkningsgrupper som anses vara nödvändig för att positiva grannskapseffekter ska uppstå – det saknas incitament eller arenor för sådan interaktion (se t.ex. Jensen och Righard, 2023). Att minska otrygghet och risk för brottslighet genom social blandning och grannskapseffekter framstår därmed som en omständlig väg.

Kollektiv förmåga

Ett centralt perspektiv som kan kopplas till grannskap och dess effekter är *kollektiv* förmåga. Med detta avses den sociala sammanhållningen och informella sociala kontrollen inom ett grannskap. Sampson med kollegor (1997) framhåller i en tongivande studie att områden med hög kollektiv förmåga har invånare som samarbetar

och ingriper för att upprätthålla ordning och säkerhet. Ett bostadsområdes kollektiva förmåga bidrar till att skapa normer och en känsla av solidaritet bland invånarna, vilket påverkar beteenden bland de boende, inte minst i frågan om kriminella handlingar. En hög kollektiv förmåga kan således leda till lägre nivåer av otrygghet och brottslighet för invånarna.

I Sverige har kollektiv förmåga analyserats i ett flertal studier, främst av kriminologer vid Malmö universitet (se t.ex. Gerell och Kronkvist, 2016; Ivert m.fl., 2018; Kronkvist m.fl., 2025). Studierna, som ofta är flernivåanalyser som kontrollerar för externa variabler, har visat att grannskapets kollektiva förmåga skapar gemensamma normer genom interpersonell tillit och samspel mellan boende, som kan influera ungas normer och beteenden (se även Hallsten m.fl., 2013; Hermansen, 2023). I en studie av kollektiv förmåga och trygghet i Stockholm (Ivert m.fl., 2018), som utgår från polisens trygghetsmätningar, finner forskarna ett starkt samband mellan kollektiv förmåga – mätt som tillit till andra i området och sannolikheten att grannar utövar informell social kontroll i sitt område – och upplevd otrygghet utomhus kvällstid. Forskarnas slutsats är att låg kollektiv förmåga – vilket enligt studien är vanligare i socioekonomiskt marginaliserade områden – har ett samband med högre nivåer av otrygghet, närvaron av våldsbrott och ordningsstörningar.

Sammanfattningsvis visar litteraturgenomgången att segregation kan ha påverkan på otrygghet och brottslighet, i den mening av att koncentration av fattigdom kan skapa negativa grannskapseffekter och minska den kollektiva förmågan i grannskapet. Det ska dock understrykas att vare sig individernas socioekonomiska bakgrund eller bostadsområdet karaktär i sig är avgörande för otrygghet och brottslighet. Risker för unga att hamna i kriminalitet bör i stället förstås som ett samspel mellan en rad faktorer – individuella och kopplade till grannskapet – vars styrka och inbördes interaktioner varierar beroende på kontext. Grannskapets karaktär kan på så vis ses som en situationell faktor som kan främja eller motverka normer och beteende och som påverkar barns och ungas uppfattade handlingsutrymme, exempelvis när det gäller avvägningar kring att välja en kriminell handling eller en annan väg till framgång och status.

6.3 Segregation och upplevd otrygghet: Nedslag i en studie från Malmö

Forskningsöversikten har konstaterat att sambandet mellan segregation, otrygghet och brottslighet existerar men är svagt. Den har även konstaterat att en stark kollektiv förmåga i ett grannskap kan minska otrygghet och risk för brott. I det följande kommer detta samband att närstuderas, genom en studie av segregation, upplevd otrygghet och kollektiv förmåga i Malmö.

Studien bygger på två dataset. För det första har jag med hjälp av data från SCB konstruerat ett *socioekonomiskt index*. För detta index används variablerna förvärvsfrekvens, andel av hushållen med långvarigt ekonomiskt bistånd samt disponibel inkomst per konsumtionsenhet. Samtliga data är inhämtade från SCB:s regiondatabas och uppgifterna avser förhållandena den 31 december 2022. För det socioekonomiska indexet summeras värdena för de tre variablerna och divideras med tre för att sedan normaliseras. Resultatet blir ett index mellan 0 och 1, där ett lågt tal innebär låga levnadsvillkor. Utöver dessa indikatorer har jag också kontrollerat för områdets demografiska mobilitet, det vill säga hur ofta individer flyttar in och ut från området.

För det andra har jag med hjälp av data från polisens nationella trygghetsmätningar konstruerat ett *otrygghetsindex*. Trygghetsmätningarna genomförs årligen av polismyndigheten genom en postenkät till boende (18–65 år) i hela Sverige där respondenterna svarar på frågor om bl.a. utsatthet för brott, upplevd trygghet och kollektiv förmåga i sitt bostadsområde. Undersökningen bygger på ett stratifierat urval på 300 individer per postnummerområde. Enkäten resulterar i 37 problemindikatorer och för detta kapitel har 26 särskilt relevanta indikatorer använts. Varje enskild indikator har beräknats utifrån andel som upplever respektive inte upplever det aktuella problemet. Värdena av varje enskild indikator slås sedan samman varpå summan divideras med antalet indikatorer för att sedan normaliseras. Resultatet blir ett värde mellan 0 och 1, där ett högt värde anger hög otrygghet. Sammantaget har 3 677 Malmöbor svarat på enkäten, vilket motsvarar en genomsnittlig svarsfrekvens på 60 procent, även om denna varierar stort mellan olika områden.

Studiens geografiska mätenhet utgörs av SCB:s DeSO-områden. I Malmö fanns 2022 192 DeSO-områden med i genomsnitt 1 787

invånare. DeSO-områdena har sedan aggregerats till 27 bostadsområden i Malmö. Särskilt intressant är de kommunala bostadsföretagens roll, varför områden där allmännyttan har ett betydande bestånd har valts ut.

Resultat

Resultaten när vi lägger socioekonomiskt index och otrygghetsindex bredvid varandra faller ut enligt figur 6.1. Här presenteras det socioekonomiska indexet och otrygghetsindex för ett urval av bostadsområdena, sorterat efter sjunkande socioekonomiskt index. Ett högt socioekonomiskt index indikerar goda levnadsvillkor. För otrygghetsindex är måttet omvänt, ett högt index indikerar hög otrygghet.

Figur 6.1 Socioekonomiskt index och otrygghetsindex i ett urval av Malmös bostadsområden 2022

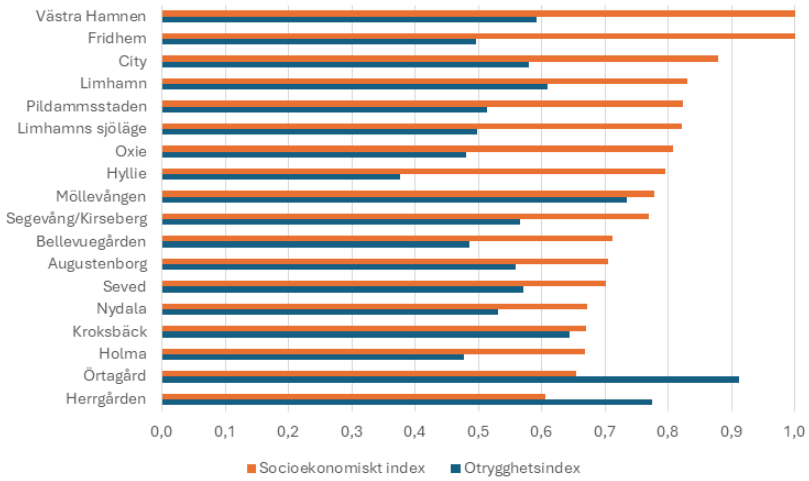

Av figur 6.1 ser vi att områden som har högt otrygghetsindex i många fall har lågt socioekonomiskt index. Diagrammet visar emellertid stora variationer. Flera områden har mycket goda levnadsvillkor och samtidigt ett relativt högt otrygghetsindex. När vi undersöker samvariationen (figur 6.2) mellan indexen för samtliga områden framstår oregelbundenheterna tydligt.

Figur 6.2 **Samvariation mellan socioekonomiskt index och otrygghetsindex i 27 av Malmös bostadsområden 2022**

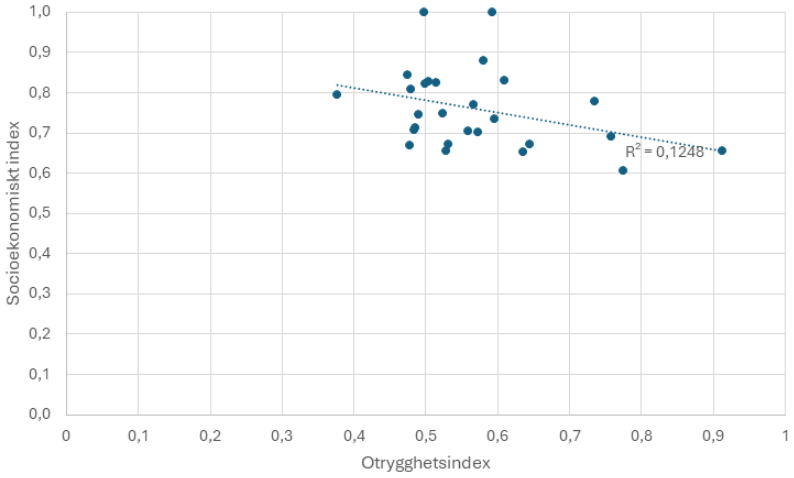

Som framgår av figur 6.2 är sambandet mellan socioekonomiskt index och problemindex svagt. Determinationskoefficienten (R^2) är 0,12, vilket innebär att endast 12 procent av variationen i problemindex kan förklaras av socioekonomiskt index. Dessutom är sambandet inte statistiskt signifikant ($p=0,16$), vilket tyder på att socioekonomisk segregation har begränsad förklaringskraft för upplevda problem. Resultatet indikerar således att otrygghet sannolikt i högre grad påverkas av andra faktorer.

Enskilda otrygghetsindikatorer

Kan det vara så att problemindexet, som alltså bygger på en sammanslagning ett stort antal variabler, döljer enstaka indikatorer på otrygghet som kan samvariera med skillnader i levnadsvillkor? För att undersöka detta studerar jag särskilda indikatorer av intresse för detta kapitel. Jag finner då att den faktiska upplevelsen av brott är väldigt låg i samtliga bostadsområden. Sammantaget är det 47 personer som har blivit utsatta för våldsbrott under de senaste tolv månaderna, vilket motsvarar 1,3 procent av de svarande. Det går inte att se några geografiska mönster bland svaren, men en viss överrepresentation finns i krogtäta områden. 14 procent av befolkningen

har blivit utsatta för hot. Även här finns en spridning över hela staden utan tydliga kopplingar till segregationsmönster.

Fokuserar vi i stället på den upplevda otryggheten finner vi en stor variation mellan de olika indikatorerna och bostadsområden (se tabell 6.1).

I områden med lågt socioekonomiskt index är de vanligast upplevda problemen framför allt kopplade till rädsla för speciella personer i området och att ungdomsgäng bråkar och stör ordningen. I fem av bostadsområdena uppger mer än var femte svarande att man är rädd för speciella personer, samtliga dessa områden har lågt socioekonomiskt index. Dessa områden uppvisar också en stor andel personer som inte känner sig trygga ensamma ute en kväll.

I områden med högt socioekonomiskt index ser de upplevda problemen ut att vara annorlunda. Många i bostadsområden som domineras av småhus känner exempelvis en oro för bostadsinbrott. Det finns relativt stor oro för ungdomsgäng som stör ordningen, vilket alltså är ett problem som framträder även i områden med låga levnadsvillkor.

Av särskilt intresse är den kollektiva förmågan i bostadsområdet, vilken mäts genom hur de boende upplever social sammanhållning i området, huruvida boende ingriper vid eventuella bråk, förtroende för grannar samt benägenhet att anmäla brott. Här gör jag den intressanta iakttagelsen att boende i områden som har högst socioekonomiskt index uppger en låg kollektiv förmåga. I de socioekonomiskt utsatta områdena är det generellt högre sammanhållning och en större andel anger att grannarna skulle agera vid slagsmål. Jag noterar också ett starkt negativt samband mellan kollektiv förmåga och stor demografisk rörlighet, där en möjlig tolkning är att hög omflyttning påverkar invånarnas kollektiva förmåga, vilket enligt forskningen kan göra boende mål för kriminell påverkan.

Tabell 6.1 **Utvalda problemindikatorer, otrygghetsindex och socioekonomiskt index i 18 utvalda bostadsområden (andel som svarat att problemet är stort eller litet problem)**

Område	Ungdomsgäng bråkar och stör ordningen	Oro för inbrott i bostaden	Otrygg ute ensam sen kväll	Rädd för speciella personer	Boende skulle ej agera vid slagsmål	Svag sammanhållning i bostadsområdet	Otrygghetsindex	Socioekonomiskt index
Augustenborg	38,3	11,7	47,5	21,7	33,3	44,8	0,56	0,70
Bellevuegården	23,1	9,5	56,6	10,8	41,4	52	0,49	0,71
City	33,9	7	40,8	14,6	43,8	40,8	0,58	0,88
Fridhem	28,6	21,4	32,1	3,6	63	67,9	0,50	1,00
Herrgården	46,7	18,9	57,3	13,3	45,2	61,4	0,77	0,61
Holma	29,8	17,6	54,8	13,2	33,3	50	0,48	0,67
Hyllie	36	11,8	46,1	10,5	38,7	27,6	0,38	0,80
Kroksbäck	42,9	15,1	77,4	20	26,4	30,9	0,65	0,67
Limhamn	39,6	19,9	42,5	13,8	55,3	62	0,61	0,83
Limhamns sjöläge	31	4,9	36,6	4,9	41,5	61	0,50	0,82
Möllevången	46,1	11,5	49	20,3	47,7	41,7	0,74	0,78
Nydala	36,8	13,8	58,2	9,2	23,1	34,3	0,53	0,67
Oxie	18	14,3	26,5	4,2	50	80	0,48	0,81
Pildammsstaden	23,9	4,5	32,6	6,5	52,2	38,6	0,51	0,82
Segevång/ Kirseberg	30,3	8	43,1	12,4	55,4	58,7	0,57	0,77
Seved	24,7	11,4	52,9	20,5	47,1	41,7	0,57	0,70
Västra Hamnen	37,3	6	28,3	9,2	61,8	56,6	0,59	1,00
Örtagård	64,3	25,9	66,7	18,5	50	53,8	0,91	0,66

Sammantaget visar studien att det är svårt att dra direkta paralleller mellan den socioekonomiska segregationen och brottslighet eller upplevd otrygghet. Precis som den forskning som pekar på de svaga sambanden mellan brott och socioekonomi drar jag slutsatsen att sambandet mellan upplevd otrygghet och segregation är svagt. Analysen tyder visserligen på att oro för att vistas utomhus kvällstid och rädsla för särskilda personer är betydligt större i marginaliserade områden, medan annan typ av otrygghet karakteriserar mer välbeställda områden. Att den kollektiva förmågan ser ut att vara hög i marginaliserade områden, undantaget om ett område har stor demografisk rörlighet, står delvis i kontrast till tidigare forskning, som

snarare har visat att den kollektiva förmågan är låg i marginaliserade bostadsområden. En möjlig förklaring till detta kan vara att studien fokuserat på områden med en betydande andel allmännyttiga bostäder. I marginaliserade områden utan allmännytta kan jag konstatera en lägre kollektiv förmåga, vilket sannolikt kan förklaras med att den demografiska mobiliteten är lägre i bostadsområden som domineras av kommunala hyresvärdar. Detta kan i sin tur bero på att inkomstnivåerna i allmännyttan är lägre vilket innebär att de boende har mer begränsade möjligheter att flytta till annat boende. Dessa möjliga förklaringsmodeller behöver emellertid studeras vidare.

6.4 Slutsatser och policyrekommendationer

Vad kan då sägas om möjligheten att förebygga otrygghet och brottslighet genom att motverka segregation? Studien visar att vare sig utsatthet för brott eller otrygghet i bred bemärkelse har ett starkt samband med segregationsmönster. Däremot konstateras att individer uttrycker olika typer av otrygghet i olika socioekonomiska grannskap. Studien visar också att den kollektiva förmågan ofta är hög i marginaliserade områden med stor andel allmännytta, vilket enligt forskningen antyder en lägre risk för brott.

I kombination med resultatet av forskningsöversikten, som pekar på att grannskapets karaktär kan förstärka eller motverka individuella riskfaktorer för kriminalitet, är den övergripande slutsatsen att insatser för att förebygga barns och ungas risk att hamna i brottslighet måste beakta individuella faktorer som grannskapets utformning i lika hög utsträckning.

Det ska här understrykas att forskningen är tydlig kring att orsakerna till segregation inte handlar om bostadsområdets egenskaper. Grundorsakerna är ojämlika levnadsvillkor. Trots detta ser vi att samtida insatser för att minska segregation ofta är ensidiga, dels i fråga om determinanter (fokus läggs på den rumsliga dimensionen snarare än den sociala), dels i fråga om geografi (fokus läggs på de marginaliserade områdena och inte de välbeställda). Vi ser hur dagens insatser inspireras av internationella metoder som präglas av en sådan ensidighet, inte minst den danska politiken och de genomgripande åtgärder avseende den byggda miljön som har genomförts

inom ramen för den så kallade ghettolagstiftningen. Även om sådana insatser möjligtvis kan påverka segregationsmönster tenderar de att rikta in sig på segregationens symptom snarare än dess orsaker. Därmed har de begränsade utsikter att minska risken för unga att hamna i kriminalitet.

Utifrån kunskapen som tagits fram i detta kapitel ger jag två policyförslag som betonar vikten av att belysa segregationens komplexitet:

1. Förebyggande åtgärder bör i första hand fokusera på att utjämna ojämlika levnadsvillkor. Det framstår som centralt att brottsförebyggande insatser riktade mot unga tar hänsyn till familjens ekonomiska och sociala resurser, i kombination med de ungas individuella förutsättningar och behov.

   Sådana åtgärder har också bäst förutsättningar att åtgärda segregationens orsaker, det vill säga ojämlikhet i resurser som gör att människor med begränsad ekonomi har begränsade möjligheter att bosätta sig över hela staden. Därmed kan riskerna för socioekonomiska koncentrationer, vilka skapar förutsättningar för kriminalitet, minska. Den ofrivilliga segregationen är starkt beroende av bostadsmarknadens särdrag, varför bostadspolitiska åtgärder som gynnar en jämlik tillgång till bostad i hela staden framstår som centrala. På samma vis bör en aktiv bostadspolitik skapa förutsättningar för att minska trångboddhet, vilket skapar bättre förutsättningar för barn och unga att få en trygg tillvaro och god studiero i hemmet. Vidare är jämlik utbildning som ger barn och unga samma möjlighet till framtida livschanser en lågt hängande frukt.

2. I andra hand bör förebyggande åtgärder beakta risk- och skyddsfaktorer kopplade till grannskapets utformning. Socialt blandade bostadsområden, med engagerade och långsiktiga hyresvärdar, hög grad av boendeinflytande och begränsad omflyttning har förutsättningar för att motverka negativa grannskapseffekter och främja kollektiv förmåga, vilket minskar otrygghet och risk för kriminalitet.

   Genom att främja blandning i nytt och befintligt bestånd kan kommuner och bostadsföretag motverka att det sker en koncentration av hushåll med likartade socioekonomiska resurser till

vissa bostadsområden. En proaktiv samhällsbyggnadspolitik bör dock inte bara syfta till att blanda befolkningen, utan också till att främja möten mellan unga och vuxna med olika levnadsvillkor, snarare än cementera rumslig åtskillnad.

Referenser

Andersson, E. (2020). *Boendesegregation och covid-19 i Sverige*.

Andersson, R., & Holmqvist, E. (2019). *Grannskapseffekter och politik och planering för minskad segregation* (2 (51); Rapport för jämlikhetskommissionen). Uppsala universitet.

Atkinson, R. (2015). Losing One's Place: Narratives of Neighbourhood Change, Market Injustice and Symbolic Displacement. *Housing, Theory and Society*, 32(4), 373–388. https://doi.org/10.1080/14036096.2015.1053980.

Bengtsson, B., & Grander, M. (2023). *Bostadsfrågan som politik och intressekamp*. Égalité.

Bergsten, Z. (2010). *Bättre framtidsutsikter? Blandade bostadsområden och grannskapseffekter : En analys av visioner och effekter av blandat boende* [Doktorsavhandling, Uppsala Universitet]. http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-129651.

Berti, C., & Pivetti, M. (2019). Childhood economic disadvantage and antisocial behavior: Intervening factors and pathways. *Children and Youth Services Review*, 97, 120–126. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.007.

Brottsförebyggande rådet. (2023). *Socioekonomisk bakgrund och brott, en kunskapsöversikt*.

Bäckman, O. (2020). *Den ojämlika brottsligheten: Lagföringsutvecklingen i demografiska och socioekonomiska grupper* 1973-2017 [Elektronisk resurs]. Stockholms universitet.

Ceccato, V., & Wilhelmsson, M. (2018). *Does Crime Impact Real Estate Prices?* (G. J. N. Bruinsma & S. D. Johnson, Red.; Vol. 1). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190279707.013.30.

De Coster, S., Heimer, K., & Wittrock, S. M. (2006). Neighborhood Disadvantage, Social Capital, Street Context,

and Youth Violence. *The Sociological Quarterly*, 47(4), 723–753. https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.2006.00064.x.

De Ribera, O. S., Trajtenberg, N., Shenderovich, Y., & Murray, J. (2019). Correlates of youth violence in low- and middle-income countries: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 49, 101306. https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.07.001.

Derzon, J. H. (2010). The correspondence of family features with problem, aggressive, criminal, and violent behavior: A meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology*, 6(3), 263–292. https://doi.org/10.1007/s11292-010-9098-0.

Edin, P.-A., Fredriksson, P., & Aslund, O. (2003). Ethnic Enclaves and the Economic Success of Immigrants—Evidence from a Natural Experiment. *The Quarterly Journal of Economics*, 118(1), 329–357. https://doi.org/10.1162/00335530360535225.

Esaiasson, P. (2019). Förorten: *Ett samhällsvetenskapligt reportage*. Timbro.

Gerell, M., & Kronkvist, K. (2016). Violent Crime, Collective Efficacy and City-Centre Effects in Malmö. *British Journal of Criminology*, azw074. https://doi.org/10.1093/bjc/azw074.

Grander, M., Roelofs, K., & Salonen, T. (2021). Area-based Development Initiatives: A Means to an End or an End in Itself? – A Literature Overview on the Case of Sweden. *Nordic Social Work Research*, 1–13. https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1997792.

Grander, M., & Salonen, T. (2020). *Ökad ojämlikhet i boendet i spåren av coronapandemin* (Segregation och covid-19). Delegationen mot segregation.

Grönqvist, H., & Niknami, S. (2025). *Särskilt utsatta* (2025:4). ESO.

Hallin, P., Nilvall, K., Westerdahl, S., & Gerell, M. (Red.). (2020). *Att vända utvecklingen – från utsatta områden till trygghet och delaktighet*. Malmö universitet.

Hallsten, M., Szulkin, R., & Sarnecki, J. (2013). Crime as a Price of Inequality?: The Gap in Registered Crime between Childhood Immigrants, Children of Immigrants and Children of Native Swedes. *British Journal of Criminology*, 53(3), 456–481. https://doi.org/10.1093/bjc/azt005.

Hermansen, A. S. (2023). Ethnic enclaves, early school leaving, and adolescent crime among immigrant youth. *European Sociological Review*, 39(3), 400–417. https://doi.org/10.1093/esr/jcac034.

Ivert, A.-K., Mellgren, C., & Gerell, M. (2018). *Kollektiv förmåga, brott och otrygghet i Stockholms stad*. Stockholms stad.

Jensen, T. G., & Righard, E. (2023). At åbne op og lukke ned: Rum, mennesker og relationer i en blandet bydel i Malmø, Sverige. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 33(3–4), 295–311. https://doi.org/10.18261/nat.33.3-4.8.

Kronkvist, K., Ivert, A.-K., & Gerell, M. (2025). Exploring Place-Based Fear of Crime: Associations Between Place Features and Perceived Unsafe Locations in Malmö, Sweden. *European Journal on Criminal Policy and Research*. https://doi.org/10.1007/s10610-025-09611-6.

Kurtenbach, S., & Rauf, A. (2019). The Impact of Segregated Diversity on the Code of the Street: An Analysis of Violence-related Norms in Selected Post-Industrial Neighborhoods in Germany. *International Journal of Conflict and Violence (IJCV)*, a653 Pages. https://doi.org/10.4119/IJCV-3121.

Lindemann, L., & Roelofs, K. (2020). *Blandningspolitik och strategier för social blandning*. En litteraturöversikt (2020:02; SBV Working Paper Series). Malmö universitet. https://doi.org/10.24834/isbn.

Malmberg, B., Andersson, E., & Östh, J. (2013). Segregation and Urban Unrest in Sweden. *Urban Geography*, 34(7), 1031–1046. https://doi.org/10.1080/02723638.2013.799370.

Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy. *Science*, 277(5328), 918–924. https://doi.org/10.1126/science.277.5328.918.

Sandberg, M., & Grander, M. (2021). *Trångboddhet i Malmö: En studie av trångboddhetens ojämlika utbredning och konsekvenser*. Malmö universitet. https://doi.org/10.24834/isbn.9789178771288.

Sarkissian, W. (1976). The Idea of Social Mix in Town Planning: An Historical Review. *Urban Studies*, 13(3), 231–246. https://doi.org/10.1080/00420987620080521.

Sernhede, O. (2007). *Alienation is my nation: Hiphop och unga mäns utanförskap i Det nya Sverige*. Ordfront Förlag.

Tanner-Smith, E. E., Wilson, S. J., & Lipsey, M. W. (2012). Risk Factors and Crime. I F. T. Cullen & P. Wilcox (Red.), *The Oxford Handbook of Criminological Theory* (1:a uppl., s. 89–112). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199747238.013.0005.

Urban, S. (2009). Is the Neighbourhood Effect an Economic or an Immigrant Issue? A Study of the Importance of the Childhood Neighbourhood for Future Integration into the Labour Market. *Urban Studies*, 46(3), 583–603. https://doi.org/10.1177/0042098008100996.

Urban, S. (2018). *Integration och grannskap: Hur kan staden hålla samman?* Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet. (2018). *Svensk forskning om segregation – en kartläggning*.

Wacquant, L. J. D. (2008). *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality*. Polity Press.

Wikström, P.-O., & Loeber, R. (2000). Do disadvantaged neighborhoods cause well-adjusted children to become adolescent delinquents? A study of male juvenile serious offending, individual risk and protective factors, and neighborhood context. *Criminology*, 38(4), 1109–1142. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb01416.x.

Wikström, P.-O., Mann, R. P., & Hardie, B. (2018). Young people's differential vulnerability to criminogenic exposure: Bridging the gap between people- and place-oriented approaches in the study of crime causation. European Journal of *Criminology*, 15(1), 10–31. https://doi.org/10.1177/1477370817732477.

Wikström, P.-O., Oberwitter, D., Trieber, K., & Hardie, B. (2012). *Breaking rules: The social and situational dynamics of young people's urban crime* (1st ed). Oxford University press.

7 Rimliga förväntningar på idrottens brottsförebyggande kraft

David Ekholm och Magnus Dahlstedt

7.1 Inledning

På senare tid har allt större intresse riktats mot idrottens förmodade krafter att möta och hantera allehanda sociala problem, däribland kriminalitet och i synnerhet brottslighet bland unga. Utifrån detta intresse har vi i en rad studier ägnat oss åt att närmare undersöka en rad verksamheter runtom i landet, där idrott används för att möta brottslighetens problem. Vid en av platserna där vi bedrivit forskning utspelar sig följande scen.

> Jag känner igen en av killarna från förra veckan. ”Är ni ute och spanar i ghettot?”, frågar han. ”Nej”, svarar jag, ”vi är inga spanare, vi jobbar ju på universitetet, och vi spanar inte. Vi vill följa fotbollen och se hur den funkar”. ”Ni vill se vad vi gangsters håller på med?”, skrattar han. ”Nej, fortsätter jag, ”vi vill se vilka som är med och hur de ser på fotbollen”. Killen säger något på arabiska till några andra av killarna, vänder sig om och riktar blicken mot festlokalen där ett par tjejer samlats (fältanteckning, Dahlstedt i Österort).

Scenen illustrerar mötet mellan å ena sidan utifrån kommande ambitioner om att med idrott som medel åstadkomma social nytta, å andra sidan de ambitioner, viljor och förståelser som finns hos ungdomarna som samlas för att ta del av möjligheten att, i det här fallet, spela fotboll inomhus, en sen fredagskväll. Det är långt ifrån alltid som ungdomarnas vilja att delta motsvarar de politiskt uttalade ambitionerna om brottsprevention. De söker sig till hallen för att ha kul och fylla fritiden med meningsfull aktivitet, snarare än att vara del av brottsbekämpning.

Tilltron till idrottens kraft är ofta stor bland aktörer som bedriver idrott liksom bland beslutsfattare, men även bland forskare och professionella. Samtidigt är kunskapsläget svårt att överskåda, där

det inte minst är svårt att fastställa hur idrott kan fungera som ett verktyg för att förebygga exempelvis brott. Att värdera idrottens potential att förebygga brottslighet är en komplex historia. Forskningen har haft svårt att avgränsa såväl olika idrottsaktiviteter och former av förebyggande som effekter, vilket gör det svårt att fastställa tydliga samband mellan deltagande i idrott och minskad brottslighet. Identifierade samband är indirekta, och hänger inte specifikt samman med just idrott, utan snarare med de pedagogiska inslag som integreras i idrotten. Trots det är tilltron till idrottens möjlighet att förebygga brottslighet fortsatt stor. Våra studier är del av en bredare, framväxande litteratur som riktar ljuset mot idrott som redskap för att hantera samhälleliga utmaningar. Med detta bidrag vill vi introducera några av huvuddragen i denna litteratur.

Det här kapitlet handlar om hur barn och ungas deltagande i idrott som fritidsaktivitet kan förstås som ett sätt att förebygga brottslighet. Detta intresse måste förstås mot bakgrund av hur olika beslutsfattare och aktörer på olika nivåer under de senaste årtiondena alltmer uppmärksammat den sociala och hälsomässiga nyttan med barn och ungas deltagande i idrott vilket lett till ett ökat intresse att använda idrottsaktiviteter och idrottens organisationer som verktyg för att möta olika slags sociala och politiska problem. Syftet är att sammanställa och diskutera befintlig kunskap om idrott som ett sätt att förebygga brottslighet, och med avstamp i denna diskussion lyfta fram avgörande policyrekommendationer vad gäller idrott som ett sätt att förebygga brottslighet.

7.2 Ett samtida policysammanhang

För att beskriva förhoppningarna som riktas mot idrottens aktiviteter och organisationer vill vi börja med att göra några illustrativa nedslag från global till nationell och lokal nivå. På global nivå arbetar inte minst FN, och särskilt United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), med att skapa kunskap om, utveckla och initiera idrott som ett verktyg för utveckling, särskilt med fokus på att förebygga droganvändning och brottslighet bland unga runtom i världen. I FN:s resolution (74/170) om *Integrating sport into youth crime prevention and criminal justice strategies* kan vi läsa

om hur idrott ses som en viktig del i de globala hållbarhetsmålen Agenda 2030 som bland annat uppmanar FN:s medlemsländer att:

> in cooperation with relevant stakeholders, to use sports-based activities more widely to promote primary, secondary and tertiary prevention of youth crime and the social reintegration of young offenders, as well as to prevent recidivism by them, and, in this regard, to promote and facilitate effective research, monitoring and evaluation of relevant initiatives, including gang-related initiatives, to assess their impact. (Förenta Nationerna 2019, FN:s resolution 74/170).

Idrott blir på så vis del av ett globalt utvecklingsarbete, tätt sammankopplad med andra dimensioner av social hållbarhet.

På liknande vis kan vi se hur det i Sverige riktats allt större förhoppningar mot idrottens sociala nytta. Ett tydligt samtida exempel är regeringens satsning *Idrottsklivet*, en årlig överenskommelse (sedan 2023) med Riksidrottsförbundet om att ”öka antalet idrottsföreningar och antalet barn och unga som deltar i föreningsledd idrottsverksamhet i första hand i de områden som Polismyndigheten bedömer är ’riskområden’, ’utsatta’ eller ’särskilt utsatta’”, såsom det framgår i regeringens beslut om satsningen.

Om vi går vidare till lokal nivå har vi i vår egen forskning (Dahlstedt och Ekholm 2021; Ekholm 2016, 2019; Ekholm och Dahlstedt 2023), en rad exempel på hur beslutsfattare och tjänstepersoner tillsammans med lokala aktörer utformar idrottsaktiviteter med förväntningar om minskad brottslighet eller andra sociala ändamål, såsom integration. Inte sällan genom riktade bidrag, uppdrag, avtal om samverkan, samt fördelning av och tillgång till lokaler.

Denna översiktliga illustration visar hur tilltron till idrottens kraft på global, nationell och lokal nivå omvandlas till konkret arbete med idrott för särskilda ändamål, anger förväntningar på vad idrott ska vara, för vem och hur den ska bedrivas för specifika delar av befolkningen.

7.3 Ojämlikhetens idrottspolitiska dynamik

Tilltron till idrottens samhälleliga kraft ska ses i ljuset av en tid då socioekonomiska ojämlikheter tilltagit. Sverige är ett av de länder i Europa där ojämlikheterna ökat mest. Ojämlikheterna manifesteras geografiskt, där såväl rikedom som fattigdom koncentreras till olika

platser och bildar kedjor av ojämlik tillgång till utbildning, hälsa och deltagande i politik och föreningsliv (Dahlstedt och Ekholm 2023). Det är väl känt att erfarenheter av fattigdom och social utsatthet utgör en riskfaktor för brottslighet (Bäckman m.fl. 2020), vilket innebär att brottsförebyggande arbete behöver ta avstamp i de sociala villkor som ligger till grund för brottsaktivitet (Engdahl och Lindgren 2021).

Ojämlikhet är också kopplat till deltagande i idrott. Den svenska idrottsrörelsen har sedan länge präglats av ideal om idrott för alla (Masoni 2020), där föreningar i en sammanhållen organisationsstruktur med förbund indelade efter olika idrotter och geografiska distrikt varit uppbyggda på liknande sätt. Villkoren för idrottsföreningar är idag utmanande på platser som präglas av socioekonomisk utsatthet, och ungas deltagande i organiserad föreningsidrott är avsevärt lägre på dessa platser (Arnoldsson och Linderyd 2023). Dessa utmaningar har noterats av idrottsrörelsen (Linderyd och Léon Rosales 2022), som utvecklat en rad arbetssätt för att inkludera barn och unga i föreningsidrott i vad som benämnts som ”idrottssvaga områden” (Lindström och Mickelsson Blomqvist 2022).

Samtidigt har förväntningar på idrottsaktiviteter och idrottens organisationer formaliserats med fokus på potentiell samhällsnytta, med avseende på hälsa, demokrati, integration (Norberg 2011; Fahlén och Stenling 2016) men även för att förebygga brott (Dahlstedt och Ekholm 2021; Ekholm 2016). Kraven på samhällsnytta har i sin tur varit en jordmån för utvecklande av en mångfald av projekt för inkludering i föreningsidrott, underbyggda av argument att motverka utsatthet, möta sociala problem eller till och med förebygga brottslighet (Book och Lagergren 2019). Det gör det svårt att tydligt åtskilja olika aktiviteter och avgöra deras eventuella effekt med fokus på brottsprevention, eftersom de formas i en rad spänningsfält: mellan föreningsidrott och projekt (Book och Lagergren 2019), mellan inkludering som mål eller medel (Ekholm 2019), mellan förväntade effekter i termer av brottsprevention och andra mål, såsom folkhälsa eller integration, mellan arrangörers förhoppningar och omgivningens förväntningar (Stenling 2015).

7.4 Tidigare forskning

I forskning om idrott som brottsprevention delas prevention vanligen in i kategorierna generell, selektiv och indikerad (Nichols 2007). *Generell prevention* innebär generella insatser riktade mot befolkningen som helhet, som exempelvis ska minska risken för brottslighet. I Sverige kan den generella välfärdspolitiken beskrivas i sådana termer, liksom idrottspolitiken, med dess förhoppningar om bredare samhällsnytta och stöd för att skapa förutsättningar för att så många som möjligt ska kunna delta i idrott (Ekholm 2016). *Selektiv prevention* handlar om selektiva insatser riktade mot specifika grupper i en population som anses riskera att begå brott. Idrottsaktiviteter riktade mot barn och unga i socioekonomiskt utsatta områden kan ses som exempel på sådan prevention (Ekholm 2016). *Indikerad prevention* avser insatser inriktade mot individer som har begått brott och/eller befinner sig i institutioner för att de dömts för brottslighet. På senare år har idrott allt oftare använts inom rehabilitering och individuellt förändringsarbete på institutioner (Norman och Andrews 2019; McDonough Smith och Knight 2025), bland annat på särskilda ungdomshem (Roe 2021). Den forskning vi redogör för i det följande fokuserar i huvudsak på generell respektive selektiv prevention.

Det finns å ena sidan forskning som undersöker samband mellan deltagande i idrott (i allmänhet) och grad av brottslighet i bestämda grupper, å andra sidan forskning som undersöker effekterna av specifika brottsförebyggande insatser som använder idrott som verktyg. Eftersom *idrott* kan bedrivas på olika sätt och ambitioner överlappar varandra är dock gränserna mellan dessa olika forskningsintressen inte särskilt tydliga.

För att inleda med ett exempel på det föregående intresset har Brosnan (2020) undersökt förhållandet mellan deltagande i idrott och brottslighet bland unga i England. Analysen visar ett visst samband mellan ungas deltagande i idrott och minskad brottslighet, särskilt våldsbrott. Analysen visar också att andra förklaringar ifråga om socioekonomiska förhållanden har starkare förklaringskraft till förekomsten av brottslighet än just deltagande i idrott. Sådana resultat aktualiserar i sin tur frågor om i vad mån just idrottsdeltagande kan ses som en faktor som förklarar minskad brottslighet eller hur deltagande i idrott är en del i andra socioekonomiska

mönster. Att bara peka på samband ger inte tillräcklig kunskap om bestämmande faktorer, sammanhang eller förändringar som krävs för att värdera idrottens potential att förebygga brottslighet bland unga (Brosnan 2020).

Det finns därför stort intresse för att skapa kunskap om vad som fungerar och i så fall hur (Ekholm 2013), särskilt när idrott ska användas som ett uttryckligt verktyg för att förebygga brott. Uppföljningar av idrottsbaserade sociala interventioner för att förebygga brott har visat vissa effekter ifråga om minskad brottsaktivitet, samtidigt som de pekat på svårigheter att identifiera exakt vad effekterna beror på (Spruit m.fl. 2018b). Spruit m.fl. (2018a) har visat att sådant som utbildningsinslag i interventionerna och känslan av gemenskap kan påverka olika risk- och skyddsfaktorer, vilket kan leda till förebyggande av brottslighet bland deltagare. Sådana resultat illustrerar hur effekter och prediktorer är kontextuella i relation till de som deltar och till hur idrottsaktiviteterna bedrivs. När det gäller effekter av specifika interventioner, har Jugl m.fl. (2023) gjort en metaanalys av studier och utvärderingar av brottspreventivt arbete med idrott som verktyg. Där konstateras en viss förebyggande effekt av sådana program. Det påvisades stöd för att interventionerna kunde leda till minskad aggressivitet bland unga deltagare. Därtill kunde interventionerna ha en positiv inverkan på deltagarnas självkänsla och psykiska välmående. Särskilt betonades att sådana effekter är indirekta eller medierade när det gäller hur idrott kan vara ett verktyg för brottsprevention. I analysen inkluderas emellertid olika interventioner med delvis olika arbetsformer och mål, riktade mot olika preventionsnivåer. Bland slutsatserna lyfter de särskilt fram behovet av mer detaljerade studier med genomtänkta utvärderingsmetoder som en grund för att förstå vad som leder till minskad brottslighet och hur olika konkreta arbetssätt kan implementeras och integreras i aktiviteter för unga. Slutsatserna pekar alltså på visst stöd för att idrott i en del fall kan bidra till brottsprevention genom att påverka medierade mekanismer såsom risk- och skyddsfaktorer, samtidigt som interventioner måste förstås kontextuellt, utifrån vilka aktiviteter som bedrivs och vilka som deltar. Därtill behövs mer kunskap och djupare teoretisering om hur olika aktiviteter ska fungera brottsförebyggande. Följande lärdomar är viktiga att dra (se vidare Ekholm och Dahlstedt 2024):

- Det saknas en tydligt identifierad innebörd av *idrott*. Idrott bedrivs i många olika former, av många olika aktörer. Sociala insatser som använder idrott som verktyg skiljer sig från varandra, vilket gör det svårt att isolera en specifik kärna i sådana insatser eller i idrottande i allmänhet (Coakley 2011). Det är emellertid återkommande att idrott uppfattas som roligt och lockande för barn och unga, och det kan därför vara en ”hook” (McMahon och Belur 2013), det vill säga ett sätt att locka barn och unga till att delta i aktiviteter som kan ha brottspreventiva ambitioner (Crabbe 2007; Nichols 2007).
- När idrottsaktiviteter leder till brottsförebyggande effekter, så är effekterna indirekta (Hartmann och Depro 2006), genom medierade mekanismer som inte är nödvändiga för just *idrott*. Utbildningsmässiga inslag som integreras i idrottsaktiviteter kan exempelvis leda till utveckling hos enskilda deltagare, som påverkar relationer positivt (Hartmann och Kwauk 2011). Eller så kan brottspreventiva effekter förstås som del i andra sociala effekter av deltagande i sociala sammanhang, såsom att idrott kan bidra till ungas hälsa (Jugl m.fl 2023) och känsla av sammanhang, vilket i sin tur kan minska risk för brottsaktivitet (Karaburun och Balcioglu 2021).
- En svårighet med att påvisa effekter av medierade mekanismer och kausala samband mellan idrott och minskad brottslighet består i att idrottsaktiviteter ofta är svagt teoretiskt underbyggda (Coalter 2012). Idrottsbaserade aktiviteter med sociala ambitioner grundas sällan i konkreta handlingsplaner om *hur* idrott konkret ska fungera som verktyg och om vilka utfall en insats kan förväntas leda till (Spruit m.fl. 2018), utan omfattas snarast av vaga förhoppningar om brottsförebyggande effekter (Coalter 2015). Det är därför svårt att både nå eftersträvade resultat (Coalter 2007) och följa upp insatser för att veta vad de konkret har resulterat i (Jugl m.fl 2021).

Trots dessa reservationer vill vi med utgångspunkt i resultat från tidigare forskning lyfta fram ett par möjligheter för hur idrott kan användas som verktyg för att förebygga brott, med betoning på hur idrotten kan skapa sammanhang för och möjliggöra medierade effekter.

- I forskning om idrott som verktyg för brottsprevention är *avledning* en återkommande tematik. För det första i form av fysisk avledning, det vill säga som ett sätt att avleda barn och unga, bort från platser där det antas finnas risk för brottsaktivitet, till platser för idrottsaktivitet (Hartmann 2016; Nichols 2007). För det andra handlar avledning om att rikta om ungas uppmärksamhet och intresse genom att få dem att tänka på annat än droger och brott, inte minst idrottande (Nichols 2007). Det finns forskning som lyfter fram dels spänningsmoment i idrotten som kan tänkas ersätta den spänning som kan sökas i brottsaktiviteter (Nichols 2007), dels struktur (Richardson m.fl. 2017) som kan hjälpa barn och unga till en mer ordnad tillvaro.
- En annan återkommande tematik är *kontroll*. Idrottens platser och aktiviteter beskrivs i detta sammanhang som tillfällen för olika aktörer att övervaka och kontrollera unga (Hartmann 2016; Bustad och Andrews 2017). Polis kan till exempel närvara för att övervaka och kontrollera de unga som bedöms riskera att begå brott (Hartmann 2016) medan idrottsledare i kraft av sin förankring i lokalsamhället och kontakt med föräldrar kan tänkas utöva en mer informell form av social kontroll (Richardson Jr. 2012). Unga som deltar i idrottsaktiviteter med brottspreventiva ambitioner vet därtill om att de kontrolleras i aktiviteterna (Nichols 2007). Unga som vet att de är iakttagna av polis, socialarbetare eller andra vuxna tenderar att undvika att begå brott när risken är stor att de upptäcks och känns igen (Hartmann och Depro 2006).
- Forskning har därtill lyft fram hur idrott kan leda till *fostran* eller pro-social förändring, vilket riktar ljuset mot idrottsaktiviteter som en arena för relationer och lärande (Crabbe 2007). Relationer kan bidra till att skapa sociala nätverk och en känsla av inkludering, något som kan vara särskilt viktigt för marginaliserade grupper (Richardson Jr. 2012). Relationer kan etableras mellan unga från olika sammanhang, men särskilt mellan unga och vuxna ledare (Crabbe 2007; Hartmann 2003), som kan fungera som positiva förebilder som kan vägleda till förändring (Nichols 2007). Tanken är att idrottsaktiviteter kan bidra till att unga utvecklar förbättrad självkänsla, självförtroende och självkontroll (Nichols 2007; Fraser-Thomas m.fl. 2005; Jugl m.fl.

2021), vilket i sin tur kan hjälpa unga att hantera risker och utmaningar i sin tillvaro utanför idrottsaktiviteterna (Caruso 2011).

- Ännu en tematik handlar om att idrott utvecklar *färdigheter* och *resurser*. I internationell forskning talas ofta om *life-skills*, det vill säga färdigheter som kan utvecklas genom idrott, men som kan överföras och användas i andra sammanhang (Danish m.fl. 2004; Gould och Carson 2008). Deltagande i idrott ses exempelvis som ett sätt att utveckla generella färdigheter som problemlösning och förmåga att samarbeta (Lawson 2005). Morgan och Parker (2023) menar samtidigt att forskning bör skifta fokus från *skills* till *capital* (från färdigheter till resurser). Deltagande i väl genomförda idrottsaktiviteter kan utveckla olika former av resurser eller kapital: humankapital, positivt psykologiskt kapital och socialt kapital. Det innebär att de som deltar i idrott kan förvärva resurser, tankesätt, kontaktnät och relationer som kan komma till användning i andra delar av livet, som kan bidra till minskad brottslighet.

Enskilda aktiviteter eller verksamheter som använder idrott som verktyg för brottsprevention är dock sällan specifikt inriktade mot en av dessa tematiker, utan avledning, kontroll, fostran och livsfärdigheter överlappar med varandra. Tematikerna är inte heller empiriska fenomen kopplade till de enskilda fall som undersökts i forskningen, utan snarare abstraktioner av möjligheter där idrottens platser och aktiviteter kan utgöra sammanhang för brottsförebyggande arbete.

För att återknyta till de empiriska studier vi har bedrivit genom etnografiskt fältarbete och intervjuer (Dahlstedt och Ekholm 2021; Ekholm och Dahlstedt 2023), kan vi se hur aktiviteter i form av deltagande i idrott på olika vis kan bidra till avledning, kontroll, fostran och livsfärdigheter. Det är dock inte frågan om några enkla eller kausala samband, utan om sociala relationer, intressen och ambitioner som tar form, kanaliseras och samordnas på sätt som är meningsfulla för de barn och unga som deltar, där det är just denna meningsfullhet som gör att dessa effekter kan uppstå och förväntas.

Entydiga effekter i fråga om minskad brottslighet är dock svåra att påvisa. Inte ens i de fall där statistik från Polismyndigheten påvisar minskad brottsaktivitet på de platser och tider där idrotts-

aktiviteterna vi följt har bedrivits, kan vi dra slutsatsen att det är en effekt av just idrotten och dess utformning.

Ali är 17 år gammal när han intervjuas som deltagare i en av aktiviteterna vi följt. Han berättar om sitt liv, intresset för fotboll, att han satsar på fotbollen och spelar i ett seniorlag från en annan stadsdel. På helgerna kommer han till verksamheten Midnattsfotbollen för att det är roligt att träffa kompisar och för att det blir ett extra träningstillfälle. Han säger sig uppskatta verksamheten för att han har goda relationer till ledarna. När Ali får frågan om varför verksamheten är viktig för honom och samhället, återspeglar svaret en ambivalens och samtidigt en medvetenhet om de olika perspektiv som kringgärdar idrotten. När han beskriver aktiviteternas betydelse gör han det genom att förhålla sig till hur han uppfattar att andra talar om Midnattsfotbollen: ”ja … som de säger, har den minskat brottslighet … men … det … jag vet inte”. På så vis kan Ali både erkänna det omgivande samhällets förväntningar och samtidigt distansera sig från dessa. Han vet inte om han tror på att fotbollen har minskat brottsligheten.

Oavsett mätbara effekter eller inte. Deltagande i idrott må skapa vissa effekter i termer av brottsprevention (medierade effekter som kan kopplas till avledning, kontroll, fostran och livsfärdigheter eller påverka skyddsfaktorer), men den skapar först och främst en rad andra värden, mer eller mindre omätbara, inte minst för de barn och unga som deltar. Den skapar i synnerhet glädje och meningsfullhet – och om det inte vore för dessa värden så skulle den inte heller ha någon som helst potential för att förebygga brott (eller bidra till hälsa, integration eller annan social nytta). För ingen skulle vilja välja att delta.

7.5 En väg framåt

I Sverige bedrivs idrott i hög grad av medlemsstyrda aktörer, föreningar som samordnar sig i förbund, som samordnar sig i Riksidrottsförbundet (RF). RF har en närmast monopolliknande ställning när det gäller att arrangera idrott. Idrottsrörelsen åtnjuter som en del av civilsamhället en principiell autonomi i relation till politisk styrning. Även om kraven på samhällsnytta de senaste årtiondena blivit allt tydligare, så är det ändå medlemsintresset som

definierar idrottens autonomi (CIF 2019). Att positionera idrotten som verktyg för politiskt definierat samhällsintresse riskerar att omförhandla idrottens medlemsbaserade autonomi att bestämma sina egna mål och medel. Instrumentella krav på idrottsrörelsens organisationer kan ha en rad organisatoriska effekter ifråga om en förändrad relation mellan offentliga aktörer och idrottsrörelsen, om idrottsrörelsens självförståelse som social aktör, och ifråga om nya aktörer som bedriver projekt som utförare för sociala ändamål med idrott som verktyg.

Det finns anledning att värdera idrottens eventuella brottsförebyggande effekter, men när sådana effekter utgör villkor för stöd positioneras idrottsaktiviteter som ett instrument. När politiska viljor säger sig värna den autonomi som ger idrottsrörelsen legitimitet som kraft för demokrati, integration och folkhälsa är det viktigt att krav och förväntningar hanteras på ett strategiskt sätt, inte minst när det handlar om förväntningar om att idrotten ska förebygga brott. Vi ser att det finns goda möjligheter att investera i både fysisk och social infrastruktur för att på så vis skapa tillgång för deltagande i idrott för unga på lika villkor, där idrotten är ett mål i sig, men där generella effekter i termer av demokrati, integration, folkhälsa och brottsförebyggande, liksom en känsla av inkludering, erkännande och tillit, kan förväntas i mer generella termer. Men det är i sammanhanget viktigt att undvika en förenklad och effektsökande förståelse av idrottens brottsförebyggande potential. De indirekta och medierade effekter som vi tidigare belyst, oavsett om det handlar om risk- och skyddsfaktorer, psykiskt välmående, känsla av meningsfullhet och gemenskap eller avledning, kontroll, fostran och livsfärdigheter, kan inte reduceras till att *enbart* handla om att förebygga brott, utan de handlar i grund och botten om att främja goda livsvillkor.

Avslutningsvis vill vi lyfta fram några policyrekommendationer som handlar om både konkreta riktlinjer för hur idrott kan användas för särskilda ändamål och om att tydliggöra vissa perspektiv kring betydelsen av idrott.

- (1) *Strategisk socialpedagogik*. För att skapa förutsättningar för att idrottsaktiviteter ska kunna användas som verktyg för att förebygga brott måste de styras på strategiska sätt, just för detta syfte. Det innebär att aktörer som bedriver idrott med sådant syfte behöver ha ändamålsenliga och tillräckliga resurser som kan

omsättas till (a) utbildade ledare som kan arbeta efter, (b) strategiska handlingsplaner (vilka utöver att vägleda handling kan användas för uppföljning och kvalitetsarbete), särskilt utformade med fokus (c) på sitt pedagogiska (och icke-idrottsliga) innehåll. Arbete som svarar upp mot dessa förutsättningar kan ha skiftande fokus och balans mellan exempelvis, avledning, kontroll, fostran och utveckling av livsfärdigheter (eller förvärvande av olika slags kapital).

- (2) *Kalibrerade förväntningar*. Samtidigt som det är rimligt att förvänta sig effekter av barns och ungas deltagande i idrott, givet de villkor som beskrivs, vill vi också varna för både en förenklad förståelse av brottsförebyggande effekter och alltför höga förväntningar. Effekterna av breda insatser behöver värderas för den nytta som skapas bredare än enbart avgränsat till minskad brottslighet. Oavsett hur de mäts kan de positiva effekterna inte avgränsas från andra sociala dimensioner av hälsa, välbefinnande, integration och deltagande i samhället, det vill säga sådant som tillsammans med exempelvis brottsprevention utgör hörnstenar i ett demokratiskt samhälle. Den sociala problematik som ligger till grund för framväxten av brottslighet är komplex, vilket i sin tur innebär att det är viktigt att inte ha orimliga förväntningar på enskilda insatser i det brottsförebyggande arbetet. Om förväntningarna på idrottens potential är alltför högt ställda eller alltför strängt avgränsade riskerar betydelsefulla insatser att framstå som misslyckade eller alltför kostsamma (Dahlstedt och Ekholm 2021). En alltför stark tilltro till idrottens kraft kan till och med bidra till att dölja eller osynliggöra strukturella orsaker till brottslighet – orsaker som idrotten knappast kan påverka (Coakley 2011, Chamberlain 2013, Hartmann 2016).
- (3) *Sociala investeringar*. Merparten av den idrott som bedrivs för barn och unga idag anordnas inte med det specifika syftet att förebygga brott, men sådana ambitioner inbäddas i en uppsättning förhoppningar om bredare sociala värden och social nytta som en effekt av brett deltagande. Dagens idrottsmodell har stora utmaningar med att möjliggöra lika tillgång till föreningsidrott på lika villkor, på olika platser, för olika befolkningsgrupper (Ekholm 2024b). För att realisera generella ambitioner behöver satsningar på barn och ungas deltagande i idrott förstås som

investeringar i befolkningens hälsa och välfärd, istället för att bokföras som driftsmässiga kostnader finansierade genom tidsbegränsade projekt, utan genom långsiktiga investeringar i både fysisk och social infrastruktur, det vill säga både i anläggningar, samhällsplanering och stöd till förbund, föreningar etc. (se Ekholm 2024a). I detta avseende är det också rimligt att skifta fokus på idrott som ett explicit medel för allehanda sociala ändamål, till ett fokus på barn och ungas jämlika tillgång till idrott som ett mål i sig, som en rättighet, med mer implicita förväntningar om långsiktiga värden för samhället (jfr Dahlstedt och Ekholm 2021; Norberg 2011).

Referenser

Arnoldsson, J. & Linderyd, A. (2023). En idrottsrörelse för alla? Geografiska analyser prövar den svenska idrottsrörelsens självbild och ger nya frågor om idrottens bidrag till folkhälsa. *Socialmedicinsk tidskrift* 4, 601-611.

Book, K. & Lagergren, L. (2019). Projektifiering – fokus idrott och integration. I: Bäckström, Å., Book, K., Carlsson, B. & Fahlström, P.G. (red.). *Sport management*, del 2. Styrning och samhällsengagemang inom svensk idrott (244-265). Sisu idrottsböcker.

Brosnan, S. (2019). The impact of sports participation on crime in England between 2012 and 2015. *Sport in Society* 23(6), 1080–1090.

Bustad, J.J. & Andrews, D.L. (2017). Policing the void: Recreation, social inclusion and the Baltimore Police Athletic League. *Social Inclusion* 5(2), 241–249.

Bäckman,O., Estrada, F., Nilsson, A. & Sivertsson, F. (2020). Den ojämlika brottsligheten: *Lagföringsutvecklingen i demografiska och socioekonomiska grupper 1973-2017*. Stockholms universitet.

Caruso, R. (2011). Crime and sport participation: Evidence from Italian regions over the period 1997–2003. *Journal of Socio-Economics* 40(5), 455–463.

Centrum för idrottsforskning, CIF (2019). *Statens stöd till idrotten – uppföljning 2018*. Centrum för idrottsforskning.

Chamberlain, J. M. (2013). Sports-based intervention and the problem of youth offending: A diverse enough tool for a diverse society? *Sport in Society 16*(10), 1279–1292.

Coakley, J. (2011). Youth sports: What counts as 'positive development?' *Journal of Sport and Social Issues 35*(3), 306–324.

Coalter, F. (2007). Sport clubs, social capital and social regeneration: "Ill-defined interventions with hard to follow outcomes?" *Sport in Society 10*(4), 537–559.

Coalter, F. (2012). 'There is loads of relationships here': Developing a programme theory for sport-for-change programmes. *International Review for the Sociology of Sport 48*(5), 594–612.

Coalter, F. (2015). Sport-for-change: Some thoughts from a sceptic. *Social Inclusion 3*(3), 19–23.

Crabbe, T. (2007). Reaching the "hard to reach": Engagement, relationship building and social control in sport based social inclusion work. *International Journal of Sport Management and Marketing 2*(1–2), 27–40.

Dahlstedt, M. & Ekholm, D. (red.) (2021). *Idrottens kraft? Ungas livsvillkor och ojämlikhetens problem i en segregerad stad*. Studentlitteratur.

Dahlstedt, M. & Ekholm, D. (2022). Fattigdom: en demokratisk utmaning i lokalsamhället. I: Hermelin, B. (red.). *Kommunerna och hållbar utveckling: demokrati, välfärd och lokal utveckling*. Linköpings universitet.

Ekholm, D. (2013). Sport and crime prevention: Individuality and transferability in research. *Journal of Sport for Development 1(2)*, 1–12.

Ekholm, D. (2016). *Sport as a means of responding to social problems: Rationales of governing, welfare and social change* [Doktorsavhandling]. Linköpings universitet.

Ekholm, D. (2019). *Idrott som lokal socialpolitik: kommun och civilsamhälle i samverkan*. CKS-rapport, 2019:2. Linköpings universitet.

Ekholm, D. (2024a). För en idrottslig social infrastruktur i ett ojämlikt samhälle. *Tidskriften för samhällsplanering*, PLAN (3-4), 41-45.

Ekholm, D (2024b). *Ordning, ojämlikhet och barns tillgång till fotboll: en etnografisk uppföljning av aktiviteter, rörelser och relationer i FairPlayFotboll*. Linköpings universitet.

Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2023). *Sport as social policy. Midnight football and the governing of society*. Routledge.

Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2024). Fotboll som brotts-prevention: om avledning, fostran och kontroll. I: Andersson, R., Pedersen, A. & Wahlgren, P. (red.). *Brottsprevention - teori, praktik och idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur.

Engdahl, O. & Lindgren, S-Å. (2021). *Varför begår människor brott? Samhälls- och beteendevetenskapliga svar på kriminologins grundfråga*. Studentlitteratur.

Fahlén, J. & Stenling, C. (2016). Sport policy in Sweden. *International Journal of Sport Policy and Politics 8*, 1-17.

Förenta nationerna (2019). FN:s resolution 74/170. Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2019. tillgänglig: https://docs.un.org/en/A/RES/74/170.

Fraser-Thomas, J.L., Côté, J. & Deakin, J. (2005). Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. *Physical Education and Sport Pedagogy 10*(1), 19–40.

Gould, D. & Carson, S. (2008). Life skills development through sport: current status and future directions. *International Review of Sport and Exercise Psychology 1*(1), 58–78.

Hartmann, D. (2003). Theorizing sport as social intervention: A view from the grassroots. *Quest 55*(2), 118–140.

Hartmann, D. (2016). *Midnight basketball: race sports, and neoliberal social policy*. The University of Chicago Press.

Hartmann, D. & Depro, B. (2006). Rethinking sports-based community crime prevention: A preliminary analysis of the relationship between Midnight basketball and urban crime rates. *Journal of Sport and Social Issues 30*(2), 180–196.

Hartmann, D. & Kwauk, C. (2011). Sport and development: An overview, critique, and reconstruction. *Journal of Sport and Social Issues*, 35(3), 284–305.

Jugl, I., Bender, D. & Lösel, F. (2021). Do sports programs prevent crime and reduce reoffending? A systematic review and meta-

analysis on the effectiveness of sports programs. *Journal of Quantitative Criminology 39*, 333-384.

Karaburun, M. & Balcioglu, I. (2021). Sports as a crime prevention instrument: A mini review. *Yeni Symposium 58*(4), 35-39.

Lawson, H.A. (2005). Empowering people, facilitating community development and contributing to sustainable development: The social work of sport, exercise and physical education programs. *Sport, Education and Society 10*(1), 135–160.

Linderyd, A. & Léon Rosales, R. (2022). *Idrottsrörelsen som demokratiskola: Interna och externa förväntningar i arbetet med inkludering och segregation*. Riksidrottsförbundet.

Lindström, J. & Mickelsson Blomqvist, T. (2022). *En match utöver det vanliga: Om ett kunskapsbaserat arbetssätt i idrottssvaga områden*. Riksidrottsförbundet.

Masoni, I. (2020). In the homeland of sport for all. I: Porro, N.R., Martelli, S. & Testa, A. (red). *Sport, Welfare and Social Policy in the European Union*. Routledge.

McDonough Smith, K. & Knight, E.K. (2025). 'Have your Game Plan': Sport Program Implementation in Juvenile Justice. *Journal of Sport for Development*.

McMahon, S. & Belur, J. (2013). *Sports-based programmes and reducing youth violence and crime*. Economic and Social Research Council, Swindon.

Morgan, H. & Parker, A. (2023). The acquisition of capital through sport and physical activity programmes: Qualifications, connections, and self-reliance. I: Morgan, H. & Parker, A. (red). *Sport, physical activity and criminal justice. Politics, policy and practice*. Routledge.

Nichols, G. (2007). *Sport and crime reduction: The role of sports in tackling youth crime*. Routledge.

Norberg J.R. (2011). A contract reconsidered? Changes in the Swedish state's relation to the sports movement. *International Journal of Sport Policy and Politics 3*(3), 311–325.

Norman, M. & Andrews, G.J. (2019). The folding of sport space into carceral space: On the making of prisoners' experiences and lives. *Canadian Geographer 63*(3), 453–465.

Richardson, C., Cameron, P.A. & Berlouis, K.M. (2017). The role of sport in deradicalisation and crime diversion. *Journal of Deradicalization 13*, 29-48.

Richardson Jr., J.B. (2012). Beyond the playing field: Coaches as social capital for innercity adolescent African-American males. *Journal of African American Studies 16*(2), 171–194.

Roe, D. (2021). *Sport in youth detention: a "pedagogical" practice?* [Doktorsavhandling] Gymnastik och idrottshögskolan, GIH, Stockholm.

Sarnecki, J. (2003). *Introduktion till kriminologi*. Studentlitteratur.

Sernhede, O., Thörn, C. & Thörn, H. (2016). The Stockholm uprising in context. I: Mayer, M., Thörn, C. & Thörn, H. (red.). *Urban uprisings*. Palgrave Macmillan.

Stenling, C. (2015). *The drive for change: putting the means and ends of sport at stake in the organizing of Swedish voluntary sport* [Doktorsavhandling]. Umeå universitet.

Spruit, A., van der Put, C., van Vugt, E. & Stams, G.J. (2018a). Predictors of intervention success in a sports-based program for adolescents at risk of juvenile delinquency. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology 62*(6), 1535–1555.

Spruit, A., Hoffenaar, P., van der Put, C., van Vugt, E. & Stams, G. J. (2018b). The effect of a sport-based intervention to prevent juvenile delinquency in at-risk adolescents. *Children and Youth Services Review 94*, 689-698.

Turnnidge, J., Côté, J. & Hancock, D.J. (2014). Positive youth development from sport to life: Explicit or implicit transfer? *Quest 66*(2), 203–217.

8 Psykisk ohälsa och utveckling av kriminalitet hos unga: samband och brottsförebyggande psykosociala insatser

Pia Enebrink

8.1 Bakgrund och inledning

Majoriteten unga med psykisk ohälsa löper inte en ökad risk att begå brott. Däremot kan vissa former av allvarlig psykisk ohälsa leda till en ökad risk för kriminalitet. I begreppet psykisk ohälsa ingår såväl mindre allvarliga psykiska besvär, som mer allvarlig psykisk ohälsa i form av psykiatriska tillstånd där diagnoskriterier är uppfyllda för psykiska sjukdomar och syndrom, eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (Socialstyrelsen, 2024a). Det är framför allt vissa psykiatriska tillstånd som jämfört med när de inte finns ökar risken för att utveckla kriminalitet, men sambandet är komplext. Den psykiska ohälsan *orsakar* inte i sig brottsligt beteende utan riskökningen sker oftast i samspel med andra riskfaktorer. Psykisk ohälsa kan exempelvis leda till att man inte orkar med skolan eller till att man befinner sig i risksituationer där brott förekommer.

Detta kapitel summerar forskningslitteraturen om kopplingen mellan allvarlig psykisk ohälsa, dvs. vissa psykiatriska tillstånd, som ökar risken för att utveckla kriminalitet hos barn och unga, och huvudsakliga psykosociala insatser som kan minska denna psykiska ohälsa och risken för brottsligt beteende.

8.2 Psykisk ohälsa hos unga och utveckling av kriminalitet: ett utvecklingspsykologiskt och socialekologiskt perspektiv

Det är vanligt under den tidiga uppväxten att barn är trotsiga eller ibland beter sig aggressivt, och att tonåringar någon gång prövar att

bryta mot samhällets regler och bestämmelser. Normbrytande beteenden kallas beteenden som avviker från sociala eller kulturella normer och regler. Dessa kan, men behöver inte vara brottsliga. Exempel är regelbrott i skolan, skolka, ljuga, slåss, ha bristande respekt för auktoriteter, använda narkotika, eller att stjäla. Antisociala beteenden är allvarligare former av normbrytande beteenden och tyder på mer genomgripande brist på förståelse och respekt för samhällets regler och andras behov. När det är *avgränsade*, *mindre allvarliga* normbrytande beteenden, och som inte påverkar barnets generella utveckling eller möjligheten att vara en del av ett socialt eller skolmässigt sammanhang, är dessa mindre ofta relaterade till utveckling av allvarligare problematik. Men risken ökar om beteendena börjar *i tidig ålder*, *är frekventa och allvarliga* samt om även andra riskfaktorer finns, såsom *individuella* (t.ex. nedsatt kognitiv förmåga, bristande empati, svaga skolprestationer), *familjemässiga* (t.ex. familjekonflikter, våld i hemmet, övergrepp/försummelse, oengagerat/hårt/inkonsekvent föräldraskap) eller *sociala riskfaktorer* (t.ex. antisociala vänner, brist på positiva fritidsaktiviteter) (Andershed och Andershed, 2019). Risken ökar i förhållande till antalet riskfaktorer, och kan minska av skyddande faktorer. När normbrytande beteenden utgör ett genomgripande mönster, med betydande funktionsnedsättning och lidande och diagnoskriterier för psykiatriska tillstånd som exempelvis trotssyndrom eller uppförandestörning uppfylls, signalerar detta en allvarlig problematik.

Fiktivt exempel: *Ett barn uppfyller redan i 6-årsåldern kriterier för trotssyndrom och har svårigheter med frustration, irritation och impulsivitet. Barnet upplever andra som fientliga, och har utifrån detta lätt för att hamna i konflikter med vänner, föräldrar och lärare i skolan. Föräldrarna jobbar mycket, är stressade och har svårt att räcka till. I 10-årsåldern konstateras svårigheter med koncentration och uppmärksamhet. Det blir successivt allt svårare med skolämnena och barnet utvecklar en negativ attityd till skolan, föräldrar och lärare förmår inte hjälpa, och andra barn väljer att inte umgås för att det så ofta blir bråk. Detta leder till både sociala och akademiska påfrestningar, skolk, och upplevelse av utanförskap och ensamhet. Efter ett tag blir barnet nedstämt och slutar träna fotboll. Barnet bor i ett socialt utsatt område med personer som lockar till gränsöverskridande och normbrytande beteenden, vilket ger en känsla av tillhörighet. Tidigt under tonåren prövas alkohol, vilket leder till risksituationer som är svåra att hantera.*

I denna negativa spiral med psykisk ohälsa och andra riskfaktorer har barnet svårt att utveckla de sociala, kognitiva, emotionella och beteendemässiga förmågor som behövs för att hantera utmanande negativa situationer, och de risker de medför. Temperament med negativ emotionalitet, som i exemplet ovan, kan driva på utveckling av beteendeproblem. I exemplet skulle skyddande faktorer som god begåvning eller varma relationer till föräldrar kunna ge bättre skolsituation och vardag och minska risken för fortsatt problematik. Psykisk ohälsa behöver uppmärksammas tidigt, i egenskap av en dynamisk riskfaktor möjlig att påverka, tillsammans med andra riskfaktorer, för att sätta in insatser som förebygger allvarligare psykisk ohälsa och senare kriminalitet.

8.3 Psykiatriska tillstånd hos unga med relevans för antisocialt beteende och kriminalitet

Vissa psykiatriska tillstånd hos unga är riskfaktorer för våldsam eller icke-våldsam kriminalitet. Studier visar generellt två till sex gånger ökad risk jämfört med utan diagnos (Coker m.fl., 2014; Copeland m.fl., 2007). De allra flesta med ett psykiatriskt tillstånd begår dock inte brott. Vid psykiatrisk problematik finns ofta även andra riskfaktorer som bidrar till risken, t.ex. tidigare antisocialt beteende, föräldrars kriminalitet eller psykiska ohälsa, och sambanden minskar när man tar hänsyn till sådana. Det finns färre populationsbaserade studier för unga än vuxna. Exakta risker för unga skiljer sig åt mellan studier, kön, vilka utfall som studerats (t.ex. självrapporterad eller lagförd, icke-vålds- eller våldsam kriminalitet), om klinisk diagnos eller självskattning använts för att beskriva psykisk ohälsa, om andra riskfaktorer kontrollerats för, om man undersökt samsjuklighet mellan tillstånd, studien är longitudinell eller tvärsnitt, prospektiv eller retrospektiv, om utveckling av kriminalitet prediceras (under tonår, eller tidiga vuxna år) eller om man undersöker relevansen av psykiatriska tillstånd för återfall hos unga med tidigare kriminalitet. Det är minst sagt komplext att få en helhetsbild. Nedan följer en kort beskrivning av huvudsakliga, vanliga psykiatriska tillstånd med debut under barn- och ungdomsår med ökad risk för antisocialt beteende och risk för *utveckling* av kriminalitet. Eftersom debut i psykos ofta är som ung vuxen, och bipolärt syndrom sällan debuterar

fullt ut i barndomen, tas dessa inte upp här trots att det finns viss förhöjd risk för våldsamt beteende och kriminalitet för vuxna, då ofta tillsammans med annan samsjuklighet som substansbruk.

Beteendesyndrom

Beteendesyndrom kan användas som ett samlingsbegrepp för de psykiatriska tillstånden trotssyndrom och uppförandestörning som inkluderar såväl emotionella som beteendemässiga symptom.

Trotssyndrom (Oppositional Defiant Disorder, ODD; American Psychiatric Association, APA, 2022) karaktäriseras av ett mönster av trotsigt, argumentativt beteende, irritation, humörsutbrott och hämndlystnad. Det diagnosticeras vanligtvis före åttaårsåldern (Hawes m.fl., 2023). Prevalensen är ca 3-5 procent och det är fler pojkar än flickor som drabbas. Till uppkomsten bidrar ett samspel mellan genetiska och miljömässiga faktorer (Hawes m.fl., 2023). Diagnosen uppfattas ofta som harmlös men utgör en riskfaktor för framtida problem och svårigheter, inklusive brottsligt beteende (Coker m.fl., 2014), ibland genom samband med den allvarligare diagnosen uppförandestörning. Forskning visar på fortsatta beteendeproblem för upp till hälften som diagnosticerats med ODD (Loeber m.fl., 2009), men även på ångest och depression, akademiska och relationella svårigheter (Hawes m.fl., 2023).

Uppförandestörning (Conduct Disorder, CD; APA, 2022) är ett psykiatriskt tillstånd som yttrar sig som ett varaktigt mönster av aggressivt eller antisocialt beteende med kränkning av andras rättigheter och allvarliga norm- och regelbrott och kan delas in i en tidig, barndomsdebuterande subtyp, respektive en ungdomsdebuterande subtyp. Vid barndomsdebut finns ofta en mer varaktig och allvarlig problematik, samtidigt som den ungdomsdebuterande subtypen kan ha bättre prognos med en mer avgränsad problematik mer relaterad till tonårstidens generella utmaningar (Moffitt m.fl., 2018). Prevalensen i åldrarna 5-19 år är ca 2-3 procent och två till tre gånger fler pojkar än flickor får diagnosen (Fairchild m.fl., 2019). Även vid CD bidrar ett multifaktoriellt samspel mellan genetiska och miljömässiga faktorer till uppkomsten. CD ökar risken för flera tillstånd, t.ex. depression, ångest, substansbrukssyndrom och antisocialt personlighetssyndrom (Fairchild m.fl., 2019) och ger ca två till fyra

gånger ökad risk för utveckling av kriminalitet. För vissa barn innefattar CD-diagnosen kriminella handlingar, vilket i sig ökar risken för nya brott, då tidigare brott är riskfaktor för fortsatt brottslighet. Bland norska barn och ungdomar som varit inlagda inom barn- och ungdomspsykiatrin var CD-diagnos relaterat till dubbelt så stor risk för att ha begått ett brott vid uppföljning ca 30 år senare (mellan 19-41 år) (Mordre m.fl., 2011), och tonåringar med CD har visats ha högre risk för återfall än ungdomsbrottslingar utan CD (Vermeieren m.fl., 2002).

Både ODD och CD förekommer med en subtyp som kännetecknas av *begränsade prosociala känslor* (ODD; ICD-10; CD; DSM-5-TR; på engelska: callous unemotional traits). Barn och unga med dessa drag uppvisar emotionell kyla, bristande affektiv empati, ytliga känslouttryck samt likgiltighet inför egna prestationer i skola eller andra sammanhang. Ofta visar de liten eller ingen oro för de negativa konsekvenserna av sina handlingar. Prevalensen kan estimeras till ca 30 procent av de med ODD/CD (jfr Herpes m.fl., 2012). Barn med ODD/CD och begränsade prosociala känslor löper en förhöjd risk att utveckla allvarligare antisociala beteenden jämfört med barn med enbart ODD/CD, vilket även svenska studier visat (Colins m.fl., 2021; Enebrink m.fl., 2005). Beteendesyndrom är heterogena tillstånd, där 4 av 8 (ODD) respektive 3 av 15 (CD) kriterier krävs för diagnos. Tillstånden yttrar sig därför olika. ODD kunde tidigare endast diagnosticeras när diagnoskriterier för CD inte var uppfyllda. I DSM 5-TR (APA, 2022) kan numera båda förekomma samtidigt, vilket gör att framtida studier kommer ge tydligare bild av den unika risk ODD medför i vuxna år för kriminalitet.[41]

Neuropsykiatrisk funktionsnedsättning

Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) (DSM 5-TR, APA, 2022) är en kronisk neuropsykiatrisk funktionsnedsättning som kännetecknas av endera huvudsakligen uppmärksamhetsproblematik; impulsivitet/hyperaktivitet; eller förekommer i en kombinerad form. ADHD har visats ha en hög grad av ärftlighet, ca 80 procent. Prevalensen är ca 3-7 procent (Sacco m.fl., 2024;

[41] DSM 5-TR står för *the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Text Revision* (red. anm.).

Socialstyrelsen, 2023), och samsjuklighet med ODD och CD är hög, ca 50 procent, vid kombinerad ADHD (Connor m.fl., 2010). ADHD fördubblar risken för kriminalitet (Mohr-Jensen m.fl., 2019), framför allt vid kombinerad ADHD och samtidig ODD/CD eller substansbruk (Mohr-Jensen m.fl., 2019; Mordre m.fl., 2011), och kvarstår vid kontroll för familjefaktorer (Ångström m.fl., 2023). Viktigt att poängtera är att ADHD utan hyperaktivitet/impulsiva kärnsymptom eller utan ODD/CD/substansbruk inte behöver öka risken för antisociala beteenden (Mordre m.fl., 2011), men eftersom ADHD debuterar tidigt och symptom ofta kvarstår under uppväxten är denna diagnos viktig att se till i ett brottsförebyggande arbete.

Autismspektrumstörning (ASD) är en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning som kännetecknas av svårigheter med social interaktion och kommunikation, samt stereotypa repetitiva beteenden eller intressen (DSM 5-TR, APA, 2022) och som i sig inte setts vara kopplad till ökad risk för kriminalitet när hänsyn tas till komorbid ADHD/CD (Heeramun m.fl., 2017).

Substansbruk/ Internaliserande problematik

Skadligt substansbruk är en väletablerad riskfaktor för utveckling och vidmakthållande av våldsamt och kriminellt beteende (White m.fl., 2016). Skadligt substansbruk under ungdomsåren kan även leda till försämrad skolgång, minskad social aktivitet, andra psykiska besvär, och olika former av utsatthet. Sambandet till kriminalitet har huvudsakligen studerats hos vuxna. En populationsbaserad studie visade på ökad risk för unga men starkare samband för vuxna (Bennett m.fl., 2008). Substanser som alkohol och narkotika kan öka risken för våld och brottsligt beteende, samt addera på redan ökad risk vid beteendesyndrom. Alkohol är den mest frekvent använda substansen bland ungdomar, men studier visar en ökning i användningen av narkotika. Framför allt narkotika kan leda till försämrat beslutsfattande och impulskontroll och ökad risk för kriminalitet, såsom stöld för finansiering av användandet. Vissa droger ökar risken för aggressiva beteenden.

Internaliserande problematik: Att drabbas av **depression eller ångest** under uppväxten är vanligt. Globalt uppskattas mellan 3–

5 procent ha depression eller ångest (WHO, 2021). Tillståndens roll i förhållande till kriminalitet är oklar i litteraturen - de föreslås både kunna bidra till brottslighet genom symptom som irritabilitet och aggressivitet, och skydda mot kriminalitet. Koppling till senare kriminalitet är förhöjd (Coker m.fl., 2014; Yu m.fl., 2017) men för depression framför allt vid samsjuklighet med andra tillstånd som beteendesyndrom (Commissio m.fl., 2024). **Posttraumatiskt stressyndrom** förekommer oftare hos kriminella ungdomar, men få populationsbaserade longitudinella studier har undersökt sambandet mellan diagnos före brott (för traumadiagnos, se Peltonen m.fl., 2020). En svensk registerstudie visade på förhöjd men liten absolut risk vid analys av de under 18 år som fått diagnosen, dvs. få begår brott, och även andra faktorer som substansbruk förefaller bidra (Paulino m.fl., 2023).

Komorbiditet

Allra störst förefaller risken vara vid samsjuklighet mellan olika psykiatriska tillstånd, och framför allt vid beteendesyndrom, ADHD, och substansbruk (Coker m.fl., 2014; Copeland m.fl., 2007; Mohr-Jensen m.fl., 2019).

8.4 Ökad förekomst av psykisk ohälsa men inte av beteendesyndromen

Nedslående är att psykisk ohälsa bland barn och ungdomar i Sverige och Norden har ökat under 2000-talet (Forte, 2021). Ökningen märks även i andelen barn och unga som får vård. 2015 uppskattades var tionde barn i Sverige uppfylla kriterier för en psykisk sjukdom vid ett visst tillfälle (Bremberg och Dahlman, 2015), globalt uppskattas detta vara 14 procent i åldrarna 10-19 år (WHO, 2021). Depression, ångestsyndrom och ADHD hör till de vanligaste psykiatriska tillstånden (Bremberg och Dahlman, 2015; Socialstyrelsen, 2023), och är de psykiatriska tillstånd som huvudsakligen bidrar till den kraftiga ökningen (Socialstyrelsen 2023, 2024b).

Enligt vårdens inrapporterade data hade ungefär 4 procent av alla barn i åldrarna 10-17 år vårdats för depression/ångest år 2018 (Socialstyrelsen, 2020) och ungefär 6 procent flickor och 10,5 pro-

cent pojkar uppskattades ha ADHD år 2022 (Socialstyrelsen, 2023). Det är dock svårt att veta exakta prevalenssiffror för psykiatriska tillstånd i Sverige då det finns mycket få vetenskapliga kartläggningar på 2000-talet bland barn och ungdomar i normalpopulationen. Socialstyrelsens rapporter utgår från data om psykiatriska diagnoser som ställts av läkare inom hälso- och sjukvården (dock inte primärvården) och som rapporterats till det nationella patientregistret, eller från uppgifter om uttag av ADHD-läkemedel från läkemedelsregistret. Eftersom alla barn inte kommer till specialistsjukvården eller får en korrekt diagnos är det en påtaglig risk att alla psykiatriska tillstånd inte fångas upp i dessa rapporter. Utifrån detta har det föreslagits att de ökningar som finns kan vara relaterade till dolda vårdbehov som till viss del funnits redan tidigare, successivt mindre stigma och ökad kunskap om psykisk ohälsa i befolkningen som kan göra att familjer och barn och unga i allt högre utsträckning söker hjälp (Forte, 2021). Andra faktorer som förs fram för att förklara vad en reell ökning skulle kunna bero på är ett sämre fungerande skolsystem, ökad stress för de unga, och sämre förutsättningar på arbetsmarknaden som vuxen (Löfstedt m.fl., 2020).

Det finns ingen motsvarande rapport som beskriver förekomst av beteendesyndromen. Enligt internationella studier drabbas mellan 2–5 procent barn och unga (Fairchild m.fl., 2019; Hawes m.fl., 2023). Används Socialstyrelsens statistikverktyg[42] visas att bara 0,5 procent barn/unga i Sverige har diagnosticerats med ett beteendesyndrom, och detta har legat stabilt sedan 2011. Intressant nog liknar detta Norge och Danmark med en förekomst mellan 0,1–0,3 procent (Bachman m.fl., 2024), jämfört med 3,1 procent i Tyskland. Möjligen uppfattas beteendesyndrom inte som en så allvarlig problematik i Skandinavien att en diagnos ställs. Detta kan stämma med att Sverige och Norge har lägre medelvärden och normvärden än t.ex. USA på skalor som mäter beteendesyndrom (dvs. det krävs mer för att beteendet ska anses problematiskt) (Axberg m.fl., 2008). En annan bidragande förklaring kan vara att familjer med barn med denna problematik inte kommer till Barn- och ungdomspsykiatrin (BUP). Familjer med barn med uppförandestörning i Sverige kommer framför allt till socialtjänsten och ingår då inte i Socialstyrelsens sammanställningar av diagnoser i vården. Trotssyndrom har inte heller alltid uppfattats som ett psykiatriskt

[42] https://sdb.socialstyrelsen.se/if_par/val.aspx.

tillstånd utan som något som många barn går igenom under uppväxten.

Trots den höga och ökande förekomsten av psykisk ohälsa hos barn och unga är det alltså möjligt att det även finns ett mörkertal som inte diagnosticeras. Att diagnoser av beteendesyndrom ställs mer sällan än vad som förefaller rimligt är olyckligt ur ett brottspreventivt perspektiv med tanke på den ökade risken för framtida antisociala beteenden (Galán m.fl., 2020; Hawes m.fl., 2023). Sett till att möjliga orsaker till ökning av generell psykisk ohälsa är sämre skolsystem och osäker arbetsmarknad, vilket minskar stöttande strukturer och ungas tilltro till framtiden, samt de nya utmaningarna med rekrytering till gängkriminalitet, status och snabba pengar, finns skäl att tro att barn/unga med ODD/CD idag är än mer i riskzonen för kriminellt beteende.

8.5 Psykosociala och brottsförebyggande insatser för unga – vad har utvärderats och vilka är effekterna?

Insatser som minskar riskfaktorer för brott innan barn och ungdomar kommer i kontakt med rättsväsendet har störst potential att hjälpa barn från att utveckla kriminalitet. Det är svårare att bryta en etablerad kriminell livsstil. Insatser i skola samt till föräldrar har visats ha viktiga förebyggande effekter. Få tidiga preventiva insatser har dock utvärderats långsiktigt i förhållande till brott eller har långtidsuppföljningar som mäter detta. Däremot har de setts kunna minska riskfaktorer som beteendeproblem, föräldraförmågor och föräldrars psykiska hälsa. Även barns internaliserande problematik kan minska.

Eftersom de påverkar riskfaktorer för brott ses dessa insatser som brottsförebyggande. Preventiva insatser finns utvärderade på flera nivåer (universellt till alla, selektivt till riskgrupp, indikerat till högriskgrupp), i olika sammanhang (förskola, skola, föräldrar - i grupp eller via internet, till barn), och som psykosociala behandlingar för föräldrar respektive barn med syfte att minska beteendeproblem hos barn/unga med ODD/CD/ADHD. Insatser för att minska återfall i brott för unga som begått lagöverträdelser finns för tonåringar. Effektiva behandlingar för barn upp till tolv år med

beteendeproblem inriktas oftast på föräldrastrategier och/eller barnens färdigheter, samtidigt som effektiva tonårsinsatser även fokuserar på vänrelationer och skolengagemang (McCart m.fl., 2006; 2023). Se tabell 7.1 för en översikt av behandlingsinsatser. För unga med ODD/CD eller etablerat brottsligt beteende kan behandlares kunskap om befintliga riskfaktorer förbättra behandlingen av normbrytande, antisociala, brottsliga beteenden. Principerna om risk, behov och mottaglighet (RBM) bör vara vägledande (Bonta och Andrews, 2023). Huvudsakliga principer är att insatserna ska matcha den unges risknivå så att unga med högre risk får en intensivare insats (riskprincipen), att identifiera och minska riskfaktorer som driver det normbrytande beteendet och stärka skyddande faktorer (behovsprincipen), samt utgå från evidensbaserade insatser, gärna multimodala, som anpassas efter barnets/den unges kognitiva, språkliga, och emotionella förutsättningar och riktas mot flera av riskfaktorerna.

En brittisk studie som följde upp effekten av ångest/depressionsbehandling hos vuxna visade bättre effekt om behandlingen erbjöds snabbt (Clark m.fl., 2018). Optimal tid mellan första bedömning och start av behandling var inte längre än fyra till sex veckor. Snabb tillgänglighet till vård kan alltså vara avgörande för motivationen eller för att problemen inte ska förvärras. Sedan 2011 innebär vårdgarantin i Sverige att barn/ungdomar inte ska vänta mer än 30 dagar på initial bedömning och 30 dagar på fördjupad utredning eller behandling. Statistik visar att detta inte erbjuds alla inom Barn- och ungdomspsykiatrin (SKR, 2025). Studier har även visat att det i socioekonomiskt utsatta områden är lägre vårdkonsumtion än förväntat i förhållande till rapporterad psykisk ohälsa, dvs. barn och unga vuxna som bor i områden med sämre socioekonomiska förutsättningar får i lägre utsträckning vård och behandling för sin psykiska ohälsa (Socialstyrelsen, 2024b). Tillgången till evidensbaserade insatser vid ODD/CD varierar kraftigt över landet, vilket strider mot principen om likvärdig vård, och evidensbaserad behandling till barn/unga med dessa diagnoser förekommer sällan. Den 1 juli 2025 trädde en ny förebyggande socialtjänstlag i kraft med tydliggörande av socialnämndens ansvar för förebyggande av brottslighet och återfallsförebyggande insatser. Socialstyrelsen (2021) har även nyligen rekommenderat vilka evidensbaserade insatser socialtjänsten bör erbjuda familjer med barn med hög risk

för normbrytande beteende, och riktlinjer finns för BUP (SFBUP, 2019), vilket förhoppningsvis ökar tillgången på brottsförebyggande evidensbaserade föräldra- och barninsatser.

8.6 Insatser via föräldrar: Föräldrastödsprogram

Det finns såväl universella, selektiva, indikerade preventiva och behandlande föräldrastödsprogram för familjer med barn med beteendeproblem. Framför allt är dessa effektiva för familjer med barn under tolv år. En merpart av de med effekt på beteendeproblem baseras på social inlärningsteori (kognitiv beteendeterapi, KBT), vissa i kombination med anknytningsteori eller emotionsteori. En föräldrafaktor som ses som central för vidmakthållandet av beteendeproblem är ”tvingande föräldra-barnsamspel” (Patterson m.fl., 1992). Detta kännetecknas av att när föräldern exempelvis ger en uppmaning eller sätter en gräns och barnet beter sig trotsigt eller argt, kan föräldern försöka hantera det genom att t.ex. höja rösten eller bli arg. Om barnet fortsätter vägra och kanske visar mer ilska, kan föräldern själv bli mer upprörd och situationen trappas upp, eller föräldern backa för att det ska bli lugnt. Det blir onda cirklar och är svårt att få samspelet att fungera smidigt. KBT-föräldrastöd syftar till att minska risken för eller bryta negativa interaktionsmönster och skapa positiva samspel i familjen. I förlängningen eftersträvas att skapa en positiv, varm relation som gör att barnet/ungdomen vill umgås och känner förtroende att berätta om utmanande situationer eller när något dumt gjorts så föräldern kan hjälpa, i motsats till att hålla dessa hemliga. Föräldrafärdigheter som ingår är gemensam speciell lekstund, positiv uppmärksamhet, effektiv kommunikation, problemlösning och gränssättning. Dessa lärs ut genom psykoedukation, modellering och övas på i rollspel samt i hemuppgifter.

Universella program kan inte förväntas ha stor effekt direkt efter avslut, utan bör huvudsakligen ses som en möjlighet att stärka skydds- och minska riskfaktorer i familjen och förhoppningsvis på längre sikt minska risk för beteendeproblem och brottsligt beteende. Som ett exempel utvecklade vi ett svenskt universellt föräldrastödsprogram som i en randomiserad kontrollerad studie (RCT) visades ha positiva effekter på skyddande faktorer som föräldrars tilltro till sin föräldraförmåga och på barns generella välmående (Alla Barn i

Centrum, ABC, åldrarna 3-12 år) (Ulfsdotter m.fl., 2014). Långtidsuppföljningar av när Family Check-Up (FCU) getts som föräldrastöd på universell/selektiv nivå visar att detta kan minska självskattat antisocialt och kriminellt beteende i tonåren (SBU, 2021). FCU inkluderar en bred bedömning av barnets och familjens situation, interaktion och risk/skyddsfaktorer, och familjen motiveras till insatser för att minska befintliga risker. FCU är unikt i att som universell föräldrastödsinsats utvärdera långtidseffekten på kriminalitet.

Det finns flera föräldrastödsprogram på selektiv/indikerad/behandlande nivå med effekt på beteendeproblem (barnens åldrar 3-11 år). Direkt efter föräldrastödsprogrammen ses små effekter på selektiv nivå och måttliga effekter på indikerad eller behandlande nivå (Leijten m.fl., 2019). I en meta-analys gick vi igenom stödet för föräldrastöd vid kliniska nivåer av beteendeproblem såsom ODD/CD hos barnen, och fann även här måttligt stora effekter på beteendeproblem (Helander m.fl., 2024). Även om detta är positivt innebär en måttlig effekt i praktiken att ungefär ett av fyra barn blir av med sin diagnos, vilket är alldeles för få. Föräldrastöd har visats ha kvarhållna effekter med minskade beteendeproblem i upp till tre år (van Aar m.fl., 2017). Få indikerade/behandlande föräldrastöd som getts som enskild insats har utvärderat effekten på kriminalitet.

Ett särskilt effektivt samspelsinriktat behandlande föräldrastödsprogram för föräldrar till de yngsta barnen (2–7 år) med svåra beteendeproblem är Parent-Child Interaction Therapy (PCIT). Detta föräldrastödsprogram har i upprepade meta-analyser visats ha mycket stora effekter på minskning av beteendeproblem (t.ex. Helander m.fl., 2024) och har på senare tid börjat användas i Sverige. En av de största studier som gjorts av selektivt/indikerat föräldrastöd genomfördes 2011-15, där vi randomiserade ca 1 100 föräldrar till barn 3-12 år gamla till ett av tre KBT-baserade föräldrastödsprogram, inklusive det svenska föräldrastödsprogrammet Komet (Stattin m.fl., 2015), det anknytningsbaserade föräldrastödsprogrammet Connect, eller väntelista. Direkt efter insatsen visade KBT-baserade föräldrastöd tydligast effekt på flera utfall, inklusive beteendeproblem, jämfört med väntelistan. Komet hade allra bäst effekt. Efter två år fanns inte dessa skillnader kvar, då rapporterade även föräldrar som tog del av det anknytningsbaserade programmet mindre beteendeproblem. Möjligen ger KBT-föräldrastödsprogram strategier för att snabbare bryta negativa samspel, samtidigt som ett

anknytningsbaserat program har slumrande effekter. Det finns betydligt färre föräldrastödsprogram för föräldrar till tonåringar med beteendeproblem. De flesta har visat på lägre effektstorlekar på tonåringarnas beteendeproblem jämfört med för yngre barn. Lägre effekter kan bero på flera faktorer, som att inflytandet för föräldrar relativt kompisars inverkan minskar i tonåren, beteendeproblem är mer befästa, eller att samsjuklighet är vanligare. Få enskilda program har utvärderat effekten på kriminalitet men Strengthening Families Program (SFP 10-14) är ett som enligt vissa studier ger minskad risk. Sammanfattningsvis har indikerade/behandlande föräldrastödsprogram måttliga effekter på beteendeproblem, men det är få studier som följt upp effekterna på kriminalitet.

8.7 Individuell/gruppbaserad behandling för barn och tonåringar

Hos barn och ungdomar med beteendeproblem, särskilt de med aggressivt beteende, finns såväl brister i emotionsregleringen, självreglering och svårigheter med flera av stegen i social problemlösning, s.k. *socialt informationsprocessande*. Beelman och Lösel visade i en metaanalys (2021) att social färdighetsträning för barn och ungdom med beteendeproblem hade effekt på såväl trotsigt, utagerande beteende som på aggressivitet och kriminellt/normbrytande beteende.

Det finns flera program för barn upp till tolv år. Ett av dessa är Coping Power Program (CPP) som inkluderar social färdighetsträning, problemlösningsträning och ilskekontroll, och har utvärderats med goda resultat såväl i skolan som anpassats till BUP för barn med ODD/CD (t.ex. Helander m.fl., 2018). CPP och ett annat KBT-baserat program, Stop Now And Plan (SNAP; Augimeri m.fl., 2007) för barn i åldern 6-11 år med normbrytande beteenden, ingår i Socialstyrelsens (2021) rekommendationer för socialtjänsten som insatser som bör användas. Studierna som ligger till grund för programmens effekter på antisocialt och kriminellt beteende inkluderar dock även insatser till föräldrar och skola.

Även för barn 12-17 år kan KBT-baserade interventioner, t.ex. social färdighetsträning, vara effektiva för att minska beteendeproblem (McCart m.fl., 2006). En SBU-rapport (2020) visade dock

inte på några systematiska effekter av namngivna psykosociala insatser för att minska risken för brott när de gavs som öppenvårdsinsatser för unga som begått brott.

KBT-baserade program ger barn och unga strategier som är hjälpsamma för att hantera ilska, aggressivitet eller impulsiva beteenden och bygga positiva sociala förmågor. Dessa behöver sen omsättas i vardagen. Omgivningen (föräldrar, lärare) spelar i detta en viktig roll för att stötta, påminna, och uppmuntra barnet/ungdomen.

8.8 Multimodala insatser: Föräldrar, barn, skola, vänner, närområdesgivning

På grund av få studier är det fortfarande oklart om det är effektivare att kombinera föräldrastöd och KBT för barn under tolv år, jämfört med att endast ge föräldrastöd, för att minska beteendeproblem. Vår meta-analys visade inte på additiva effekter för barn på klinisk nivå (Helander m.fl., 2024). Dock visade utvärderingen i svensk barnpsykiatri att för barn med *allvarligare* beteendeproblem var kombinationsbehandlingen av CPP och föräldrar effektivare (Helander m.fl., 2018). CPP i skolmiljö kombinerat med föräldrainsats har måttliga effekter på aggressivt beteende (Lochman och Wells, 2003). I SNAP (Augimeri m.fl., 2007) kan såväl barngrupp, föräldraträning och insatser till lärare ingå. Effekterna på kriminalitet är måttliga. Meta-analyser visar att multimodala upplägg med KBT-insatser för föräldrar, barn och/eller skola kan ha små till måttliga effekter på minskad aggressivitet och beteendeproblem (Battagliese m.fl., 2015; Fairchild m.fl., 2019; Smeets m.fl., 2015), och små effekter på kriminalitet (de Vries m.fl., 2015), men den additiva effekten är oklar. Mer kunskap behövs om hur man bör rikta och anpassa behandlingar vid komplex problematik, som samsjuklighet mellan ADHD/ODD/CD, eller med andra psykiatriska tillstånd som depression och skadligt substansbruk.

Familjebaserade och systemiska program som har fokus på faktorer som rör barn, familj, vänner, skola, närområdesgivning på ett strukturerat och sammanhållet sätt och syftar till att förändra familjens interaktionsmönster har visat på effekter på beteendeproblem och kriminalitet hos ungdomar 12-17 år (Fairchild m.fl.,

2019). Dessa inkluderar Multisystemisk familjeterapi (MST), Treatment Foster Care Oregon (TFCO) och Funktionell Familjeterapi (FFT) (McCart m.fl., 2023; Socialstyrelsen, 2021). Vissa senare översiktsartiklar visar på mindre effekt av MST och FFT än de tidigare, och på att skillnader mot sedvanliga insatser i studier kan vara små (jfr Hunkin m.fl., 2025; SBU, 2020). Insatserna baseras på ett socialekologiskt perspektiv, familjeterapi och KBT, och syftar till god samverkan mellan familj, skola, socialtjänst, BUP, polis, missbruksvård. Att få med ungdomar med antisocialt beteende i behandling kan vara svårt. Extra utmanande är detta under tvingande insatser från socialtjänst eller rättsväsende. Ungdomarna kan ha bristande tillit till vården och vuxna och att skapa en förtroendefull relation till behandlaren blir inte sällan avgörande för att motivera och få med ungdomen.

8.9 Substansbruk av droger och alkohol

Socialstyrelsen (2019) rekommenderar familjebaserade behandlingsinsatser (såsom FFT) även för ungdomar med alkohol- eller narkotikaproblem. Utöver detta rekommenderas en kort psykosocial insats med motiverande samtal, KBT, eller Adolescent Community Reinforcement Approach (A-CRA)/Assertive Continuing Care, ACC. A-CRA kombinerar insatser mot substansproblemen med insatser för att främja exempelvis givande sociala aktiviteter och positiva relationer för att ersätta substansbruksbeteendena, samtidigt som ACC har särskilt fokus på uppföljning efter avslutad behandling.

8.10 Farmakologiska insatser

Läkemedelsbehandling vid ADHD har visats kunna minska risken för kriminalitet (Mohr-Jensen m.fl., 2019), och ges som en del i en multimodal behandling (Farmakainstruktionen, 2025). Det har begränsad evidens riktad enbart mot ODD eller CD.

8.11 Hur kan familjer med unga med högre risk för brottsligt beteende stöttas?

ADHD och ODD är psykiatriska tillstånd med start tidigt i livet, där snabb utredning, adekvata och snabba åtgärder i hem, skola och vård tydligt minskar risken för framtida kriminalitet. Stöd från elevhälsa, primärvård, diagnosticering utan långa väntetider, och ökad tillgänglighet till specialiserade enheter bör finnas för att stötta barnen och familjerna. Att ge tidigt stöd är värdefullt även vid subkliniska diagnoser, dvs. då kriterier för diagnos inte uppfylls fullt ut, eftersom dessa symptom fortfarande kan påverka barnets fungerande och välmående, dra ner dem i negativa spiraler, och då liknande insatser som vid en fullständig diagnos kan vara till hjälp innan problemen eskalerar. För enskilda barn och familjer är det viktigt att behovs- och riskbedömningar kan göras av socialtjänst och vård när oro och riskfaktorer finns för normbrytande beteenden vid såväl tidiga tecken som vid etablerad problematik.

Vi vet att föräldrastödsprogram och familjeinsatser utgör en viktig bas för att minska risken för utveckling av beteendeproblem, substansbruk och andra riskfaktorer för brottsligt beteende. Vissa enstaka föräldrastöd för föräldrar till tonåringar har visats minska risken för kriminalitet. KBT-insatser kan stötta barn och tonåringar och minska beteendeproblem, och normbrytande beteenden/kriminalitet eller substansbruk hos tonåringar, samtidigt som vi vet att insatser till barn/unga som visats ha bättre effekt på allvarligare normbrytande beteenden ofta ingår i multimodala program med föräldra- och skolkomponenter. Då ungas brottsutveckling påverkas av utmaningar i flera av de sammanhang där den unge ingår, är multisystemiska/-modala insatser att föredra för unga med en tidigare, längre eller mer allvarlig kriminell historia. Samtidigt behövs mer kunskap om hur behandlingsupplägg kan utformas effektivt för barn i olika åldrar vid allvarligare och vid mer komplex antisocial problematik, som vid bristande prosocial förmåga, samsjuklighet med substansbruk, internaliserande problematik, eller vid gängrelaterad kriminalitet.

Sammantaget bör en tydlig prioriteringspyramid etableras i kommunala sammanhang och i vårdkedjan för att motverka kriminalitetsutveckling hos unga, med preventiva och behandlande perspektiv som kompletterar varandra. Preventiva psykosociala

insatser som erbjuds alla familjer under barnens uppväxt bör utgöra basen i en sådan pyramid, med t.ex. föräldrastöd innan normbrytande beteenden har etablerats, och evidensbaserade behandlingar för barn med psykiska ohälsa och ökad risk för kriminalitetsutveckling. Toppen av pyramiden rymmer insatser, gärna multimodala eller systemiska, till det färre antal barn med stor risk för kriminellt beteende, såsom vid allvarliga beteendesyndrom/-ADHD/substansbruk/komorbida tillstånd. Trots samband med misslyckanden i skolan, social marginalisering och substansbruk, vilka kan bidra till utveckling av antisociala beteenden och kriminalitet, ges idag evidensbaserade insatser alltför sällan inom vården vid ADHD/ODD/CD, förutom läkemedelsbehandling vid ADHD. För att hjälpa familjer att nås av evidensbaserade insatser, likväl som att stötta behandlare och kliniker som ska ge dessa insatser, vore det önskvärt med ett implementeringsstöd till regioner och kommuner med utbildning i metoder, tillgänglighet till manualer, och stöd i hur insatser kan följas upp.

Om vi på samhällelig nivå kan förändra strukturella faktorer som misstänks bidra till den ökade psykisk ohälsan, som t.ex. skolsystem, upplevd stress, och en osäker arbetsmarknad, och ge ökad tillgång till tidiga insatser, kan detta på sikt förbättra barns och ungas psykiska hälsa och bidra indirekt till att framtida ungdomsbrottslighet minskar i Sverige.

Tabell 8.1 Översikt av indikerade/behandlande insatser vid beteendeproblem eller risk för ungdomskriminalitet

Indikerad/behandlande intervention	Ålder barn (år)	Minskar beteende-problem (effektstorlek d)	Förbättrar föräldra-förmåga (effekt-storlek d)	Minskning risk framtida kriminalitet	Gäng-kriminalitet (SBU, 2023)
PCIT (Parent-Child Interaction Therapy)	2-7	ca 0.80-1.20 (stor)	0.80	Ej mätt brottslighet, stark effekt tidiga riskfaktorer	
KBT-föräldrastöd	3-12 12-17	0.40-0.80 (måttlig till stor)	0.50-0.80	Ej mätt brottslighet; Minskad arrestering	

Indikerad/behandlande intervention	Ålder barn (år)	Minskar beteende-problem (effektstorlek d)	Förbättrar föräldra-förmåga (effekt-storlek d)	Minskning risk framtida kriminalitet	Gäng-kriminalitet (SBU, 2023)
KBT barn	7-12	0.25-0.50 (liten till måttlig)	-	Ej mätt brottslighet	Färdighetsträning (t.ex. konfliktlösning) kan förebygga gängmedlemskap, bärande av vapen
KBT ungdom	12-18	0.25-0.50 (liten till måttlig)	-	Ca 10-30% minskad risk framtida kriminalitet. SBU (2020): mycket låg tillförlitlighet för effekten (icke-signifikant, riskskillnad =.17) på återfall i brott jämfört med sedvanlig insats. -Socialstyrelsen (2021): insatsen bör erbjudas i öppenvård/socialtjänst	Fokuserad avskräckning bland gängkriminella kan minska skjutvapenvåld (till skillnad från Scared Straight för unga i riskzon som riskerar öka kriminalitet). Psykosociala insatser för gängkriminella (t.ex. behandling missbruk) kan minska kriminalitet. Bristande information om åldrar: tonår/unga vuxna
MST (Multisystemisk terapi) ”Väletablerad behandling” vid allvarligt antisocialt beteende; ”troligen effektiv behandling” vid beteendeproblem (McCart 2023)	12-17	Ca 0.50-0.60 (måttlig)	0.20-0.60	Tidigare studier visar liten-måttlig minskning kriminalitet. -SBU (2020): mycket låg tillförlitlighet för effekten (icke-signifikant; riskskillnad =.0-.12) på återfall i brott/ självrapporterad brottslighet, jämfört med sedvanlig insats. -Meta-analys (Hunkin, 2025): liten effekt på kriminalitet.	

Indikerad/behandlande intervention	Ålder barn (år)	Minskar beteende-problem (effektstorlek d)	Förbättrar föräldra-förmåga (effekt-storlek d)	Minskning risk framtida kriminalitet	Gäng-kriminalitet (SBU, 2023)
				-Socialstyrelsen (2021): insatsen bör erbjudas i öppen-vård/socialtjänst	
FFT (Funktionell Familjeterapi)	11-18	ca 0.50-0.60 (måttlig)	0.17-0.50	-Tidigare studier visar liten-måttlig minskning kriminalitet. -SBU (2020): mycket låg tillförlitlighet för effekten (icke-signi-fikant, riskskill-nad=.09) på återfall i brott jämfört med sedvanlig insats. -Meta-analys (Hunkin, 2025): liten effekt på kriminalitet. -Socialstyrelsen (2021): insatsen bör erbjudas i öppen-vård/socialtjänst	FFT-Gäng, Brief Strategic Family Therapy (BSFT) har prövats med osäkra resultat
Treatment Foster Care Oregon (TFCO) ”Väletablerad behandling” vid allvarligt antisocialt beteende; (fosterhemsplacering) (McCart, 2023)	12-17		- -	-Små till måttliga effekter -Sannolikt minskar ungdomarnas framtida kriminalitet jämfört med gruppbehandling. (Åström m.fl., 2020). -Socialstyrelsen (2021): insatsen bör erbjudas som alternativ till institutionsvård.	

Not: Notering: Övergripande sammanställning baserat på meta-analyser/systematiska översikter (Battagliese m.fl., 2015; Beelmann, och Lösel, 2021; Curtis, 2004; Fairchild m.fl., 2019; Hawes m.fl., 2022; Helander m.fl., 2022; Hunkin, 2025; Leijten m.fl., 2019; McCart m.fl., 2006; 2023; SBU, 2020; Socialstyrelsen, 2021; Thomas m.fl., 2017; Åström m.fl., 2020). Information finns även på https://www.blueprintsprograms.org; https://crimesolutions.ojp.gov; www.mfof.se. Cohen’s d är ett mått på effektstorlek som visar hur stor skillnaden är mellan två gruppers medelvärden. Vanligen tolkas 0.20 som liten, .50 som medelstor, och .80 och över som en stor effekt. I effekterna av MST och FFT ovan utgör inte aktiv behandling kontrollgrupp. Riskskillnad är skillnad i sannolikhet mellan behandlings- och kontrollgrupp för att utfallet ska inträffa.

Referenser

American Psychiatric Association (APA) (2022). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 5th ed., text rev*. (DSM-5-TR). American Psychiatric Association Publishing.

Andershed, A-K. & Andershed, H. (2019). Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende bland unga: Att använda teori och forskning i praktiken. I *Barn och unga som begår brott eller riskerar att begå brott. Kunskapsstöd för socialtjänsten om att identifiera, utreda och bedöma behov*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Axberg, U., Johansson Hanse, J., & Broberg, A. G. (2008). Parents' description of conduct problems in their children – A test of the Eyberg Child Behavior Inventory (ECBI) in a Swedish sample aged 3–10. *Scand J Psychol*, 49(6), 497–505.

Augimeri, L.K., Farrington, D.P., Koegl, C.J., & Day, D.M (2007). The SNAP™ Under 12 Outreach Project: Effects of a community based program for children with conduct problems. *J Child Fam Stud*, 16(6), 799–807.

Bachmann, C. J., Scholle, O., Bliddal, M., dosReis, S., Odsbu, I., Skurtveit, S., m.fl. (2024). Recognition and management of children and adolescents with conduct disorder: a real-world data study from four western countries. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health*, 18(1), 18.

Battagliese, G., Caccetta, M., Luppino, O.I., Baglioni, C., Cardi, V., Mancini, F., & Buonanno, C. (2015). Cognitive-behavioral therapy for externalizing disorders: a meta-analysis of treatment effectiveness. *Behav Res Ther*, 75, 60–71.

Beelmann, A., & Lösel, F. (2021). A comprehensive meta-analysis of randomized evaluations of the effect of child social skills training on antisocial development. *J Dev Life-Course Criminol*, 7, 41–65.

Bennett, T., Holloway, K., & Farrington, D. (2008). The statistical association between drug misuse and crime: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2),107-118.

Bonta, J., & Andrews, D. A. (2023). *The Psychology of Criminal Conduct (7th ed)*. Routledge.

Bremberg, S. & Dahlman, C. (2015). *Begrepp, mätmetoder och förekomst av psykisk hälsa, psykisk ohälsa och psykiatriska tillstånd hos barn och unga*. Stockholm: Forte.

Clark, D. M., Canvin, L., Green, J., Layard, R., Pilling, S., & Janecka, M. (2018). Transparency about the outcomes of mental health services (IAPT approach): an analysis of public data. *Lancet, 391*(10121), 679–686.

Coker, K. L., Smith, P. H., Westphal, A., Zonana, H. V., & McKee, S. A. (2014). Crime and psychiatric disorders among youth in the US population: an analysis of the National Comorbidity Survey-Adolescent Supplement. *J Am Acad Child Adoles Psychiatry*, 53(8), 888-898.

Colins, O. F., Fanti, K. A., & Andershed, H. (2021). The DSM-5 Limited Prosocial Emotions Specifier for Conduct Disorder: Comorbid Problems, Prognosis, and Antecedents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 60(8), 1020–1029.

Commissio, M., Geoffroy, M. C., Tehcheff, C., Scardera, S., Vergunst, F., Côté, S. M., Vitaro, F., Tremblay, R. E., & Orri, M. (2024). Association of childhood externalizing, internalizing, comorbid problems with criminal convictions by early adulthood. *J Psychiatr Res*, 172, 9-15.

Connor, D., Steeber, J., & McBurnett, K. (2010). A review of attention-deficit/hyperactivity disorder complicated by symptoms of oppositional defiant disorder or conduct disorder. *J Dev Behav Pediatr*, 31(5), 427-440.

Copeland, W. E., Miller-Johnson, S., Keeler, G., Angold, A., & Costello, E. J. (2007). Childhood psychiatric disorders and young adult crime: a prospective, population-based study. *American J Psychiatry*, 164(11), 1668-1675.

Curtis, N. M., Ronan, K. R., & Borduin, C. M. (2004). Multisystemic treatment: a meta-analysis of outcome studies. *J Fam Psychol*, 18(3), 411–419.

de Vries, S. L., Hoeve, M., Assink, M., Stams, G. J., & Asscher, J. J. (2015). Practitioner Review: Effective ingredients of prevention programs for youth at risk of persistent juvenile delinquency-recommendations for clinical practice. *J Child Psychol Psychiatry*, 56(2), 108-121.

Enebrink, P., Andershed, H., & Långström, N. (2005). Callous-unemotional traits are associated with clinical severity in referred boys with conduct problems. *Nord J Psychiatry*, 59(6), 431-440.

Fairchild, G., Hawes, D. J., Frick, P. J., Copeland, W. E., Odgers, C. L., Franke, B., Freitag, C. M., & De Brito, S. A. (2019). Conduct disorder. *Nat Rev Dis Primers*, 27, 5,43.

Farmakainstruktionen (2025). *Kunskapsstöd för barn- och ungdomspsykiatrisk läkemedelsbehandling inom BUP Stockholm*. Region Stockholm.

Forte (2021). *Psykiskt välbefinnande, psykiska besvär och psykiatriska tillstånd hos barn och unga – begrepp, mätmetoder och förekomst*. Forte.

Galán, C. A., Wang, F. L., Shaw, D. S., & Forbes, E. E. (2020). Early childhood trajectories of conduct problems and hyperactivity/attention problems: predicting adolescent and adult antisocial behavior and internalizing problems. *J Clin Child Adolesc Psychol*, 49(2), 200–14.

Hawes, D. J., Gardner, F., Dadds, M. R., Frick, P. J., Kimonis, E. R., Burke J. D., & Fairchild, G. (2023). Oppositional defiant disorder. *Nat Rev Dis Primers*, 9(1), 31.

Heeramun, R., Magnusson, C., Gumpert, C. H., Granath, S., Lundberg, M., Dalman, C., & Rai, D. (2017). Autism and convictions for violent crimes: Population-based cohort study in Sweden. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 56, 491-497.

Helander, M., Lochman, J., Högström, J., Ljótsson, B., Hellner, C., & Enebrink, P. (2018). The effect of adding Coping Power Program-Sweden to Parent Management Training-effects and moderators in a randomized controlled trial. *Behav ResTher*, 103, 43-52. Corrigendum 2020 vol. 126, 103536.

Helander, M., Asperholm, M., Wetterborg, D., Öst, L-G., Hellner, C., Herlitz, A., & Enebrink, P. (2024). The efficacy of parent management training with or without involving the child in the treatment among children with clinical levels of disruptive behaviors: A meta-analysis. *Child Psychiatry Hum Dev*, 55(1), 164-181.

Herpers, P. C., Rommelse, N. N., Bons, D. M., Buitelaar, J. K., & Scheepers, F. E. (2012). Callous–unemotional traits as a cross-disorders construct. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*., 47(12), 2045–2064.

Hunkin, H., Malvaso, C. G., Chittleborough, C. R., Gialamas, A., Montgomerie, A., Falster, K., Lynch, J., & Pilkington, R. M. (2025). Systematic review and meta-analysis: Multisystemic Therapy and Functional Family Therapy targeting antisocial behavior in adolescence. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 64(4)*, 427-446.

Leijten, P., Gardner, F., Melendez-Torres, G. J., van Aar, J., Hutchings, J., Schulz, S., Knerr, W., & Overbeek, G. (2019). Meta-analyses: key parenting program components for disruptive child behavior. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 58(2), 180–190.

Lochman, J. E., & Wells, K. C. (2003). Effectiveness of the coping power program and of classroom intervention with aggressive children: Outcomes at a 1-year follow-up. *Behavior Therapy, 34*, 493-515.

Loeber, R., Burke, J., & Pardini, D. A. (2009). Perspectives on oppositional defiant disorder, conduct disorder, and psychopathic features. *J Child Psychol Psychiatry*, 50 (1-2), 133-142.

Löfstedt, P., Wiklander, L., Corell, M. (2020). Varför har den psykiska ohälsan ökat bland barn och unga i Sverige under perioden 1985-2014? *Socialmedicinsk tidskrift*, 97 (5 och 6), 793-803.

McCart, M. R., Priester, P. E., Davies, W. H., & Azen, R. (2006). Differential effectiveness of behavioral parent-training and cognitive-behavioral therapy for antisocial youth: a meta-analysis. *J Abnorm Child Psychol*, 34(4), 527–543.

McCart, M. R., Sheidow, A. J., & Jaramillo, J. (2023). Evidence base update of psychosocial treatments for adolescents with disruptive behavior. *J Clin Child Adolesc Psychol*., 52, 447-474.

Moffitt, T. E. (2018). Male antisocial behaviour in adolescence and beyond. *Nat Hum Behav*., 2(3), 177-186.

Mohr-Jensen, C., Müller Bisgaard, C., Boldsen, S. K., & Steinhausen, H. C. (2019). Attention-Deficit/Hyperactivity

Disorder in Childhood and Adolescence and the Risk of Crime in Young Adulthood in a Danish Nationwide Study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 58(4), 443–452.

Mordre, M., Groholt, B., Kjelsberg, E., Sandstad, B., & Myhre, A. M. (2011). The impact of ADHD and conduct disorder in childhood on adult delinquency: a 30 years follow-up study using official crime records. *BMC Psychiatry*, 11, 11, 57.

Patterson, G. R., Reid, J. B., & Dishion, T. J. (1992). *A social learning approach*: Vol. 4. Antisocial boys. Eugene, OR: Castalia.

Paulino, A., Kuja-Halkola, R., Fazel, S., Sariaslan, A., Du Rietz, E., Lichtenstein, P., & Brikell, I. (2023). Post-traumatic stress disorder and the risk of violent convictions in Sweden: a nationwide, register-based cohort study. *The Lancet Public Health*, 8(6), e432-441.

Peltonen, K., Ellonen, N., Pitkänen, J., Aaltonen, M., & Martikainen, P. (2020). Trauma and violent offending among adolescents: a birth cohort study. *J Epidemiol Community Health*, 74(19), 845-850.

Sacco, R., Camilleri, N., Eberhardt, J., Umla-Runge, K., & Newbury-Birch, D. (2024). A systematic review and meta-analysis on the prevalence of mental disorders among children and adolescents in Europe. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 33, 2877-2894.

SBU (2020). *Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott* (Rapport 308). Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU).

SBU (2021). *Program för att förebygga psykisk ohälsa hos barn: En systematisk översikt och utvärdering av medicinska, hälsoekonomiska, sociala och etiska aspekter* (Rapport 339). Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU).

SBU (2023). *Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna* (Rapport 369). Stockholm: Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU).

Smeets, K. C., Leeijen, A. A., van der Molen, M. J., Scheepers, F. E., Buitelaar, J. K., & Rommelse, N. N. (2015). Treatment moderators of cognitive behavior therapy to reduce aggressive behavior: a meta-analysis. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 24(3), 255–264.

Socialstyrelsen. (2019). *Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende. Stöd för styrning och ledning* (Artikelnummer 2019-1-16). Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2020). *Inrapporterade depressioner och ångest-syndrom bland barn och vuxna- utvecklingen till och med 2018* (Artikelnummer: 2020-6-6768). Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2021). *Insatser för att motverka fortsatt norm-brytande beteende och återfall i brott: Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6-17 år* (Artikelnummer 2021-11-7626). Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2023). *Diagnostik och läkemedelsbehandling vid ADHD. Förekomst, trend och könsskillnader* (Artikelnummer 2023-11-8862). Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2024a). *Begrepp inom området psykisk hälsa. Version 1.1.*(Artikelnummer 2024-6-9186). Socialstyrelsen

Socialstyrelsen. (2024b). *Förekomst av psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna. Aspekter av socioekonomiska utmaningar och förutsättningar*. (Artikelnummer 2024-5-9083). Socialstyrelsen.

Stattin, H., Enebrink, P., Özdemir, M., & Gionnotta, F. (2015). A national evaluation of parenting programs in Sweden: The short-term effects using an RCT effectiveness design. *J Consult Clin Psychol*, 83(6),1069-1084.

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (2025). *Väntetider i vården*. Nedladdat 31/5 2025. https://skr.se/vantetiderivarden/vantetidsstatistik/barnochungdomspsykiatribup.54393.html.

Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri, SFBUP (2019). *Riktlinje beteendesyndrom 2019*. Nedladdad 2024-08-05.

Thomas, R., Abell, B., Webb, H., Avdagic, E., & Zimmer-Gembeck, M.J. (2017). Parent-Child Interaction Therapy: A Meta-analysis. *Pediatrics*, 140(3), e20170352.

Ulfsdotter, M., Enebrink, P., & Lindberg, L. (2014). Effectiveness of a universal health-promoting parenting program: a randomized waitlist-controlled trial of All Children in Focus. *BMC Public Health*, 14, 1083.

van Aar, J., Leijten, P., Orobio de Castro. B., & Overbeek, G. (2017). Sustained, fade-out or sleeper effects? A systematic review and meta-analysis of parenting interventions for disruptive child behavior. *Clin Psychol Rev*, 51,153–163.

Vermeiren, R., Schwab-Stone, M., Ruchkin, V., De Clippele, A., & Deboutte, D. (2002). Predicting recidivism in delinquent adolescents from psychological and psychiatric assessment. *Compr Psychiatry*, 43(2), 142–149.

White, H. R., Buckman, J., Pardini, D., & Loeber, R. (2015). The Association of Alcohol and Drug Use with Persistence of Violent Offending in Young Adulthood. *J Dev Life Course Criminology*, 1, 289–303.

World Health Organization (2021). *Mental health of adolescents*. WHO.

Yu, R., Aaltonen, M., Branje, S., Ristikari, T., Meeus, W., Salmela-Aro, K., Goodwin, G.M., & Fazel, S. (2017). Depression and violence in adolescence and young adults: Findings from three longitudinal cohorts. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 56(8), 652-658.

Ångström, A. K., Andersson, A., Garcia-Argibay, M., Chang, Z., Lichtenstein, P., D'Onofrio, B. M., Tuvblad, C., Ghirardi, L., & Larsson, H. (2024). Criminal convictions in males and females diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder: A Swedish national registry study. *JCPP Adv*., 4(1), e12217.

Åström, T., Bergström, M., Håkansson, K., Jonsson, A. K., Munthe, C., Wirtberg, I., Wiss, J., & Sundell, K. (2020). Treatment Foster Care Oregon for delinquent adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 30, 4, 355-367.

9 Politiska ledare om brottsförebyggande arbete för unga

Jenny Madestam

De flesta aspekter på brottsförebyggande arbete för unga som hittills diskuterats i denna antologi kommer kräva politiska beslut. Den partipolitiska nivån är således avgörande för att prevention ska vara möjlig. I den partipolitiska debatten är det många gånger ett högt tonläge i frågor kopplade till kriminalitet. Detta gäller inte minst de senaste tio åren, då Sverige präglats av en grov kriminalitet som även barn och unga dras in i. I partiledardebatter och andra forum har regering och opposition anklagat varandra för att inte göra tillräckligt eller rätt saker för att stävja situationen. Att konfliktnivån är hög kan tyda på att det råder vitt skilda föreställningar om vari problemet med ungdomskriminalitet ligger. Men stämmer det?

Syftet med det här kapitlet är att undersöka hur svenska politiska ledare ser på brottsförebyggande arbete för unga. Vilka utmaningar identifierar de, och hur reflekterar de över det politiska ledarskapets roll i detta arbete? Genom dessa frågor vill kapitlet bidra till ökad förståelse för hur politiska ledare hanterar komplexa samhällsproblem kopplade till ungdomskriminalitet.

Ledarskap handlar generellt om att påverka människor att agera i en viss riktning. I alla tider har politiskt ledarskap beskrivits som lösningen på många samhällsproblem. Inte minst finns en förväntan hos allmänheten att det politiska ledarskapet ska lösa problem och förändra samhället till det bättre. Till sin hjälp i detta har de politiska ledarna också den offentliga förvaltningen och dess ledarskap, men primärt är det den politiska nivån som förmodas få bukt med samhällsbekymmer. Det är de politiska ledarna som allmänheten ställer till svars och utkräver på ansvar i allmänna val vid missnöje med det som åstadkommits.

Med politiskt ledarskap menas här förmågan hos förtroendevalda att påverka politikens riktning, mobilisera resurser och samordna aktörer för att hantera samhällsproblem. När det gäller brottsförebyggande arbete finns en förväntan att politiska ledare har kapacitet

att skapa långsiktighet, samverkan och evidensbaserade strategier för att minska ungdomskriminalitet.

Många samhällsproblem kan definieras som så kallade ”wicked problems” (Head och Alford, 2013) även kallat för “elaka” eller ”lömska” problem. Ett lömskt problem präglas bland annat av att det saknas enkla lösningar, det finns heller ingen rätt eller fel lösning och många gånger präglas problemen av intressekonflikter. I ett lömskt problem är flera faktorer involverade och samverkande till ett utfall, den här typen av problem antas också vara symptom på andra problem, de är dessutom oförutsägbara (Head och Alford, 2013; Alford och Head, 2017). För politiska ledare kan lömska problem utgöra ett påtagligt bekymmer, eftersom de är så svåra att komma till rätta med. Det ligger i sakens natur att det inte finns en enkel lösning att snabbt använda som åtgärd. Exempel på enkla, eller ”snälla”, politiska problem (även om sådana självfallet kan innehålla målkonflikter, med mera) är att pappor tar ut en begränsad del av föräldraledigheten, vilket antas problematiskt. En lösning på problemet är att öronmärka några månader av föräldrapenningen till pappan vilket sannolikt ökar pappornas uttag av ledigheten. Enkla problem har vanligen en relativt enkel lösning.

Kriminalitet och brottslighet kan definieras som ett lömskt problem eftersom det rymmer många aspekter, det är svårt att hitta enkla lösningar, problemet rymmer målkonflikter och är ofta symptom på andra problem. Den grova brottsligheten bland unga, som präglar 2020-talet i Sverige, kan utan tvekan definieras som ett lömskt problem. Brottsförebyggande åtgärder för unga kan betraktas som ett försök att lösa detta lömska problem. Brottsförebyggande åtgärder kan emellertid i sig definieras som ett svårlösligt problem. Hur samhället ska förebygga att unga människor dras in i kriminalitet saknar enkla svar.

I det här kapitlet diskuteras hur svenska politiska ledare betraktar det politiska ledarskapets roll i och för det brottsförebyggande arbetet för unga, inte minst jämförs olika utsagor i syfte att undersöka likheter och olikheter i deras föreställningar. Kapitlet bygger på intervjuer med ett antal politiska ledare som alla har betydande erfarenhet av politiskt arbete kopplat till brottslighet och kriminalitet bland unga. De är lagstiftare men några verkar också på den praktiska kommunala nivån. Syftet med kapitlet är att skapa ökad förståelse för vilka utmaningar politiska ledare upplever sig stå

inför vad gäller brottsförebyggande arbete. Genom att rikta strålkastarljuset mot dem som förväntas att lösa detta komplexa samhällsproblem, kan en ökad insikt erhållas om vari svårigheterna ligger för de politiska beslutsfattarna, och förhoppningsvis också vad som kan göras åt detta.

9.1 Brottsförebyggande arbete i svensk demokrati

Det brottsförebyggande arbetet i Sverige har fördelats till flera olika aktörer. I Polislagen (SFS 1984:387) fastställs att en av Polismyndighetens uppgifter är att förebygga brott. Även Säkerhetspolisen pekas här ut som en brottsförebyggande myndighet men med särskilt fokus på brott mot rikets säkerhet eller terrorbrott. Polismyndigheten har i sin tur tagit fram egna styrdokument (PM 2022:20) för hur myndighetens brottförebyggande arbete ska bedrivas. Socialtjänsten, realiserad på lokal nivå, har också en central del i det brottförebyggande arbetet. I den nya Socialtjänstlag (prop. 2024/25:89) som trädde i kraft 1 juli 2025 betonas att den kommunala socialtjänsten, liksom socialnämnden, ska arbeta brottsförebyggande. I lagen om kommuners ansvar om brottsförebyggande arbete (SFS 2023:196) slås fast att kommuner ska tillsätta en samordningsfunktion, vars uppgift är att stödja brottsförebyggande arbete inom kommunen. Arbetet omfattar att sprida information om brottsförebyggande arbete till kommunens medborgare och externa aktörer. Kommuner behöver även arbeta utifrån lägesbilder som innebär att brottslighet ska kartläggas utifrån dess omfattning och effekter. Lägesbilden ska utgöra ett underlag för det brottsförebyggande arbetet i kommunen (SFS 2023:196). Brottsförebyggande rådet (Brå) är den statliga expertmyndighet som arbetar med förebyggande arbete, vilket bland annat innebär ett stödjande och utvärderande arbete gentemot kommunerna. Exakt hur polisen eller andra myndigheter, och kommunerna, genomför det brottsförebyggande arbetet styrs inte av politiken, men att flera samhällsaktörer behöver samverka framkommer gång på gång som en politisk önskan i debatten och politiska styrdokument. I beskrivningar av brottsförebyggande arbete, särskilt avseende unga, lyfts också återkommande fram att polisen, skolan, socialtjänsten, civilsamhälle och privat näringsliv behöver samverka.

Politiska ledare har med andra ord fattat beslut om att flera olika myndigheter, på olika nivåer i demokratin, ska ägna sig åt ett brottsförebyggande arbete. Den nya socialtjänstlagen är ett tydligt exempel på hur den nationella politiska nivån genom lagstiftning önskar åstadkomma ett ökat brottsförebyggande arbete i kommunerna.

9.2 Lömska problem och politiskt ledarskap

Forskning understryker den konflikt som kan finnas mellan lömska problem och den partipolitiska logiken: dessa problem kräver långsiktighet vilket många gånger är motsatsen till politikens villkor (Head och Alford 2015). Politiska ledare verkar inom relativt korta valcykler, i Sverige fyraåriga mandatperioder, under vilka de behöver visa på resultat för att behålla väljarstöd och bli omvalda. Lömska problem däremot kräver långsiktiga, ibland till och med generationsöverskridande, lösningar. För det politiska ledarskapet kan det här innebära ett risktagande, eftersom investeringar i långsiktiga lösningar kan vara impopulära om resultaten inte syns inom mandatperioden (Head och Alford, 2015). En följd av detta är vidare att politiska ledare tenderar att välja kortsiktiga lösningar som uppfattas ge omedelbara vinster i stället för att ta itu med grundproblemen (Jordan och Turnpenny, 2015).

En ytterligare aspekt av lömska problem och politiskt ledarskap är behovet av samarbete och kompromisser för att lösa den här typen av problem. Det politiska klimat som präglar många av dagens samhällen utmärks av polarisering och populism, vilket gör det svårt att nå breda överenskommelser (Levin m.fl., 2012). Ideologiska låsningar och populistiska rörelser som förenklar komplexa frågor, försvårar samarbete och kompromiss. Ett exempel på detta ges i en studie av pandemihanteringen, under covid-19-pandemin: vissa politiska ledare tonade ner vetenskapliga kunskaper och råd och använde i stället krisen för att stärka sin egen politiska position (Greer m.fl., 2021).

Lömska problem kräver vidare ofta vetenskaplig expertis och evidensbaserade beslut, men i många samhällen finns en växande misstro mot forskare och myndigheter (Fischer, 2009). Det här tar sig till exempel i uttryck som så kallad ”post-truth-politics” vilket

innebär att fakta blir ifrågasatta eller politiserade, vilket försvårar beslutsfattande. Ytterligare en konsekvens av detta kan vara att politiska ledare behöver gå en svår balansgång mellan vetenskapliga rekommendationer och vad som är politiskt gångbart, utifrån folkopinionen. Till exempel, trots vetenskaplig konsensus om vaccins effektivitet får politiska ledare i vissa länder kämpa med låg vaccinacceptans på grund av desinformation och misstro mot myndigheter (Jasanoff, 2016).

Många lömska problem är globala eller transnationella, men politiska system är i stor utsträckning nationellt organiserade. Detta skapar flera dilemman. Dels finns en brist på internationell samordning: Olika länder har olika prioriteringar och styrningsmodeller, vilket gör det svårt att enas om gemensamma lösningar (Rittel och Webber, 1973; Crowley och Head, 2017). En ytterligare aspekt av detta är att det nationella intresset kan prioriteras, vissa regeringar kan välja att agera opportunistiskt och låta andra ta det största ansvaret. Klimatförändringar, till exempel, kräver global samverkan men trots detta kan länder prioritera sina egna ekonomiska intressen framför gemensamma åtgärder (Ostrom, 2010).

Som beskrivits ovan saknas det vanligen en ”rätt” lösning på lömska problem, och olika grupper har olika värderingar och intressen i frågan – det är just dessa aspekter som beskrivs som utmärkande för lömska problem (Head, 2008). En konsekvens av detta kan vara att politiska beslut kan uppfattas som orättvisa, beslut som gynnar en grupp kan betraktas som en förlust för andra. De grupper som eventuellt upplever sig förfördelade i beslut och beslutsprocesser, kan göra motstånd och protestera. Detta gäller särskilt i frågor som väcker starka känslor, och där konflikter mellan humanitära eller sociala ideal och nationella intressen kan föreligga (Boswell, 2013).

Sammantaget visar den tidigare forskningen att lömska problem är påfallande svåra för politiska ledare att förhålla sig till och lösa, inte minst eftersom politik och politisk debatt bygger på en logik präglad av konflikt. Lömska problem förefaller kräva motsatsen för att lösas. Mot den här bakgrunden är det intressant att undersöka hur politiska ledare föreställer sig brottsförebyggande arbete för unga, hur lika eller olika deras tankar är om detta.

9.3 Tillvägagångssätt

För att diskutera frågan om politiska ledare och brottsförebyggande arbete för unga har intervjuer med ett urval av politiska ledare genomförts. Totalt har nio personer intervjuats. Alla är politiska företrädare som satt sig in i frågan om brottsförebyggande arbete för unga. Intervjupersonerna innehar roller som riksdagsledamöter eller kommunpolitiker, flera har erfarenhet av uppdrag i såväl riksdagen som i kommunpolitiken. De intervjuade riksdagsledamöterna sitter alla i justitieutskottet, vilket är det politiska utskott som bereder lagstiftning kopplad till brottsförebyggande arbete. De tillhör sju olika partier (S, M, SD, V, C, L och KD)[43] och representerar flera delar av landet. Exakt vilka personer som intervjuats är av mindre intresse för kapitlets fråga, det centrala har varit att få en bild av hur förtroendevalda i ledande befattningar på olika nivåer i svensk demokrati tänker om brottsförebyggande arbete och dess utmaningar. Intervjupersonerna får delvis rollen som informanter, vilket innebär att de representerar sitt partis föreställningar om frågan. En ambition i urvalet har varit att få en spridning med avseende på parti, var i landet personen hämtar sitt mandat ifrån och vilken nivå hen verkar på.

De tillfrågade har via epost tillsänts ett antal frågor kopplade till kapitlets tema, de har själva fått välja om de vill besvara frågorna skriftligen, intervjuas digitalt eller i en fysisk träff. I bilaga framgår intervjufrågorna. Vissa valde att besvara frågorna via epost, andra intervjuades digitalt.

9.4 Det politiska ledarskapets utmaningar

Den övergripande bilden som framträder är en samsyn i tankar om brottsförebyggande arbete för unga. Intervjupersonernas resonemang har sammanfattats utifrån ett antal empiriska teman som tydligt framkommer i svaren: uppväxtvillkor och skolans betydelse; bristande kunskapsunderlag; trög lagstiftningsprocess; systemet; och att våga satsa och skapa gemenskap. I det följande återges de politiska ledarnas tankar utifrån dessa teman, ibland illustrerade med citat från någon eller några intervjupersoner.

[43] Representanter från samtliga åtta riksdagspartier kontaktades med förfrågan om intervju, Från Miljöpartiet erhölls inget svar.

Uppväxtvillkor och skolan

Ett återkommande tema i de politiska ledarnas tankar om orsaken till, och därmed även lösningen på, att unga dras in i kriminalitet är barnens uppväxtvillkor, vilket inkluderar barnens föräldrar. En intervjuperson säger att föräldrarna är de som har störst påverkan på barn, och därmed också ett ansvar för hur barnen uppfostras. Att ge barnen ”goda och sunda” värderingar, är och kommer alltid vara, föräldrarnas ansvar säger hen och tillägger ”men föräldrarna kan behöva stöd”. Samma person lyfter också fram att det måste till ett bättre samspel mellan föräldrar och skola. En annan intervjuperson betonar att föräldraskapets förutsättningar behöver lyftas in i brottsförebyggande arbete, på det vis som görs i det brottsförebyggande projektet Rätt kurva, menar hen. Föräldrar som har långt till arbetet till exempel lägger betydande tid på att pendla, ”i stället för att använda den tiden till att kunna vara med sina barn”. Därför är även föräldrarnas förutsättningar en del i ekvationen för att bryta barns kriminalitet, säger hen.

En annan aspekt av föräldraskapet som intervjupersonerna lyfter fram är att motverka våld i hemmet. En person menar att den gemensamma nämnaren för unga som hamnar i kriminalitet är att det förekommit våld i hemmet. Våldsamma upplevelser i hemmiljön beskrivs som en faktor som driver unga till att själva bli våldsamma och riskera hamna i kriminalitet. Ytterligare en informant beskriver hur det ”råder bristande kunskaper om att våld föder våld”. Många av de barn som utövar våld, säger hen med hänvisning till forskning, har själva upplevt våld, många gånger att deras mammor blivit utsatta för våld i hemmet. Att barn skyddas från att uppleva våld, och att de som upplevt våld får hjälp att bearbeta detta, är en viktig brottsförebyggande åtgärd.

Ytterligare en intervjuperson lyfter fram hur samhället behöver bli bättre på att fånga upp unga, men också deras föräldrar, som är i riskzonen för att dras in i kriminalitet. Riskfaktorer som flera av informanterna lyfter fram är dels neuropsykiatriska diagnoser, dels socioekonomiska faktorer, oftast i en kombination. I ett exempel på framgångsrikt brottsförebyggande arbete nämner en intervjuperson de insatser som görs i en svensk mellanstor stad. Det som betonas särskilt är det ”praktiska” arbete myndigheterna där gör, och som just involverar föräldrarna: ”polis och socialtjänst drar sig inte för att

åka hem till föräldrar vars barn är på väg in i kriminalitet och sätta sig vid köksbordet och prata med dem".

Den svenska tioåriga skolplikten beskrivs som något som skulle kunna användas på ett mer förebyggande sätt av flera intervjupersoner. En informant svarar "skolan, skolan, skolan" på frågan om vilken insats hen vill satsa på för ungas brottsförebyggande arbete. Det är i skolan, menar samma person, som barn och unga kan fångas upp innan de riskerar att "bli kanonmat". En annan person lyfter fram skolan på snarlikt vis och menar att det är i skolan barns avvikande beteende kan upptäckas, och där finns också möjligheten att arbeta med barnens föräldrar. En ytterligare intervjuperson menar att det är ett rejält underbetyg för svensk skola att misslyckas med att fånga upp barn och unga som riskerar att hamna i kriminalitet "när man har tio år på sig!". "Skolan når alla" säger en annan person, och menar att här borde mer kunna göras.

En ytterligare aspekt av skolans betydelse är att lägga in mer av de insatser som antas förebyggande, i skolverksamheten och inte efter skoltid, säger en intervjuperson. Det kan handla om fritidsverksamheter men också till exempel läxläsning. Att lämna detta till barn och föräldrar att själva organisera gör att det blir en ojämlikhet, menar hen, och just barn i riskzon skulle skyddas om mer gjordes i skolan.

Bristande kunskapsunderlag

Flera intervjupersoner lyfter fram att fenomenet med unga som hamnar i grov kriminalitet, är ett tämligen nytt fenomen i Sverige. En konsekvens av detta, menar de, är att det saknas forskning om vilka brottsförebyggande metoder som verkligen fungerar. Det är, som en intervjuperson säger, svårt att mäta effekten av brottsförebyggande insatser. Hen menar att Sverige internationellt sett satsat frikostigt på brottsförebyggande insatser men att detta inte givit önskvärda resultat. En annan intervjuperson pekar på svårigheten att "mäta effekten av brottsförebyggande insatser" och att dessa många gånger "upplevs som en kostnad som inte kan räknas hem". En förklaring kan just vara avsaknad av kunskap om vad som fungerar och inte. Det här blir ett problem för politiken, beskriver flera av intervjupersonerna, som då inte har någon "karta" att navigera efter.

Att rakt av översätta erfarenheter från forskning i andra länder, menar några, är inte fruktbart. Det behövs mer forskning, säger vissa, så att metoder och insatser kan vila på en bättre kunskapsgrund.

Insatser tenderar, säger flera intervjupersoner, att vara i projektform vilket innebär att de blir kortvariga, som ”tomtebloss”, ”nya hejsan hoppsan grejer”, och ”luddigt redovisade”. Men att insatser behöver vara långsiktiga och evidensbaserade, är samtliga överens om. Just begreppet ”evidens” och ”evidensbaserad” återkommer i intervjupersonernas svar utan att egentligen definieras, här tolkas detta dock som att det uppfattas finnas ett tillräckligt kunskapsunderlag.

I exempel på brottsförebyggande insatser nämns nästan lika många olika, som antalet intervjupersoner i denna undersökning. Det förefaller saknas en samsyn om vilka eller vad som är framgångsrika insatser. Bilden som ges är att den insats informanten råkat komma i kontakt med, har fastnat på näthinnan.

Trög lagstiftningsprocess

Flera intervjupersoner diskuterar utmaningen med att samhällsförändring tar tid och kräver uthållighet. Att stifta lagar är en trög process. En intervjuperson säger att beredningskrav med utredningar, remisser, och yttranden tar tid, det är ”oftast en bra modell men inte i en snabbt föränderlig värld”. Utifrån den partipolitiska logiken, präglad av fyraåriga mandatperioder, kan det som politisk makthavare vara lockande att agera för kortsiktiga resultat, men att förändra människors beteende är en process som tar tid. Det lyfter flertalet av intervjupersonerna fram. ”Att orka hålla i, ha en långsiktig plan över tid är jätteviktigt men svårt som politiker”. Att se resultat kan ta tid, säger flera av intervjupersonerna, och det kräver tålamod. Problemet, påpekar flera, är att väljarna kan ha förväntan på att politiken ska leverera lösningar, snabbt. En intervjuperson säger att folk ”förväntar sig snabba och resoluta tag i vissa lägen”. Att förklara för väljarna att samhällsförändring tar tid, uppfattas som en utmaning.

En intervjuperson lyfter fram svårigheten med att människor kan uppleva en rädsla när det handlar om kriminalitet. Det ”ställer krav

på oss politiker att lugna ner men samtidigt orka göra det som behövs". Det kan vara lockande, oavsett vilken politisk nivå det handlar om, säger en intervjuperson att "starta upp tillfälliga projekt som man förväntar sig ska göra underverk på ett par år och så tar projektmedlen slut och resultaten är knappa". Det här, säger samma person har "tyvärr varit ett mönster på många håll i förebyggande verksamhet, det blir väldigt mycket projektverksamhet". Att tänka och arbeta kortsiktigt har varit normen, medan det långsiktiga perspektivet uteblir, beskriver flera

Systemet

Det demokratiska och förvaltningsmässiga systemet är en återkommande aspekt i de politiska ledarnas tankar. På frågan om var ansvaret ligger för brottsförebyggande arbete för unga svarar i princip samtliga att det handlar om ett samspel mellan demokratins olika nivåer. Huvudansvaret ligger på statlig nivå men det praktiska utövandet däremot ska kommunen primärt ansvara för. Nationellt kan lagar stiftas och ekonomiska resurser skjutas till, men praktiskt är det i kommunen som unga ska förhindras att dras in i kriminalitet. Några intervjupersoner menar att det kan finnas en tendens hos kommuner men också den nationella nivån att "peka finger åt varandra", och skjuta över problemet till den andra nivån. Någon betonar att staten, regeringen, ska "ställa tuffare krav" på kommunerna och deras ansvar.

Även om nästan alla lyfter fram kommunernas centrala roll i och för det brottsförebyggande arbetet pekar flera på betydelsen av ett kraftfullt politiskt ledarskap, från nationell nivå. Att regeringen pekar ut vad den vill och förväntar sig av aktörer involverade i brottsförebyggande arbete för unga beskrivs som väsentligt. Det politiska ledarskapet har även ett ansvar i att prata om brottslighet men även brottspreventionen. Det politiska ledarskapet behöver styra både konkret och symboliskt. En av kommunpolitikerna betonar också vikten av att politiska ledare alltid, både internt och externt, måste stå bakom kommunala tjänstemän som har att hantera effekterna av kriminalitet. Det "svåra arbete tjänstemän gör" måste "politiken alltid backa upp".

En aspekt som återkommer i flera intervjupersoners utsagor är att det brottsförebyggande arbetet för unga, eller egentligen orsaken till brottslighet, lider av en systemproblematik. En aspekt av systemproblematiken som betonas är bristande samordning och samverkan mellan olika samhällsaktörer, men också mellan olika nivåer i demokratin och förvaltningen. Den här typen av stora systemförändrande aspekter upplever några intervjupersoner som påtagligt frustrerande, eftersom de tycks svåra att lösa. En intervjuperson betonar dock att det ibland också handlar om okunskap inom förvaltningen som i sig lägger hämsko för lösningar. Exemplet som ges är sekretesslagstiftning. Att vara väl bevandrad i sekretesslagstiftning menar informanten som själv har förvaltningsjuridisk bakgrund, gör att det som många gånger upplevs som juridiskt omöjligt, blir lösbart. Med rätt kunskaper skulle flera ”mellanrum mellan stolar kunna täppas till”. Men en presskonferens om satsningar på utbildning i sekretesslagstiftning är dock ”inte politisk attraktivt”, säger informanten. En annan person är inne på samma spår och menar att sekretesslagstiftningen är exempel på där myndigheter ibland är onödigt försiktiga på ett sätt som gör mer skada än nytta för den unge. Försiktigheten handlar om okunskaper men också kultur inom organisationerna, menar även denna person.

”Systemet”, som flera uttrycker det, ”har brister”. Men samtidigt lyfter intervjupersonerna fram hur lösningen på ungas kriminalitet finns inom just existerande system. En informant beskriver hur de viktigaste insatserna görs ”inom de ordinarie systemen”, där skola, socialtjänst och polis samverkar. Det är ”där de stora insatserna görs, det finns inget enskilt projekt eller person som kan åstadkomma mirakel”. En annan person säger att ”mycket kan lösas inom ramen för våra existerande system” men lägger till ”de är dock riggade för de starka, de svaga blir utelämnade till projekt och eldsjälar, det måste vi ändra på”.

Kopplat till detta och som ett exempel lyfts den svenska barnavårdscentralen, BVC, fram. Denna ”kontrollinstans”, menar en intervjuperson, borde förlängas och följa barnen längre upp i åldrarna, till tolv års ålder. Via BVC skulle avvikande beteenden hos barn, eller deras föräldrar, kunna fångas upp. Sverige är bra på standardiserade screeningprogram säger hen, ”det ska vi utnyttja” för att motverka att unga hamnar i brottslighet. ”Vi behöver ett BVC

2.0 som går mellan 6–12 år, vi människor inrättar oss efter sådana system, där kan saker fångas".

Att våga satsa och skapa gemenskap

Det finns en risk, menar några intervjupersoner, att de politiska partierna, och ledarna, för in ett brottsförebyggande perspektiv i precis all politik. Det riskerar att leda till låga förväntningar på barn och unga, säger en intervjuperson. Utgångspunkten blir nämligen, som hen uttrycker det, att unga *ska* begå brott. När all lagstiftning ska omfatta ett brottsförebyggande perspektiv, likt till exempel den nya socialtjänstlagen, blir den brottsliga banan normen som hela tiden måste pareras för. Utgångspunkten bör i stället vara, säger samma intervjuperson, en tro på barn och unga och att de *inte* kommer hamna i kriminalitet, annars blir det "lite torftigt". Ytterligare en informant lägger till att vi måste "motverka de negativa förväntningarna som finns idag på barn och unga med invandrarbakgrund".

En annan person betonar att det är några få som förstör för många. Det som behövs, säger hen, är att sprida framtidshopp genom att till exempel göra satsningar i utsatta områden. Informanten ger ett exempel på hur en kommun valde att anlägga en konstgräsplan i ett utsatt område, vilket barn och unga i området länge önskat. Att politiken valde att göra detta skickade signaler om att vilja satsa på unga i det här området, vilket i sin tur visar på en tilltro framför misstro – något som är väldigt viktigt, menar informanten. Fotbollsplanen blev dessutom en självklar samlingsplats i området där unga samlas kring en positiv sak.

Det här knyter an till vad flera lyfter fram som en viktig skyddande faktor: att satsa på utsatta områden. "Man behöver börja i de utsatta områdena" säger en intervjuperson, som menar att målet måste vara att inga områden i Sverige ska vara utsatta. Någon lyfter fram hur den övergripande samhällsplaneringen är väsentlig och att blanda olika typer av bostäder i ett område för att skapa integrering mellan grupper. Att satsa på parker och grönytor liksom andra platser för unga som "inte kräver avgifter eller dyr utrustning" lyfts också fram. En intervjuperson nämner Margaret Thatchers (Storbritanniens premiärminister 1979–90) satsning på att renovera

och upprusta utanförskapsområden på frågan om exempel på framgångsrikt brottsförebyggande arbete.

En annan informant beskriver hur det faktiskt är en majoritet av unga i utsatta områden som klarar sig väl, går ut skolan med fullständiga betyg och som inte hamnar i kriminalitet. Dessa unga borde vi, säger hen, tala mer om. Genom att lära oss mer om vad det är som gör att de klarar sig väl, kan vi få ökad förståelse för vad de som går in i kriminalitet saknar, säger hen. Dessutom tillägger samma intervjuperson, så har ungdomsbrottsligheten i stort minskat över tid, vilket ofta hamnar i skymundan.

En aspekt av brottsförebyggande arbete för unga som flera av intervjupersonerna nämner är behovet av en ”gemenskap”. Några av intervjupersonerna lyfter detta som ett övergripande samhällsproblem, att det i dag saknas ställen att fysiskt mötas på, över gränser. För just unga lyfts gemenskap fram av intervjupersonerna som att unga ska ha ett sammanhang som omfamnar dem och bidrar till att skapa mening i livet, så att kriminalitet blir en mindre lockande bana.

Ett påtagligt ”glapp” beskrivs existera mellan skola och fritid, där unga tappar ett sammanhang när de går hem från skolan. Att göra ”trevliga saker” tillsammans med andra, beskriver någon som en viktig skyddande aspekt. En annan intervjuperson lyfter fram att fler aktiviteter borde kunna samlas under skolans tak, likt fotboll, körsång eller annat, efter skoltid. Ett problem är annars, säger hen, att ”när barnen gått hem kommer de inte tillbaka, till någon meningsfull verksamhet”. Att skapa mötesplatser där positiva gemenskaper mellan unga men även mellan unga och vuxna, lyfts fram som viktigt. Ytterligare en intervjuperson lyfter fram konceptet Fritidsbanken som ett exempel på insatser för att skapa meningsfull fritid för unga med sport, kultur och lek. En annan intervjuperson beskriver också hur unga behöver finna platser där de kan utöva det de tycker är roligt, gratis: gym, boxning, fotbollsplaner, poddstudios, musikstudios med mera. Viktigt är också, säger samma person, att här finns vuxna som inte bara är kompisar och stöd till de unga, utan utbildade för att möta unga med utmaningar. Det ”måste finnas vuxna som sätter gränser”, och ”vid behov ska polis och föräldrar involveras”.

9.5 Sammanfattande diskussion

För att motverka att unga hamnar i kriminalitet krävs politiska beslut. Allmänheten förväntar sig att politiska ledare ska lösa samhällsproblem, men lömska problem som kriminalitet bland unga, är påtagligt svårlösta. Att komma till rätta med detta genom brottförebyggande arbete är svårt för det politiska ledarskapet, vilket framgått i detta kapitel. Flera av de aspekter som intervjupersonerna lyfter fram som både förklaring till och lösning på ungas kriminalitet, ligger långt ifrån det politiken direkt och enkelt kan styra över. Vissa faktorer är lättare, andra betydligt svårare, att via politiskt ledarskap få bukt med.

Det finns en påtaglig, och bitvis kanske förvånande, samsyn i förståelsen till varför unga begår brott vilket enklast kan sammanfattas med begreppet utanförskap. Vad utanförskapet innefattar skiljer sig emellertid delvis åt baserat på politisk hemvist: vissa lyfter fram socioekonomiska aspekter, andra pekar på invandringen och bristande integration.

En slutsats från intervjupersonernas utsagor är, i linje med den tidigare forskningen (Head och Alford 2015) att det lömska problemet med ungas kriminalitet är svårt att hantera utifrån den partipolitiska logiken. Ett framgångsrikt brottsförebyggande arbete tar nämligen tid, partipolitikens cykler är fyra år, vilket i sammanhanget är kort tid. Behovet av att arbeta långsiktigt med ett stort mått av tålamod lyfts fram som ytterst väsentligt för att lyckas, men är svårt som politiker. Att orka och våga arbeta långsiktigt som partipolitiker är en utmaning.

En ytterligare iakttagelse är bekräftelsen av att frågan om brottsförebyggande arbete för unga sträcker sig över många olika politikområden och nivåer i demokratin och detta på ett sätt som politiska ledare har svårt att greppa och därmed åtgärda. Det demokratiska systemets uppdelning i politikområden och nivåer skapar en svårighet i att styra åtgärder mot den här typen av problem. I fallet med ungas brottslighet lyfts dessutom den privata sfären, hemmet och föräldrarna, fram som påfallande viktiga. Att som politisk ledare påverka vad som händer innanför hemmets väggar är en utmaning i demokratier (Blondel, 1987). Som politisk makthavare finns det en uppsättning verktyg att använda, flertalet av dessa har fokus på offentliga, gemensamma, angelägenheter vilka indirekt kan påverka

privata angelägenheter (Blondel, 1987). Demokratiska ledare till skillnad från politiska ledare i auktoritära system kan och ska inte direkt påverka hur människor lever sina liv. Ytterst tycks alla överens om att det är den nationella nivån, med regeringen i spetsen, som har ansvar men att kommunerna ska vara de självklara utförarna. Med detta sagt, har framkommit att många aktörer, på olika nivåer, behöver vara involverade.

Den svenska demokratin har ett väl utvecklat demokratiskt och förvaltningsmässigt system, tycks de politiska ledarna överens om. Det brottsförebyggande arbetet för unga ska lösas inom ramen för existerande system. Skola, socialtjänst och polis är några av de institutioner som nämns, men även BVC. Att skruva på aspekter inom systemet och till exempel skapa ökad kunskap om sekretesslagstiftning pekas ut som viktigt. Begränsade insatser i projektform är inte lösningen på att förhindra unga att hamna i kriminalitet, är en slutsats från intervjuerna, tvärtom är det alltså inom ramen för det nuvarande systemet som lösningen finns.

Ett bekymmer som samtidigt framträder är avsaknaden av kunskap om vilka insatser och strategier som faktiskt fungerar när det kommer till brottsförebyggande åtgärder för unga. Informanterna efterfrågar starkt evidensbaserade metoder men är samtidigt osäkra kring vad som utgör evidens. Evidens definieras ofta som metoder vars effektivitet kan mätas och verifieras, helst genom vetenskaplig forskning. Detta är dock en utmaning i brottsförebyggande arbete där resultaten kan vara långsiktiga och svåra att direkt hänföra till specifika åtgärder. Det är också en aspekt som tas upp, alltså att brottsförebyggande insatser i sig är svåra att mäta.

Många olika förslag och tankar framkommer i intervjupersonernas utsagor, tillsammans med detta omnämns vissa faktiska projekt. En slutsats är att det finns en osäkerhet kring vad som egentligen ger effekt. Många idéer och insatser finns men vad som verkligen fungerar förefaller det finnas politisk oklarhet kring.

En viktig iakttagelse från den här analysen är de ytterst begränsade partimässiga skillnader som framträtt i intervjupersonernas utsagor om brottsförebyggande arbete för unga. Sådana finns men är förvånansvärt få. De politiska ledarnas olika ideologiska skiljelinjer framkommer genom att de som tillhör partier i opposition betonar att regeringen satsar på fel saker: de har felaktigt fokus på repression framför sociala aspekter. Företrädare för

regeringspartierna betonar att problemen beror på långvarig felaktigt förd politik: för hög invandring och för låga krav på människor. Bortsett från dessa kritiska synpunkter på varandra finns delvis olika betoning i vad som bör göras där företrädare till vänster företrädesvis betonar sociala insatser. Företrädare till höger understryker att sociala förebyggande insatser inte är tillräckliga utan behöver kompletteras med repressiva, avskräckande, insatser, vilka också definieras som förebyggande. Dessa skillnader till trots är slutsatsen att det är mer som förenar än skiljer intervjupersonernas tankar gällande brottsförebyggande arbete för unga.

Den här slutsatsen kan relateras till varför lömska problem kan vara svårlösta rent politiskt, de kräver nämligen samverkan och långsiktighet medan partipolitikens logik bygger på konflikt och kortare cykler (Levin m.fl., 2012; Jordan och Turnpenny, 2015). I kapitlet saknas dock det höga tonläge som ofta hörs i debatten gällande kriminalitet och brottsförebyggande arbete, det framkommer inte i intervjupersonernas resonemang. Tvärtom uppenbarar sig en betydande samsyn kring brottsförebyggande strategier, liksom kriminalitetens orsaker, vilket kan relateras till tesen om hur ledare agerar när de är ”backstage”, det vill säga när de inte är på scenen och i den politiska debatten (jfr. Goffman, 1959; Edelman 1988). I det offentliga, inte minst i den politiska debatten (”frontstage”) däremot, betonas skillnader och konflikt, det vill säga den partipolitiska logiken. Fenomenet att politiker visar samsyn informellt men konflikt offentligt är väl dokumenterat i forskning (t.ex. Edelman 1988), så även här. Det som här framkommer skulle vidare kunna indikera att det inom justitieutskottet och hos politiker på den kommunala nivå som hanterar kriminalpolitik, har utvecklats en gemensam förståelse för brottsförebyggande arbete.

Det centrala bidraget från detta kapitel är insikten om att politiska ledare delar en betydande samsyn kring brottsförebyggande åtgärder när de får resonera fritt, trots att den offentliga debatten präglas av konflikter och politiska skillnader. Denna observation har betydelse för hur detta lömska samhällsproblem bör hanteras och organiseras.

9.6 Policyrekommendationer

Mot bakgrund av det som diskuterats i detta kapitel rekommenderas att inrätta ett *blocköverskridande råd för långsiktiga brottsförebyggande strategier*. Den samsyn i orsaker men även lösningar på ungas kriminalitet som finns över partigränser behöver stärkas och värnas. I rådet samlas representanter från samtliga riksdagspartier från alla tre demokratiska nivåer (kommun, region och nationell). Syftet med rådet är att skapa en stabilitet över mandatperioder eftersom dessa frågor kräver ett långsiktigt arbete. Syftet är också att underlätta samarbete över partigränser men även mellan olika demokratiska nivåer, och på så vis minska konflikt och missförstånd som motverkar att hitta långsiktiga brottsförebyggande strategier. Ordinarie platser i rådet har partierna i syfte att finna gemensamma lösningar, myndighetsrepresentanter liksom forskare bör emellertid regelbundet bjudas in. Rådet bidrar till att motverka partipolitiskt kortsiktigt agerande i frågor som kräver decennielång uthållighet.

Det råder en osäkerhet kring vilka brottsförebyggande insatser som faktiskt fungerar i svensk kontext. Utbudet av insatser är stort men det råder oklarhet kring vilka insatser som leder till önskad effekt. En rekommendation är därför att *inrätta ett nationellt kunskapsprogram för brottsförebyggande arbete för unga*. Syftet med programmet är att skapa ett starkare forskningsunderlag till beslutsfattare. Inom ramen för programmet ska longitudinella studier finansieras, evidensbaserade metoder utvecklas och det ska skapas ett nationellt forskningscentrum (liknande Skolforskningsinstitutet men för brottsförebyggande insatser för unga). Målet med programmet är att minska beroendet av kortsiktiga projekt utan uppföljning.

Referenser

Blondel, J. (1987). *Political leadership*. London: Sage.

Crowley, K., & Head, B. W. (2017). The enduring challenge of 'wicked problems': revisiting Rittel and Webber. *Policy sciences*, 50(4), 539-547.

Edelman, M. (1988). *Constructing the political spectacle*. University of Chicago Press.

Greer, S. L., King, E. J., Massard da Fonseca, E., & Peralta-Santos, A. (2021). *Coronavirus Politics: The Comparative Politics and Policy of COVID-19*. University of Michigan Press.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.

Head, B. W., & Alford, J. (2015). "Wicked problems: Implications for public policy and management". *Administration & Society*, 47(6), 711–739.

Jordan, A., & Turnpenny, J. (2015). *The Tools of Policy Formulation: Actors, Capacities, Venues and Effects*. Edward Elgar.

Levin, K., Cashore, B., Bernstein, S., & Auld, G. (2012). "Overcoming the tragedy of super wicked problems: constraining our future selves to ameliorate global climate change". *Policy Sciences*, 45, 123–152.

Ostrom, E. (2010). "Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change." Global Environmental Change, 20(4), 550–557.

Rittel, H. W. J., & Webber, M. M. (1973). "Dilemmas in a general theory of planning". *Policy Sciences*, 4(2), 155–169.

Bilaga

Frågor om brottsförebyggande arbete för unga

Om du fick tänka helt fritt - vilken typ av brottsförebyggande arbete för unga vill du allra helst satsa på?

Som politisk ledare vad är svårast att hantera i förhållande till rättspolitiska frågor?

Vad är svårast med att (vilja) satsa på brottsförebyggande arbete för unga?

Varför tror du, att vi inte hör så mycket om brottsförebyggande arbete i den politiska debatten idag?

På vilken politisk nivå (lokal, regional, nationell) ligger den huvudsakliga lösningen på brottsförebyggande arbete för unga, anser du?

Hur förhåller sig de olika politiska nivåerna till varandra gällande det brottsförebyggande arbetet, tänker du?

Har du, utifrån din politiska erfarenhet, något exempel på framgångsrikt brottsförebyggande arbete för unga?

Vad kan ett politiskt ledarskap göra för att förebygga brott?

Är det något annat du tänker på gällande politiskt ledarskap och brottsförebyggande arbete för unga?

Introduction and summary

Axel Merkel and Marie Torstensson Levander

Background

Juvenile delinquency has long been regarded as a social problem, but the issue has rarely been as high on the political agenda as it is today. There are frequent media reports of shootings and other violent crimes committed by boys who are not even old enough to watch a violent film at the cinema without adult supervision. One could easily get the impression that such serious violent crimes are typical among young offenders in Sweden.

Behind these high-profile and exceptionally violent cases lies a broader picture of juvenile delinquency that has remained relatively stable over time. The Swedish National Council for Crime Prevention (Brå, 2024) reports from self-declaration surveys show that approximately the same proportion of ninth graders stated that they had committed crimes in 2023 (51.3 percent) as in 2015 (50.6 percent). But although school surveys do not show any significant increase in general crime among young people, there is reason to be concerned about shifts over time in the types of crimes committed and the age of the offenders. The number of criminal suspicions involving children under the age of 15 has increased significantly over the past decade, and the suspicions do not only concern typical juvenile offences, but also include weapons offences, robbery, and obstruction of justice (Brå, 2025).

During the current term of office, the Government has pursued a criminal justice strategy that includes allocating more resources to the judicial system, expanding the number of places in prisons and detention centres, and increasing penalties to "reflect the seriousness of the crimes" (Regeringen, 2023, p. 3). A temporary lowering of the age of criminal responsibility for certain serious crimes to 13 has also been announced (Prop. 2025/26:1), which goes further than the

reduction to 14 years proposed by the Government's investigator (SOU 2025:11). At the same time, the Government's crime prevention strategy emphasises that a sustained and effective effort to reduce juvenile delinquency must involve society as a whole.

The purpose of this ESO anthology is to present a scientific perspective on effective measures to prevent juvenile delinquency, identify key policy areas, and offer recommendations for crime prevention. The anthology brings together experts from different disciplines – political science, economics, sociology, criminology, psychology and social work – to reflect the idea that the responsibility for preventing juvenile delinquency lies with society as a whole. Throughout the anthology, there is a focus on early, proactive measures that primarily aim to prevent crime from being considered an option in the first place.

Content of the anthology

In addition to this introduction, the anthology consists of eight chapters divided into three thematic sections. Below is a summary of the chapters.

Foundations for the development of crime prevention

In the second chapter of the anthology, **Per-Olof Wikström** points out that crime prevention often lacks clear direction based on a solid understanding of the causes of crime, and therefore tends to be unfocused and unsystematic. He argues that crime prevention is mainly reactive – that is, focused on efforts targeting children and young people who are already prone to crime, and on places where crime occurs. These efforts need to be supplemented with proactive prevention that aims to involve parents, teachers and others who can influence children and young people's likelihood of engaging in criminal behaviour. Wikström argues that crime is fundamentally a matter of moral action, and that proactive prevention should therefore aim to counteract environments that normalise criminal acts by justifying, excusing, tolerating or ignoring them. It should also contribute to strengthening children and young people's self-control. He proposes that self-control can be strengthened by

promoting training in natural environments such as the family, school and leisure activities, focusing on skills such as problem-solving, concentration, patience and restraint. Wikström concludes by emphasizing that society needs to develop a strong, knowledge-based national crime prevention programme that can integrate reactive and proactive approaches and provide support for the development of local crime prevention efforts to reduce the likelihood that children and young people will engage in criminal behaviour.

Has crime prevention work in Sweden been excessively focused on organisation rather than content? **Marie Torstensson Levander** explores this question in her chapter, which examines and traces the role of collaboration in crime prevention programmes and policy documents in recent decades. Collaboration between relevant actors can be a rational and effective means of preventing crime, but it is not necessarily desirable in itself. The chapter describes crime prevention collaboration as mostly reactive: when a problem arises, local actors come together to address it. Torstensson Levander writes that collaboration is often given great importance in discussions about crime prevention, but more important than the question "with whom?" is "what?" Effective collaboration requires a knowledge-based, proactive strategy and a shared understanding of the causes of crime, as well as a clear idea of how the collaborating actors can best contribute to addressing them. This, in turn, requires that local actors have access to qualified knowledge support – something that is currently underdeveloped.

Policies to prevent youth crime at the group or individual level

In the fourth chapter of the anthology, **Anna-Karin Ivert** starts from the concept of social prevention, i.e. crime prevention efforts that aim to lay the foundation for young people's prosocial development. In the chapter, Ivert poses two important questions: Should early, proactive efforts to prevent youth crime be broad and aimed at all families, or narrowly targeted at those most in need? And can the same methods used to prevent general juvenile delinquency also be effective in preventing serious gang-related violent crimes among young people? Based on previous research,

Ivert concludes that interventions carried out with high intensity over a longer period tend to be the most effective. Regarding universal versus targeted interventions, Ivert finds that those focusing specifically on children at higher risk of developing antisocial behaviour have clearer effects. However, she emphasizes that regardless of the target group, it is the content of the social initiatives that determines their effectiveness.

Children spend a large part of their time in school, which potentially makes it an important arena for preventing youth crime. **Hans Grönqvist and Torsten Santavirta** write in their chapter that there are several reasons to believe that education policy reforms can be effective in preventing crime among children and young people. Education tends to open up opportunities for jobs with higher earnings, which makes crime relatively less attractive. It can also influence young people's preferences by making them more future-oriented and risk-averse. In addition, according to the authors, schooling can limit the opportunities children have to commit crimes through its incapacitating effect. Grönqvist and Santavirta present a selection of research on the effects of school and education policy reforms on crime, focusing on studies based on strong methodological approaches. Overall, they find evidence, both in Swedish and international studies, that measures to prolong schooling, reduce drop-out rates or raise the quality of education can reduce crime. However, the authors stress the importance of learning more about how specific school policy initiatives should be designed to achieve the greatest impact.

Another environment that plays a central role in the everyday lives of children and young people is their local neighbourhood. Neighbourhoods can be places that uphold norms which deter crime, but they can also be crime-generating environments with poor role models and weak social control. In his chapter, **Martin Grander** writes that although it is well documented that people who grow up in less affluent areas are at higher risk of committing crimes, we still lack sufficient knowledge about the link between residential segregation and crime. The question is whether geographical concentrations of households with different socioeconomic conditions lead to crime. To explore this, Grander reviews research in the field and highlights ongoing studies on segregation, living conditions and insecurity in Malmö. He finds that neighbourhoods

can indeed reinforce or counteract individual risk factors for crime, but that neither crime nor perceived insecurity are strongly linked to segregation. Grander emphasizes that the root cause of segregation is unequal living conditions, and that policies to reduce segregation should primarily aim to equalize these conditions, rather than focus on physical changes in socioeconomically vulnerable residential areas.

Leisure activities for young people, such as sports, exist primarily because they are meaningful and fun, but there are also hopes and political ambitions that sporting activities can help prevent youth delinquency. In their chapter, **David Ekholm** and **Magnus Dahlstedt** compile and discuss existing knowledge about how sport can contribute to crime prevention among young people. The authors highlight several important mechanisms through which sport may help prevent crime. These mechanisms are referred to as diversion, control, education and the development of life skills. The chapter emphasizes that these mechanisms should be seen as indirect and are not unique to sport as a leisure activity. Finally, the authors caution against placing too much faith in the power of sport to prevent criminal behaviour. Overconfidence may risk making important interventions for children's well-being appear unsuccessful, simply because it is difficult to evaluate the broader benefits generated by such activities.

In the eighth chapter of the anthology, **Pia Enebrink** reviews what research says about serious mental illness and the risk of children and young people becoming involved in crime. Defiant or rule-breaking behaviour in children is usually not a sign of serious problems. However, the risk is greater for children who exhibit early, frequent and severe norm-breaking behaviours, especially when other risk factors are present, such as strained family relationships, poor school performance or impaired cognitive ability. Enebrink describes what we know about the psychiatric conditions in young people that are associated with a higher risk of antisocial behaviour and criminality. She also discusses the types of psychosocial crime prevention efforts that have been evaluated and what lessons can be learned. Among the interventions shown to have a positive effect on children's behavioural problems are parental support programmes. These have primarily been evaluated for parents with children under the age of twelve, and to a lesser extent

for families with teenagers. Based on the available evidence, these programmes appear to be more effective for younger children – perhaps because it is more difficult to break a criminal lifestyle later in childhood.

The politics of crime prevention

In the final chapter of the anthology, **Jenny Madestam** examines how Swedish political leaders view crime prevention for young people. Since juvenile delinquency is a complex problem that lacks quick or easy solutions, it is particularly valuable to gain insight into how political leaders and legislators—those expected to provide solutions—perceive the issue. Madestam summarizes the lessons learned from her interviews with politicians by stating that juvenile crime is difficult to address within the logic of the political system. The reason is that crime prevention takes significantly longer than can be accommodated within political election cycles, and that the work spans multiple policy areas as well as levels of government.
Another important insight is that the interviewees, despite some expected differences, share a broad consensus when it comes to juvenile crime prevention. Madestam recommends the establishment of a cross-party council for long-term crime prevention strategies, as well as a national programme to produce and disseminate research-based knowledge to decision-makers.

Concluding Reflections

How can juvenile crime better be prevented? This anthology presents several suggestions, and the main takeaways can be summarized in four points.

Focus on the causes of crime and start early

Crime prevention policy can largely be described as focused on addressing crime that has already occurred, but to reduce crime in the long term, efforts are also needed to ensure that fewer individuals come to see crime as a viable option. One of the key

insights from the anthology is that the first line of defence against crime – proactive prevention – needs to be strengthened. By the first line of defence, we refer to the adults in children's immediate environment and the social institutions they encounter in everyday life: parents, (pre)school, and child and maternal health services. Children develop their prosocial abilities, empathy, self-regulation, and their relationship to social norms and peer pressure during the earliest years of life – and especially before the age of twelve. It is during this period that proactive crime prevention has the greatest potential to be effective.

Influence those who can influence

Parents and teachers are often the adult authority figures who have the greatest opportunity to influence children's moral perception and social development. Probably the most effective way for society to influence children in a crime-deterrent direction is to support characters such as parents and teachers. Through knowledge-based parental support programs, the risk of children developing behavioral problems can be reduced. Training of school and after-school staff can also be important. Another way to provide support to actors who can influence is to better provide local actors – municipalities, regions and the police – with qualified knowledge support regarding measures that can reduce crime.

The role of schooling, housing and sports

There is research on the deterrent effects of schooling on crime, and Grönqvist and Santavirta find in chapter five that students who complete their education and acquire labour market-relevant skills are at lower risk of ending up in crime. However, it is difficult to know what mechanisms are at play. For example, it is difficult to say whether education in itself deters crime or whether any effects are more to do with school as a fostering environment. In the anthology's chapter on residential segregation and crime, it is concluded that there is no strong correlation between crime and segregation. That said, involuntary housing segregation can contribute to children and young people being exposed to unsafe

environments to a greater extent. The unequal prevalence of crowded living spaces can mean poorer opportunities for children to withdraw and concentrate on homework. As for the effects of sport, there is no strong support for its impact on crime, but trained leaders, well-thought-out educational content and an opportunity for young people to be educated in important life skills might contribute to crime prevention.

Long-term and knowledge-based strategies are necessary

On issues where there is a particular need for long-term stability, political parties have chosen to make agreements across the political divide – examples of this can be found in energy policy, defence policy, and environmental policy. The political parties in Sweden generally agree on the importance of crime prevention for young people, but there is a risk that political measures to prevent crime will be ineffective if policies are changed every four years. To counteract this kind of short-sightedness and at the same time strengthen the consensus that exists on the causes and solutions of juvenile delinquency, one recommendation is to set up a cross-party cooperation council for the development of long-term strategies for crime prevention.

A problem with today's crime prevention is that it is not guided by a solid understanding of what causes crime and therefore tends to be unfocused and unsystematic. There is a strong need to develop a qualified, knowledge-based national crime prevention programme, where reactive and proactive approaches are coordinated to support local crime prevention. Systematizing, developing and directing national support to local crime prevention actors is a task that could naturally lie with the National Council for Crime Prevention (Brå). For this to succeed, however, the authority needs to strengthen its competence and there needs to be more investment into researching crime prevention.

What we present in this anthology marks a shift in perspective in crime prevention: from a one-sided focus on reactive efforts to a more balanced and systematic view of prevention where proactive efforts are given greater weight. It also means a shift towards understanding and influencing the causes of crime – in children's

everyday lives, in their relationships and in the environments where their morals are shaped.

References

Brottsförebyggande rådet, 2024. Skolundersökningen om brott 2023. Rapport 2024:10.

Brottsförebyggande rådet, 2025. Barn under 15 år som begår allvarliga brott. Rapport 2025.11.

Prop. 2025/26:1. Budgetpropositionen för 2026. https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2025/09/2025261/.

Regeringen, 2023. Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet. Skr. 2023/24:68.

SOU 2025:11. Straffbarhetsåldern. https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2025/01/sou-202511/.

Förteckning över tidigare rapporter till ESO

2025

- Minsta möjliga motstånd – en ESO-rapport om acceptans för klimatpolitiska styrmedel.
- Algoritmer för allmän nytta: en ESO-rapport om AI, produktivitet och arbetskraftsbehovet i offentlig sektor.
- Raka rör – en ESO-rapport om prisbildning, ägarstrukturer och policyutmaningar på fjärrvärmemarknaden.
- Särskilt utsatta – en ESO-rapport om sambandet mellan etnisk segregation och brottslighet.
- När Sverige säljer – en ESO-rapport om ekonomiska effekter av utländska företagsuppköp.
- Lika barn leka bäst – en ESO-rapport om politisering av kommunchefsposten.

2024

- Talande tystnad? En ESO-rapport om självcensur i Sverige.
- I samhällets tjänst? En ESO-rapport om villkoren för forskning och samverkan.
- Goda grannar – en ESO-rapport om grannskapets betydelse för integration.
- Krona på rätt kurs? En ESO-rapport om den svenska valutans utveckling 1993–2024.
- På upplyst grund – en ESO-rapport om myndigheternas remiss-arbete

2023

- Stability in the Balance – a Report on the Roles of Fiscal and Monetary Policy to the Expert Group on Public Economics.
- Vem bor här? En ESO-rapport om gamla och nya folkräkningar.
- Kriminella på kartan – en ESO-rapport om den organiserade brottslighetens geografi.
- Handel med stor effekt – en ESO-rapport om utrikeshandeln med el.
- Pandemin och pengarna – en ESO-rapport om inkomster, skatter, fördelning och stödåtgärder under covid-19.
- Fritt valt arbete? ESO-rapport om könssegregering i utbildning och yrke.
- Temperaturhöjning i klimatpolitiken – en ESO-rapport om EU:s nya lagstiftning i svensk kontext.
- Karriärer och barriärer – en ESO-rapport om skolgång och etablering för unga med utländsk bakgrund.
- Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till sluten ungdomsvård.
- Bruk och straff – en ESO-rapport om kriminaliseringen av narkotikakonsumtion

2022

- Bakåtblick på vägen fram – en ESO-rapport om etableringsprocessen på svensk arbetsmarknad.
- Tryggare kan ingen vara? En ESO-rapport om socialförsäkringar och välfärdssystem.
- Samspel för stabilitet – en ESO-rapport om rollfördelningen mellan finans- och penningpolitik.

2021

- I en tid av pandemi – en ESO-antologi med samhällsvetenskapliga reflektioner.
- En beklaglig förlust? En ESO-rapport om erfarenheter och lärdomar av arvsskatt.
- Ingen reklam tack – en ESO-rapport om myndigheternas kommunikation.

- Upp till bevis – en ESO-rapport om experiment som underlag för politik.
- Med gemensamma krafter – en ESO-rapport om kommunal avtalssamverkan.
- Ekonomiska krisers dynamik – en ESO-rapport om företagsomställning och strukturomvandling.
- Försörjning med fördröjning – en ESO-rapport om utrikes födda kvinnors etablering på arbetsmarknaden.

2020

- Med framtiden för sig – en ESO-rapport om sociala investeringar.
- Jämställdhet räknas – en ESO-rapport om kvinnors förändrade position i arbetslivet.
- Morot utan piska – en ESO-rapport om stärkta incitament för kommunal effektivitet.
- Spänning på hög nivå – en ESO-rapport om elnätets roll för säkra elleveranser.
- Uppkopplad utbildning – en ESO-rapport om högskolans digitalisering.
- Avgörande mål – en ESO-rapport om sysselsättningspolitiska målformuleringar.
- Vårt framtida skattesystem – en ESO-rapport med förslag på en genomgripande skattereform.

2019

- Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet.
- Synd och skatt – en ESO-rapport om politiken inom områdena alkohol, tobak och spel.
- Skillnad på marginalen – en ESO-rapport om reformerad inkomstbeskattning.
- Rätt på EU:s sätt – en ESO-rapport om EU-rättens inverkan på svensk skattelagstiftning.
- Klimatmål på villovägar? En ESO-rapport om politiken för utsläppsminskningar i vägtrafiken.
- Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete.

- Pang för pengarna – en ESO-rapport om Sveriges militära materielförsörjning.
- Vem vårdar bäst? En ESO-rapport om svensk sjukhusvård i ett jämförande perspektiv.

2018

- Grundlag i gungning? En ESO-rapport om EU och den svenska offentlighetsprincipen.
- Lönar sig arbete 2.0? En ESO-rapport med fokus på nyanlända.
- Tid för integration – en ESO-rapport om flyktingars bakgrund och arbetsmarknadsetablering.
- Skydda lagom – en ESO-rapport om miljömålet Levande skogar.
- Tänk efter före! En ESO-rapport om samhällsekonomiska konsekvensanalyser.
- Operation digitalisering – en ESO rapport om hälso- och sjukvården.
- Data i egna händer – en ESO-rapport om personliga hälsokonton.

2017

- Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet.
- Bygg mer för fler! En ESO-rapport om staten, kommunerna och bostadsbyggandet.
- Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund.
- Yes box! En ESO-rapport om en ny modell för kapital- och bostadsbeskattning.
- Olika kön, olika lön – en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden.
- Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner.
- Inspiration för integration – en ESO-rapport om arbetsmarknadspolitik för nyanlända i fem länder.
- Att vara brygga mellan forskning och politik – en festskrift från nya ESO:s 10-årsjubileum.

2016

- Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad.
- Sjukskrivningarnas anatomi – en ESO-rapport om drivkrafterna i sjukförsäkringssystemet.
- När skolan själv får välja – en ESO-rapport om friskolornas etableringsmönster.
- Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om strukturomvandlingen i svenskt näringsliv.
- Grön tillväxt under lupp – en ESO-rapport om ett begrepp i tiden.
- Mer än tur i struktur – en ESO-rapport om kommunal effektivitet.
- När det rätta blir det lätta – en ESO-rapport om ”nudging”.

2015

- En ny giv? En ESO-rapport om regleringen av spelmarknaden.
- Maktutövningar under lagarna? En ESO-rapport om trotsiga kommuner.
- En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden.
- Verksamma insatser mot brott? En ESO-rapport om orsak och verkan.
- Familjepolitik för alla? En ESO-rapport om föräldrapenning och jämställdhet.

2014

- Goda år på ålders höst? En ESO-rapport om konkurrens i äldreomsorgen.
- 3:12-Corporations in Sweden: The Effects of the 2006 Tax Reform on Investments, Job Creation and Business Start-ups.
- Företagandets förutsättningar – En ESO-rapport om den svenska ägarbeskattningen.
- Kapital på krita? En ESO-rapport om företagandets finansiering.
- Konkurrens, kontrakt och kvalitet – hälso- och sjukvård i privat regi.

- Hållbara beräkningar – en ESO-rapport om att bedöma den offentliga sektorns finansiella hållbarhet.
- Med nya mått mätt – en ESO-rapport om indikationer på produktivitetsutvecklingen i offentlig sektor.
- Institutionsvård, incitament och information – en ESO-rapport om placering av ungdomar med sociala problem.

2013

- Bäste herren på täppan? En ESO-rapport om bostadsbyggande och kommunala markanvisningar.
- Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska.
- Var skapas jobben? En ESO-rapport om dynamiken i svenskt näringsliv 1990–2009.
- Transportinfrastrukturens framtida organisering och finansiering.
- Investeringar in blanco? En ESO-rapport om behovet av infrastruktur.
- Bonde söker bidrag – en ESO-rapport om effektivitet i det svenska landsbygdsprogrammet.
- The pension system in Sweden.
- Den offentliga sektorn – en antologi om att mäta produktivitet och prestationer.
- Utvinning för allmän vinning – en ESO-rapport om svenska mineralinkomster.
- Offentlig upphandling eller gröna nedköp? En ESO-rapport om miljöpolitiska ambitioner.

2012

- Svängdörr i staten – en ESO-rapport om när politiker och tjänstemän byter sida.
- En god start – en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan.
- Den akademiska frågan – en ESO-rapport om frihet i den högre skolan.
- Income Shifting in Sweden. An empirical evaluation of the 3:12 rules.

- Samhällsekonomin på spåret – en ESO-rapport om att räkna på tunnelbanan.
- Hjälpa eller stjälpa? En ESO-rapport om kontrollfunktionen i arbetslöshetsförsäkringen.
- Lärda för livet? – en ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning.
- Forskning och innovation – statens styrning av högskolans samverkan och nyttiggörande.

2011

- UD i en ny sits – organisation, ledning och styrning i en globaliserad värld.
- Försvarets förutsättningar – en ESO-rapport om erfarenheter från 20 år av försvarsreformer.
- Kalorier kostar – en ESO-rapport om vikten av vikt.
- Avtalsbestämda ersättningar, andra kompletterande ersättningar och arbetsutbudet.
- Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration.
- Kollektivtrafik utan styrning.
- Vägval i vården – en ESO-rapport om skillnader och likheter i Norden.
- Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt forskningsperspektiv.
- Rapport från ett ESO-seminarium – decenniets framtidsfrågor.

2010

- En kår på rätt kurs? En ESO-rapport om försvarets framtida kompetensförsörjning.
- Beskattning av privat pensionssparande.
- Polisens prestationer – En ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet.
- Swedish Tax Policy: Recent Trends and Future Challenges.
- Statliga bidrag till kommunerna – i princip och praktik.
- Revisionen reviderad – en rapport om en kommunal angelägenhet.

- Värden i vården – en ESO-rapport om målbaserad ersättning i hälso- och sjukvården.
- Enkelt och effektivt – en ESO-rapport om grundtrygghet i välfärdssystemen.
- Kåren och köerna. En ESO-rapport om den medicinska professionens roll i styrningen av svensk hälso- och sjukvård.

2009

- Den långsiktiga finansieringen – välfärdspolitikens klimatfråga?
- Regelverk och praxis i offentlig upphandling.
- Invandringen och de offentliga finanserna.
- Fyra dyra fonder? Om effektiv förvaltning och styrning av AP-fonderna.
- Lika skola med olika resurser? En ESO-rapport om likvärdighet och resursfördelning.
- En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reform ideologier.

2003

- Skolmisslyckande – hur gick det sen?
- Politik på prov – en ESO-rapport om experimentell ekonomi.
- Precooking in the European Union – the World of Expert Groups.
- Förtjänst och skicklighet – om utnämningar och ansvarsutkrävande av generaldirektörer.
- Bostadsbyggandets hinderbana – en ESO-rapport om utvecklingen 1995–2001.
- Axel Oxenstierna – Furstespegel för 2000-talet.

2002

- ”Huru skall statsverket granskas?” – Riksdagen som arena för genomlysning och kontroll.
- What Price Enlargement? Implications of an expanded EU.
- Den svenska sjukan – sjukfrånvaron i åtta länder.
- Att bekämpa mul- och klövsjuka en ESO-rapport om ett brännbart ämne.

- Lärobok för regelnissar – en ESO-rapport om regelhantering vid avregleringar.
- Att hålla balansen – en ESO-rapport om kommuner och budgetdisciplin.
- The School´s Need for Resources – A Report on the Importance of Small Classes.
- Klassfrågan – en ESO-rapport om lärartätheten i skolan.
- Staten fick Svarte Petter – en ESO-rapport om bostadsfinansieringen 1985–1993.
- Hoten mot kommunerna – en ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden.

2001

- Mycket väsen för lite ull – en ESO-rapport om partnerskapen i de regionala tillväxtavtalen.
- I rikets tjänst – en ESO-rapport om statliga kårer.
- Rättvisa och effektivitet – en ESO-rapport om idéanalys.
- Nya bud – en ESO-rapport om auktioner och upphandling.
- Betyg på skolan – en ESO-rapport om gymnasieskolorna.
- Konkurrens bildar skola – en ESO-rapport om friskolornas betydelse för de kommunala skolorna.
- Priset för ett större EU – en ESO-rapport om EU:s utvidgning.

2000

- Att granska sig själv – en ESO-rapport om den kommunala miljötillsynen.
- Bra träffbild, fast utanför tavlan – en ESO-rapport om EU:s strukturpolitik.
- Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning.
- En svartvit arbetsmarknad? – en ESO-rapport om vägen från skola till arbete.
- Privilegium eller rättighet? – en ESO-rapport om antagningen till högskolan
- Med många mått mätt – en ESO-rapport om internationell benchmarking av Sverige.

- Kroppen eller knoppen? – en ESO-rapport om idrottsgymnasierna.
- Studiebidraget i det långa loppet.
- 40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.

1999

- Dagis och drivkrafter – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.
- Återvinning utan vinning – en ESO-rapport om sopor.
- En akademisk fråga – en ESO-rapport om rankning av C-uppsatser.
- Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption.
- Samhällets stöd till de äldre i Europa – en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga tjänster.
- Regionalpolitiken – en ESO-rapport om tro och vetande.
- Att snubbla in i framtiden – en ESO-rapport om statlig omvandling och avveckling.
- Att reda sig själv – en ESO-rapport om rederier och subventioner.
- Bostad sökes – en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet.
- Att ta sig ton – en ESO-rapport om svensk musikexport 1974–1999.
- Med backspegeln som kompass – en ESO-rapport om stabiliseringspolitiken som läroprocess.
- Med backspegeln som kompass – ett ESO-seminarium om stabiliseringspolitik som läroprocess.

1998

- Staten och bolagskapitalet – om aktiv styrning av statliga bolag.
- Kommittéerna och bofinken – kan en kommitté se ut hur som helst?
- Regeringskansliet inför 2000-talet – rapport från ett ESO-seminarium.
- Att se till eller titta på – om tillsynen inom miljöområdet.
- Arbetsförmedlingarna – mål och drivkrafter.
- Kommuner Kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden.

- Vad kostar en ren? – en ekonomisk och politisk analys.

1997

- Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken.
- Ramar, regler, resultat – vem bestämmer över statens budget?
- Lönar sig arbete?
- Egenföretagande och manna från himlen.
- Jordbruksstödet – efter Sveriges EU-inträde.

1996

- Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier.
- Novemberrevolutionen – om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985.
- Kan myndigheter utvärdera sig själva?
- Nästa steg i telepolitiken.
- Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn?
- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling? – En principdiskussion.

1995

- Kapitalets rörlighet Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa.
- Generationsräkenskaper.
- Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet sportfiske.
- Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB.
- Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten inom skolan, vården och omsorgen.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplen allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen.
- Företagsstödet Vad kostar det egentligen?
- Försvarets kostnader och produktivitet.

1994

- En effektiv försvarspolitik? Fredsvinst, beredskap och återtagning.
- Skatter och socialförsäkringar över livscykeln En simuleringsmodell.
- Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder.
- Fördelningseffekter av offentliga tjänster.
- En Social Försäkring.
- Valfrihet inom skolan Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation.
- Skolans kostnader, effektivitet och resultat En branschstudie.
- Bensinskatteförändringens effekter.
- Budgetunderskott och statsskuld Hur farliga är de?
- Den svenska insolvensrätten Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m.
- Det offentliga stödet till partierna Inriktning och omfattning.
- Den offentliga sektorns produktivitetsutveckling 1980–1992.
- Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterande produktivitetsmått.
- Kvalitets- och produktivitetsutvecklingen i sjukvården 1960–1992.
- Varför kulturstöd? Ekonomisk teori och svensk verklighet.
- Att rädda liv Kostnader och effekter.

1993

- Idrott åt alla? Kartläggning och analys av idrottsstödet.
- Social Security in Sweden and Other European Countries Three Essays.
- Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken.
- Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen?
- Presstödets effekter en utvärdering.

1992

- Statsskulden och budgetprocessen.
- Press och ekonomisk politik tre fallstudier.

- Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi.
- Slutbudsmetoden ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikter.
- Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning.
- Statliga bidrag motiv, kostnader, effekter?
- Vad vill vi med socialförsäkringarna?
- Fattigdomsfällor.
- Växthuseffekten slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken.
- Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken eller tvärtom?
- Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten.

1991

- SJ, Televerket och Posten bättre som bolag?
- Marginaleffekter och tröskeleffekter barnfamiljerna och barnomsorgen.
- Ostyriga projekt att styra stora kommunala satsningar.
- Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården vad blir effekterna?
- Skogspolitik för ett nytt sekel.
- Det framtida pensionssystemet två alternativ.
- Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster.
- Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor.
- Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning.

1990

- Läkemedelsförmånen.
- Sjukvårdskostnader i framtiden vad betyder åldersfaktorn?
- Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall.
- Skola? Förskola? Barnskola?
- Bostadskarriären som en förmögenhetsmaskin.

1989

- Arbetsmarknadsförsäkringar.
- Hur ska vi få råd att bli gamla?
- Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring – city-kommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö.
- Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser.
- Produktivitetsmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet.
- Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje? En jämförelse mellan Norge och Sverige.
- Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet.
- Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner.
- Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor.
- Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitet- och effektivitetsmätning.

1988

- Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning.
- Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion.
- Alternativ i jordbrukspolitiken.
- Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting.
- Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheten från en besparings-teknik.
- Subventioner i kritisk belysning.
- Prestationer och belöningar i offentlig sektor.
- Produktivitetsutveckling i kommunal barnomsorg.
- Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare.
- Kvalitetsutveckling inom den kommunala barnomsorgen.

1987

- Integrering av sjukvård och sjukförsäkring.
- Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet.
- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970–1980.

- Vägar ut ur jordbruksregleringen – några idéskisser.
- Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgiftsfinansiering?

1986

- Offentliga utgifter och sysselsättning.
- Produktions-, kostnads-, och produktivitetsutveckling inom den offentliga finansierade utbildningssektorn 1960–1980.
- Socialbidrag. Bidragsmottagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet.
- Regler och teknisk utveckling.
- Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner.
- Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare.
- Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse.
- Byråkratiseringstendenser i Sverige.
- Effekter av statsbidrag till kommuner.
- Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning.
- Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta bättre beslut.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom armén och flygvapnet 1972–1982.

1985

- Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter.
- Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst.
- Skatter och arbetsutbud.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom vägsektorn.
- Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie.
- Frivilligorganisationer alternativ till den offentliga sektorn?
- Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen.

- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom den sociala sektorn 1970–1980.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960–1980.
- Statsskuldräntorna och ekonomin effekter på den samlade efterfrågan i samhället.

1984

- Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektivitet i offentlig tjänsteproduktion.
- Parlamentet och statsutgifterna hur finansmakten utövas i nio länder.
- Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard.
- Marginella expansionsstöd ekonomiska och administrativa effekter.
- Är subventioner effektiva?
- Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation.
- Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster.

1983

- Administrationskostnader för våra skatter.
- Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljeval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m.
- Produktivitet i privat och offentliga tandvård.
- Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser.
- Administrationskostnader för några transfereringar.
- Driver subventioner upp kostnader – prisbildningseffekter av statligt stöd.
- Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av patent- och registreringsverket.

- Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott.
- Enhetligt barnstöd? några variationer på statligt ekonomiskt stöd till barnfamiljer.
- Staten och kommunernas expansion några olika styrmedel.

1982

- Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna.
- Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken.
- Inkomstomfördelningseffekter av livsmedelssubventioner. Perspektiv på besparingspolitiken.